Moline y Brasés, Ernesto
La Llengua catalana

PC
3815
M58

La Llenga Catalana : Estudi històrich : per E. Moliné y Brasés.

1911
ALBERT MARTÍN - EDITOR
BARCELONA

LA LLENGA CATALANA

La Llenga Catalana : Estudi històrich : per E. Moliné y Brasés.

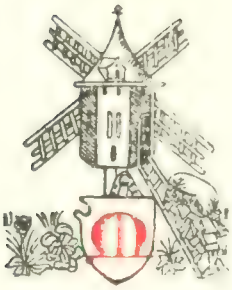

1911

ALBERT MARTIN - EDITOR

BARCELONA

PC
3815
M58

La Llenga Catalana

INTRODUCCIÓ

La excelsa facultat de raonar. — Diversitat de llengues. — La filologia o ciència del llenguatge — Classificació de les llengues. — Taula genealògica de les aryes, anterior als darrers descobriments antropològichs. — Exposició de la teoría d'En Zaborowski sobre l'origen dels arys — Derrera classificació de les llengues indo-europees.

Part indispensable de la obra que descriga una nació organisada o definida, es lo tractat etnich, o sía, la fixacio de les característiques individuals y socials del poble nascut y perpetuat en ella. Si cada un dels detalls descriptius de sa geografía y cada un dels incidents de sa historia revelan la existencia d'una raça especial, inconfundible ab les demés, adhuc ab les que poblan les nacions vehines, es natural que-s tinga de completar lo conjunt ab l'estudi del element humà, dels *natí* en aquella nació quals particularitats s'han descrit.

La vida del home sobre la terra no es la purament vegetativa; possehidor de facultats excelsas que-l Creador ha negat a les demés criatures, té la missió d'expandir la part més notable de son ser, procurant al individuu y a la societat los medis del perfeccionament que s'ha d'assolir de generació en generació.

Entre les facultats del home, la que millor lo separa dels demés sers vius de la creació es lo llenguatge. Altres animals l'igualan en algunes qualitats físiques y immaterials que no travessan la ratlla de la racionalitat; cap d'ells està dotat de la facultat d'expressar totes les impresions dels sentits y totes les cavilacions del enteniment per mitg de la paraula, que es concreció y revelació de les idees y font inestroncable d'ensenyances. Essent ell lo signe únich del raciocini, lo nostre poble ha fet sinònims aquest y-l llenguatge, y

axís quan l'home usa d'aquest derrer o díu que *raòma* o *enraòma*, es a dir, dóna forma a les meravelles de sa raió (1). Quan s'ha volgut definir la divinitat del Fill de Deu, se li ha dit *verbum*, paraula. Es, donchs, lo llenguatge la síntessis de la racionalitat, la part superior y més noble del home. En ell y per ell procurarèm estudiar lo *etnos* català.

La potencialitat expressiva o discursiva es comuna a tots los hòmens; mes apart de les desigualtats individuals d'actuació, aquesta no es la metexa en cada agrupació humana, diferenciada per altres raònsètniques. Lo verb brota expontani, mes obehint a les lleys immanents de la raça. Ja ho digue l'altíssim poeta:

Opera naturale è ch' uom favella,
ma, cosí o cosí, natura lascia
poi fare a voi, secondo che v' abbella (2).

La ciencia del llenguatge o *Filología*, nascuda fà un segle (3), es la que estudía aquests *abellíments* expressius y-is compara entre sí pera establir les lleys que presidiren à son naxement y que regulan sa constant marxa evolutiva.

Los estudis filològichs en lo sentit de la conexença de les llengues que servexen al home pera la expressió del pensament, son antichs. Milers de gramàtiques, lèxichs y obres apologetiques son patrimoni de cada un dels llenguatges parlats per la humanitat. L'avenç cientifich unes vegades y l'instint mercantil altres, han motivat en diverses epoques la multiplicació d'obres lexicogràfiques, quasi totes ab mires a la ensenyança elemental. De primer aquesta mena de llibres mostravan lo procediment quasi mecànich per arribar a la possessió literal d'un idioma partint d'un altre idioma conegut; despres arribaren al concepte filosofich del llenguatge analisant los elements que componen la paraula humana dintre de cada medi o raça. Per últim s'han marcat los límits geogràfichs, lo procés genealògich y la lley de biología llin-

(1) «No podèm determinar encara què es lo llenguatge; pot-ser es obra de la naturalesa, pot-ser una invenció del home, tal volta un dó del cel; mes sia com vullga, lo cert es que res l'aventatja ni l'iguala. Si es una creació de la naturalesa, confessàm que-s tracta de la millor de totes y-l coronament de les demés y que la ha reservada al home sol; si es una invenció artificial del esperit humà, podèm dir que axeca l'inventor casi al nivell del creador divi; si es un dó de Déu, es sens dupte lo millor dó, car per mitg d'ell Déu ha parlat al home y l'home parla a Déu en la meditació, la pregaria y la adoració». Max Müller: *La ciencia del llenguatge* (Ed. fran., París, 1867). Aquest meteix autor després d'examinar les innombrables habilitats dels animals, acaba manifestant que-l llenguatge es la gran barrera infranquejable o l'abím que existeix entre l'home y les bestíes.

(2) Dante, *Paradiso*, 26-44.

(3) Díu F. W. Mariassy (*Aperçu de la Philologie Française*, París, 1909), que la verdadera data de fundació de la ciencia filològica es l'any 1784, en que sir William Jones fundà la Societat Assiàtica.

guística. Estudiada baix aquest aspecte, la filología es una ciencia moderna.

Dexàm apart treballs isolats y puràment casuístichs de temps anteriors y alguns mólt reculats. Lo *Catàlech de les llengues*, publicat a derrers del segle XVIII per lo jesuita P. Llorens Hervàs y Panduro (4), es la primera obra de seriosa comparació filològica. L'Hervàs havia compost quaranta gramàtiques pera altres tants idiomes y proclamà per primera vegada que ls estudis comparatius s'han de fer ab la base de la construcció gramatical y no per la sola semblança mortològica, y provà, per una taula de correspondencia, que l'hebréu, lo caldèu, lo siriach, l'alarb, l'etíop y l'amharich, no són més que dialectes d'una llenga primitiva y forman la familia semítica. Aquestes y altres temptatives de classificació, foren fixades d'una manera sòlida, ja que no definitiva (perque los treballs d'aquesta ciencia sempre s'han de fer la base d'un constant empirismo) per l'alemany Bopp (1791-1869) en sa «Gramatica comparada de les llengues indo-europeas, comprenent lo zend, l'armeni, lo grech, lo llatí, lo lithuaní, l'antich eslàu, lo gòtich y l'alemany» (París 1866) (5). Les descobertes d'aquest, les de Schlegel (llenga y sabiesa dels indis), Pott, Humbolt, Grimm y altres, han donat com a resultat la classificació de les llengues aryes o europees.

Classificació de les llengues.—Regla vert.—Ara exposarèm la taula sinoptica de les llengues aryes tal com la exposavan, entre altres, los autors derrerament citats (6), que són anteriors a la actual evolució dels estudis llinguístichs basada en la Antropología.

(4) Hervàs y Panduro fóu un expert jesuita dels expulsats per Carles III en 1767. Nasqué en l'any 1735. Publicà durant son exil les següents obres llinguístiques: *Catalogo delle lingue conosciute e notizia [illegible]* 1784, que fou traduhida al castellà Madrid, 1800-1805; *Origine, formazione e mecanismo e armonia degl'idioma* (1785), *Vocabolario poliglotto con prolegomeni sopra più di CL lingue* (1787); *Saggio prattico delle lingue con prolegomeni e una recolta di orazioni dominicali in più di CCC lingue e dialetti* (1787). Aquest autor es considerat com a fundador de la filología comparada, y d'ell se serví l'Humbolt pera compondre sa famosa *Introducció*. En García Ayuso *(Gramàtica comparada)* abans de donar les precedents noves del Hervàs, díu que entre sos antecessors espanyols no pot oblidar-se al *Brocense* (s. XVI), autor del famós tractat *Minerva seu de causis linguæ latinæ*, 1587, traduhit a totes les llengues.

(5) Bopp, partint de la comunitat d'origen entre-l sànscrit y les llengues europees, observa les modificacions sofertes per aquestes, formula les lleys que les hi han fet pendre formes tan diverses com lo sànscrit, grech, llatí, gòtich y persa. Al contrari de sos devanters, Bopp nos ensenya, valent-se de la gramàtica, que al costat de la historia propriament dita, hi ha una historia de les llengues que pot ésser estudiada per ella metexa; que porta ab sí ses ensenyances y sa filosofía. Per axò ha pogut dir En Miquel Breal que En Bopp es lo fundador de la filología comparada, pot-ser descuydant-se d'esmentar l'immens treball del P. Hervàs.

(6) Díu Littré *(Histoire de la langue française*, v. I, París, 1878), que una de les principals característiques de les llengues aryes consisteix en expressar les relacions entre-ls noms per mitg del cas, o sía, incorporant lo sentit d'aquesta relació dintre del mot, valent-se d'una final o sufixe determinat. Aquest caràcter l'han perdut les llengues aryes secundaries, les quals desglosan lo cas per mitg de mots especials, essent aquest fet una nova confirmació del caràcter analitich de les llengues modernes.

TAULA GENEALÓGICA DE LES LLENGUES ARYES

- I. Branca teutònica
  - Baix alemany
    - Friso
    - Holandès
    - Flamench
  - Alt alemany
    - Lo gòtich
  - Dialectes escandinàus
    - Suech
    - Danès
    - Islandès
- II. Branca italo-helènica o romana
  - Francès
  - Italià
  - Provençal
  - Català
  - Castellà
  - Portuguès o lusitanyà
  - Valach
  - Román
- III. Branca helènica
- IV. Branca cèltica
  - Kymric
    - Galech
    - Cornic
    - Armoricà
  - Gadheiich
    - Irlandès
    - Gaelich d' Escocia
    - Manx
- V. Branca eslava o windica
  - 1
    - Letti
    - Lithuani
  - 2
    - Russ
    - Bulgar
    - Servi
    - Croat
    - Slovi
  - 3
    - Polonès
    - Bohemi
    - Lusati
  - 4
    - Albanès
- VI. Branca indiana . . . .
  - Sànscrit y-ls dialectes
    - Prakrit
    - Hindui
    - Indostani
    - Mahrat
    - Bengali
- VII. Branca irania . . .
  - Zend
  - Pehlvi
  - Persa modern

En aquesta bréu referencia a la classificació de les llengues aryes, veyèm aparèxer la nostra entre les romanes procehidores de la branca itàlica, una de les més ufanoses del vell arbre ary.

La ciencia antropològica ha examplat los horitzons de la filología comparada y-s pot dir que fins avuy ha pronunciat la derrera paraula.

Llegint lo substancios estudi del ilustre antropòlech Zaborowski: *Les aryens. Recherches sur les origines. Etat de la question de langue et de race* (7), hem adquirit una noció exacta y fins diríam lluminosa de les opi-

(7) París-Alcan, 1898.

nions exposades per sabis de tota la Europa sobre aquest punt tan interessant al antropòlech com al llinguista y al historiador. Per compte de discursejar baix la nostra responsabilitat sobre la qüestió arya, que es la del origen de les races europees, nos ha semblat més discret extractar lo treball d'En Zaborowski y acceptar respectuosament ses conclusions que tant pas s'han obert en la opinió científica.

Històricament, lo nom d'*Arys* usat en los hymnes del Rig-Veda, s'aplica al poble que parlava lo sànscrit quan aquest, descendint de les vessants meridionals del Hindu-Kouch, invadía les valls dels afluents superiors del Hindus. També s'aplica al poble que te lo Zend-Avesta com lo seu llibre sagrat, los Iranis, Protoperses y qual patria al nort del Hindu-Kouch, segons les discutibles interpretacions d'un dels tres llibres del Avesta (lo Vendidad), està situada en la Bactriana. Los Arys son, donchs, los antecessors dels actuals Indo-Arys, los quals han viscut junts si no en la Bactriana, en les valls superiors del Oxus (Amou-Darya) y del Ixarte (Syr-Daria). Mes l'ús d'aquest nom ha sigut extes per los llinguistes als suposats pares comuns de tots los pobles, la qual llenga estava emparentada ab les del Rig-Veda y del Zend-Avesta, y han aplicat lo nom d'arys als metexos pobles.

Lo nom d'Arys, que propriament era lo dels Indo-Iranis, se convertí en lo nom patrimonial, genèrich no d'aquests, sinó dels Europeus (excepte los vaschs y finesos), com pertanyent a una sola raça, la raça noble per excelencia, en lo sentit donat en los Vedas. Foren sinònims los térmens geogràfichs de Indo-Europèu y l'ètnich y històrich de Arys.

Aquesta teoría fóu impugnada primer per En Broca (8), dihent que les relacions llinguístiques entre dos pobles no constituexen la prova de son parentesch de sanch y menys de sa identitat originaria des del punt de vista ètnich. Veyèm sovint l'exemple de pobles qui han adoptat la llenga de sos vehins, de sos conqueridors, fins de sos vençuts, sense barrejar llur sanch ab la d'aquests. Y a més, la diversitat de races en Europa es ben manifesta. Entre-ls anomenats Arys hi ha al menys tres grupos ben distints: 1.er Lo petit brú, bastant pilós, de cap allargat, antich Pelasg, antich Iber, ben diversificat per les barreges, y al qui pot unir-se l'Hindu. 2.on Lo castany qui va del brú d'ulls clars al ros de pell grisa, la figura llarga, lo cap arrodonit; lo Celta, l'Eslàu, al qual s'acosta mólt lo Persa actual, lo Tadjik. 3.er Lo ros d'ulls blaus, de carnació rosada y crani allargat, Kymris o Gals y Germans. Si-ls genitors d'aquestes tres agrupacions de pobles havían viscut plegats segles y més segles en la metexa petita patria, parlant la metexa llenga, tenint la metexa relligió, iguals costums y civilisació industrial, no-s trobarian tant lluny los uns dels altres en sos caràcters físichs, mentalitat y aptituts.

Convençuts per aquests rahonaments, llinguistes y antropòlechs establi-

8 *Bulletin de la Société d'Anthropologie*, 1864, p. 104

ren una distinció entre *arys* y *aryanisats;* los primers són los primitius, los segons són los pobles dominats per ells. Aleshores se comença una controversia entre-ls autors pera saber quins foren entre aquelles tres agrupacions los veritables arys; los uns donaren son vot als bruns, los altres als rossos, sostenint aquests que la patria arya se troba al Nort d'Europa. Mes la majoría dels llinguistes la emplaçaren en l'Assia central (Schlegel, Lassen, Grimm, Max-Muller, etc.) S'arribaren a fer viatges d'exploració en busca de la solució de tan difícil problema. Lo viatge de M. de Ujfalvi (1876-1878) no donà cap resultat decisíu. En lo país dels Galtchas, si bé dominan los bruns de tipo celta-eslàu, també com en Europa hi ha rossos en bon nombre. L'infadigable antropòlech, durant los anys 1881 y 1882, explorà la Cachemira y part del Dardistan y ses observacions exposades en una obra interessant (9) venen tan plenes de duptes y vacilacions, que la qüestió quedà irresolta. Robertson y Zaborowski (10) són del parer que l'element ros que-s troba tan en la regió dels Galtchas com en lo Siah-Pouch, procedeix de una immigració europea. Díu aquest derrer autor que l'únich tipo d'origen assiàtich que s'introduhí a Europa en la etat neolítica, es lo braquicèfal Galtcha, a la vegada turanià y celta.

Lo primer qui exposà clara y rahonadament l'origen europèu del poble ary, fóu O. Schrader (11). Segons ell lo més antich establiment dels arys europèus se troba a la Europa septentrional y-ls dels arys assiàtichs en lo Iaxartes. ¿Vingueren los primers del Assia o los segons procedían d'Europa? Lo llinguista Schrader es d'aquest parer, fundat en la rudesa de les llengues europees superior al zend y al sànscrit; en que totes les llengues aryes tenían paraules pera designar la néu y-l glas (eran, donchs, pobles del Nort); en que necessitaren una gran extensió com a poble dedicat a la vida de pastoreig, en que no-s pot assenyalar una ratlla divisoria entre les branques europea y assiàtica de la familia arya; en que l'estat de civilisació dels arys abans de la separació s'acorda ab lo demostrat en les poblacions lacustres de Suiça de la etat de pedra, y en que les emigracions aryes eran dirigides cap al Sud y en certa manera vers al Est.

Los descobriments arqueològichs més recents han contribuit a generalisar aquesta opinió; los restes trobats de la civilisació neolítica revelan sa procedencia del mar Bàltich en les terres de Finlandia, ahont se conservavan encara al començament de la època històrica, y de la qual avuy se-n poden estudiar allí meteix restes evidents; en cambi no-s coneix fins al día centres de civilisació assiàtica en los que-s troben aquells elements prototípichs de la nostra civilisació. Se juntan a aquests elements, que n diríam septentrionals,

(9) *Les Aryens au nord et au sud de l'Hindou-Kouch*, 1 vol. en 8.º, Paris, 1896.
(10) *Bréal, Rev. l'Anthropologie*, 1896, pl. 112.
(11) *Sprachvergleichung und Urgeschichte*, Iena, 1883.

los difundits per tota Europa y fins al Assia metexa per la civilisació anomenada *egea*, en lo Sud-Est del continent y en contacte ab los d'Egypte y Caldea. La gran antiguitat de la civilisació egea acaba pera convertir en més antichs encara als arys, negant-los sa suposada cultura superior.

Finalment, des del punt de vista etnològich, no més se sab que durant la època quaternaria invadiren la Galia, passant per la vall del Danubi y per grupos isolats, algunes tribus d'hòmens petits o de talla regular, de testa globulosa y cabells negres. Eran los pobles de raça mongola anomenats turanis. La llenga era aglutinanta com la de tots los pobles del Assia central, d'ahont procedían. Los descendents no emigrats de la metexa Assia entre-l mar Caspi y-l golf Pèrsich conservan aquella llenga, tan diferenta de la arya, y per lo tant, no es natural que justament ells importessen aquesta a Europa. A ells en tot cas o a una part d'ells, los ligurs, pot atribuir-se la introducció o adopció de la llenga vasca. Y la arqueología demostrant que són aquests emigrats assiàtichs los introductors del bronze, acaba de refutar la teoría de que sían ells los arys primitius, qual existencia en la Europa septentrional data de una època no gayre llunyana de la nostra Era.

¿Qui foren, donchs, los arys? L'ilustre antropòlech M. Zaborowski, després de disertar llargament sobre totes les teoríes presentades, acaba dihent que posteriorment als temps poch coneguts en que una gran part dels pobladors d'Europa se reculliren cap al Nort y que-ls emigrats turanis ja s'havían infiltrat per l'Oest y Sud-Oest, un poble del Nort refluí sobre-l Centre, l'Occident y l'Orient. De cap allargat com los nostres quaternaris, se diferenciavan d'aquests en varis punts, especialment per la cara més llarga, les òrbites més altes, la talla més crescuda y la testa més hermosa y gran. Son tipo nos es conegut ab lo nom de dolicocèfal neolítich. Per sa persistencia a travers de totes les èpoques, sabèm qui es l'antecessor directe de tots los nostres rossos purs de carnació rosada y transparenta. Son primer nom històrich es de Kimris y de Cimerià. No vingueren a Europa derrera dels braquicèfals, llur àrea geogràfica natural es aquell país de planes immenses, des del Dniepre al Rhin y al Sena, que respòn tant bé a les condicions exigides pera la patria dels arys. Y aquesta raça per compte de venir del Assia s'hi introduhí des de Europa durant la metexa època neolítica, en lo curs de sa escampada per tot lo nostre continent. La regió ahont se troba la llenga arya més arcayca, lo lithuaní, fóu fins al començament de la nostra Era un dels territoris inexpugnables de la antiga raça rossa.

La llinguística y la historia ensenyan que-l llenguatge ary té relacions estretes de filiació ab lo Finès, que la civilisació d'uns y altres tenía grans afinitats, y aquests fets s'han comprovat per la etnología al demostrar que en les terres ocupades per lo poble Finès, los cranis anteriors a la Etat mitjana són totalment distints als actuals influits per la raça Mongola y Slava.

Lo gran moviment d'expansio d'aquest poble abans d'introduhir-se lo

bronze, coincideix ab la naxença dels dialectes d'ahont devían sortir les llengues aryes. Aquests rossos trobaren en l'Assia aquells metexos turanis que emigraren a Europa, y com aquí, los dominaren, se barrejaren ab ells y ab motíu d'aquesta fusió semblaren los propagadors de les llengues aryes. Són ells, donchs, los rossos fills del Nort d'Europa, los iniciadors y pares del geni ary.

Ab aquestes paraules acabàm l'extracte del importantíssim estudi d'En Zaborowski, satisfets d'haver-lo trelladat a les planes d'un llibre català y per la innegable llum que porta als estudis protohistòrichs de les llengues.

La familia de les llengues indo-europees se composa de vuyt agrupacions principals:

1. L'indo-irani o ary. — 2. L'armeni. — 3. Lo grech. — 4. L'albanès. — 5. L'itàlich. — 6. Lo cèltich. — 7. Lo germànich. — 8. Lo balto-slàu.

1. La agrupació *indo-irania* o *arya* està formada per les llengues indies y iranies:

A. L'*indi* nos es conegut per tres graus de sa evolució:

Vell o sànscrit, que té tres varietats: vèdich, èpich y clàssich.

Mitjà o pracrit, que comprèn gran nombre de dialectes.

Nou, que comprèn unes nou llengues y nombrosos dialectes.

B. L'*irani* conté mólts dialectes. Los principals són: lo persa y lo zend o avestrich.

2. L'*armeni* es una llenga coneguda des del segle v (a. d. J. C.) y parlada fins avuy.

3. Lo *grech*, conegut deu segles a. d. J. C., presenta gran quantitat de dialectes. La llenga dels escriptors, des dels poemes homèrichs, es artificial y literaria. Segons les inscripcions, los dialectes grechs poden agrupar-se axís:

A. Ioni-àtich: Assia menor, illes Iòniques y Atica.

B. Dori: Laconia ab Tarent y Heraclea, Mesenia, Argolida y Egina, Corinte y Corcira, Megara y Bizancis, Colonies peloponesies de Sicilia, Creta, Melos ab Thera y Cirenia, Rhoda ab Gela y Agrigento, altres illes dories del mar Egèu: Anafé, Astipalea, Telos, Kos, Kalimna, etc.

Pera acabar aquests llarchs preliminars, exposarèm la derrera classificació que conexèm més detallada de les llengues indo-europees, publicada per K. Brugmann en son *Abregé de Grammaire comparée des langues indo-europeennes* (París, 1905):

C. Grech del Nort-Oest: Epire, Acarnavisa, Etolia, país dels Eneus, dels Eteus, y Phtiotida, Locrida y Fòcida, Achaia y Eleu.

D. Arcadi-cipriota: Arcadia y Xipre.

E. Eoli o del Nort-Est: Lesbos y Assia menor eòlica, Tessalia del Nort y Beocia.

F. Pamfili.

Axís com a la fi del segle v a. d. J. C. se forma una llenga grega literaria ab la base dels àtichs, prompte també se creà un grech vulgar comú, que arribà a desterrar los vells dialectes. D'ell han sortit los moderns en lo segle v de la nostra Era, que-s dividexen en dues agrupacions: del Nort y del Sur.

4. L'*albanès* es poch conegut y ple d'elements presos d'altres llengues.

5. L'*itàlich* està format pèl llatí y-ls dialectes osco-ombrians.

A. Lo llatí nos es conegut des de 300 anys a. d. J. C. Mentres estigué reclos a Roma y sos voltants no-s notan varietats dialectals. Les idees vingudes de Grecia crearen una llenga literaria que des del segle I a. d. J. C. se separà absolutament de la vulgar, la qual no-ns es mólt coneguda, mentres que la literaria ha tingut gran difusió. Los dialectes nasqueren ab la expansió del geni colonisador dels romans, que prompte féu al llatí llenga oficial de tota la Italia, ofegant les parles osco-ombrians, lo messapi, l'etrusch, lo celta y-l grech. Més tart la llenga romana s'extengué per Africa, Espanya, Galia, Iliria y Dacia, d'ahont nasqueren los dialectes y agrupacions dialectals avuy vivents: portuguès, espanyol, provençal (12), francès, reto-romàn y romà. Les diferencies entre ells són degudes més a la historia política diferenta d'aquests pobles que al temps que durà la romanisació o a la resistencia de les llengues vives que-ls llatins anaren suplantant en sa conquesta y colonisació o assimilació (13).

B. S'entén per dialectes osco-ombrians, alguns del centre y sur d'Italia, la major part del segle I a. de J. C., que-ns són coneguts per inscripcions.

6. La branca *cèltica* que abans s'extenía per quasi tot l'occident d'Europa, se divideix en dos grupos:

A. Lo britànich, compost del gal, bretó (encara vius), y còrnich (extingit fà cosa d'un segle).

B. Lo gaèlich, format per l'irlandès, l'escocès y-l manx (de la illa de Man), tots tres vivents.

7. Lo *germànich* se divideix en oriental o gòtich, norroés y occidental.

A. Lo gòtich, la llenga més arcayca del tronch germànich, nos es conegut sobre tot per la traducció de la Biblia feta pèl bisbe Ulfilas. Desaparegué lo gòtich ab los goths.

B. Lo norroès es la llenga del Nort escandinàu; lo forman quatre llengues literaries: islandès, noruech, suech y danès.

C. Lo germànich occidental se divideix en: anglo-saxó (anglesos y saxons); frisó, baix alemany, baix fràncech o neerlandès (holandès, flamench, brabançó y limburgès), y l'alt alemany ab varis dialectes.

---

(12) Aquest autor també inclòu lo català en lo provençal.

(13) La qüestió del llatí té més complexitat de la que suposa Brugmann, com se veurà en lo curs d'aquest treball.

8. Lo *balto-eslàu*. Sèrie bàltica: prussià, letí, lithuaní. Sèrie eslava del Sud-Est: rus, búlgar y serbo-sloven. Sèrie eslava Occidental: txech-eslovach (txech, moravi y eslovach); soravi (alt y baix); lekh (polach, kachub, eslovins y polabi).

Y aquí acabàm aquesta introducció de generalitats etnogràfiques, digresions relacionades ab la filología, apuntades no sols per la llum que poden donar en una materia tan interessant, sinó principalment per orientar-nos al tractar del origen de la llenga catalana. Per altra part, no devèm, ni podèm ni sabríam insistir en l' estudi de res que-s referís a les novíssimes ciencies etnogràfica y antropològica, havent-ho fet tan magistralment, dintre del cos de la GEOGRAFÍA DE CATALUNYA, un autor dels mèrits y autoritat del Sr. Sampere y Miquel.

LLENGA PRIMITIVA DE CATALUNYA

Varies opinions sobre la nostra prehistoria lingüística. — Indeterminació actual d'aytals estudis. — Período històrich. — Conveniencia d' estudiar-los des del doble punt de vista llatí o romà vulgar insegurt les dues hipòtesis planteyades. — a) Teoría llatina. — Roma colonisadora imposa de fet la llenga oficial. — Lo cristianisme, d' esperit universalista, es un potent vehicol de difusió del llatí. — La decadencia natural d' aquest vé ajudada per la del Imperi y la invasió dels barbres. — Les noves llengues, dites propriament novo-llatines, portan lo segell inesborrable de la llur filiació llatina. — Passatge notable de Littré. b) *Teoría romana. Existencia del* sermo rústicus *en diverses modalitats simultànies ab la llenga del Laci. En ell s' ha d' estudiar lo naxement de les noves llengues vulgars sortides de la influencia en ell dels primitius idiomes locals de les terres colonisades. — Varies opinions. — La de Meyer Lubke. — Teories sobre lo llatí vulgar. — Opinions tretes de la obra d' En Molh.* — Chronologie du latin vulgaire. — *Impugnació d' En A. Carnoy en son estudi* Le latin d' Espagne d' après les inscriptions. — *Formació de les llengues vulgars. — Opinió romano-provençalista d' En Raynonard.*

Parlar de la llenga catalana abans de la época literaria, es disertar hipotèticament y sense proves, y l' intent de fixar son caràcter y forma en temps anteriors a la invasió romana, exposa a no dexar res clar ni definit. La idea que tenim de la existencia d' una llenga catalana pre-romana, la metexa afirmació que no-s pot posar en dupte, de que en la nostra terra hi vivian hòmens y que aquests necessariament parlavan, es lo únich que podèm afirmar, y no cal prova. ¿Quina era aquesta llenga? ¿Fóu única o foren diverses? Aquí hem de dexar la paraula al historiador y ab los noms que-ns vaja donant dels pobladors de Catalunya (que pot ser treurà de les investigacions filològiques), nosaltres, baix la seva paraula, hi anirèm afegint adgectius llinguístichs, y axís dirèm que la llenga parlada a Catalunya fóu semítica, fenicia, grega, ibera, celta, simultànea o consecutivament, y seguint la opinió d' alguns filòlechs moderns, dirèm també que fóu basca y fins podrèm dexar establert a les resultes de noves investigacions, que aquesta derrera fóu la dels indígenes o al menys la dels primers pobles de que tenim noticia, qui, procedents de immigracions no descobertes, establiren per primera vegada en lo territori català son estat-

ge, sa civilisació, sa llenga. Un pacient gramàtich y etymòlech català ha volgut provar (14) que-l primer llenguatge que-s parlà en la nostra terra fóu semítich y ho fonamenta ab l'anàlisis dels noms topogràfichs. Dexèm-ho com a hipòtesi enginyosa y com un aspecte d'estudi per als filòlechs. En Sampere y Miquel (15) ja havía sostingut un criteri consemblant, mes decantant-se cap a la varietat del basch y l *cheta*, y al efecte invocava varis noms de personatges catalans retrets per Titus Livi (*Amusitus, Bilistages, Indibilis* y *Mandonius*). Mes en los estudis d'aquests llinguistes (16) y en los dels qui des de paissos de refinada cultura filològica s'ocupan del naxement de les llengues modernes, no hi ha encara lo dato positíu que-ns porte a la afirmació segura o casi definitiva. Lo llinguista va treballant y l'historiador espera debades lo material que ell pot donar-li per establir-lo. Mentrestant impera en absolut la hipòtesi, que té mólt d'aparat més o menys científich y fins aprioristich, quan no-ns trobàm ab autors qui pretenen generalisar, ab aplicacions poch provades, aquells conexements que constituexen sa especialitat o sa preferencia. Dexèm donchs sentades les dues veritats següents: 1.ª Existencia d'una llenga; 2.ª Indeterminació actual del conexement d'aquesta llenga (17).

(14) Mossèn Grandia: *Gramàtica etimològica catalana*. Barcelona, 1901.

(15) *Orígens y fonts de la Nació Catalana*, Barcelona, 1878, y *Un estudi de toponomàstica catalana*, Barcelona, 1880.

(16) Perque no entra en lo nostre obgecte, prescindím d'exposar totes les teoríes aduhides pera explicar quines foren les primeres races qui poblaren Catalunya. En Pella y Forgas parla dels *Sards;* altres dels *Heteus;* En Brunet y Bellet impugna les teoríes admeses fins avuy. Nos trobàm en lo regnat de la hipòtesi.

(17) L'infadigable apòstol de la llenga catalana, Mossèn Antoni Alcover, en lo vol. II de son *Butlletí del Diccionari de la Llenga Catalana* (1904-1905), a propòsit de la obra gramatical de Mossèn Grandia, quals conclusions semítiques refuta, diserta llargament sobre l'origen de la llenga catalana. Veusaquí les conclusions de son erudit escorcoll: I. Els romans no trobaren dins Espanya una metexa llenga per tot, sinò varies (Vid. Strabo III de *Situ Hisp).* II. Aquestes llengues eran tan diverses de la llatina, que-ls llatins no les entenían ni sabian pronunciar mólts dels noms de les ciutats espanyoles, pertenexents a n'aquelles llengues (Vid. Ciceró *De divin,* II, 64; Plin.: *Nat. Hist.* III, 1; Pomp. Mela: *Geogr.*, III). III. Lo sistema gràfich de les inscripcions ibèriques conegudes no indica cap diversitat idiomàtica dins tota la península y la *Narbonesa,* en no ésser dins *Turdetania* (regió de Huelva), dins la regió sur de Portugal y dins una faxa de terra de Jerez fins a Màlaga, ahont s'hi veuen uns sistemes especials d'escriure. IV. Les inscripcions pre-llatines trobades fins avuy dins la península y la *Narbonesa*, indican la existencia d'aquests idiomes: *a)* l'*ibèrich*, dins la Espanya *Citerior* (quasi tota la península, fora alguns endrets de la regió sur), y la *Narbonesa*; *b)* lo *púnich* a les colonies, just ports de mar, sense gayre ingerencies terra endins. *c)* lo *turdetà* dins la *Turdetania*; *d)* lo *llibi-fenici* dins aquella faxa de terra de Jerez a Màlaga; *e)* y un altre idioma desconegut a la regió sur de Portugal. Los territoris dels segón, tercer, quart y quint, tots plegats, no componen res devora-l del primer. V. L'idioma *ibèrich* uns lo fan *fenici, semita* o *pre-semita;* altres *aglutinant, turani o chamita;* altres barreja de *semita* y *turani;* altres *celta*, y altres no *celta* sinó d'una altra branca *indo-germànica*. VI. La invasió *cèltica* motivà una influencia *cèltica* prou forta dins l'*ibèrich*, que, segons les claricies de la toponimia y de les inscripcions, se fà sentir dins tota la península, Aquitania y la *Narbonesa*, però no dins la Vasconia ni dins la regió del Ebre fins als Pyrinèus y la mar: de Çaragoça fins a Segorb y la mar, y de Sagunt pél litoral fins a la Bètica. VII. Dins la regió sur, centre, est, nort-est d'Espanya, en temps de Strabó, Plini y Ptolomèu, hi havia poblacions, los noms de les quals s'explican verossimilment per via del *vasch* actual. Aquells noms són prou nombrosos y llur consemblança prou viva per colegir que antigament dins una gran part de la península parlarían

Hem de sortir d'aquesta nebulosa, que constitueix la prehistoria de la nostra llenga, hem d'acostar-nos a la època en que un poble de gran cultura literaria vingué com a conqueridor als dominis de Catalunya, pera entrar de ple en lo període històrich. Los grechs, en ses primeres irrupcions a les costes de França y Espanya, no portaren com a instrument auxiliar de conquesta les sonoritats de sa llenga. Vingueren ab lo nom de comerciants y sa acció de poble colonisador quedà reduhida a les localitats ocupades de la costa mediterrania, dexant lleuger rastre de sa llenga en la que parlavan los naturals. Aquest segell de la convivencia en part del territori de Catalunya de grechs, rodis y focis, pot-ser fóu lo rellevant que sembla devia ésser la emprempta d'un poble de civilisació superior. Mes la dominació itàlica o llatina, militarista y assimiladora, dexà borrosa y gayrebe illegible aquella marca com la de totes les civilisacions que en temps anteriors nos havían donat nous elements informadors del caràcter de la civilisació y del llenguatge de la població autòctona.

Es donchs precis que arribem a la conquesta y dominació romana pera tes afirmacions llinguístiques respecte del català, acompanyades de fonament històrich.

Pera dexar explicat lo genesis de la actual llenga catalana, exposarèm dues versions: La 1.ª o hipòtesi *llatina* es la que fóu mes generalisada entre la gent docta y per tant acceptada per la generalitat d'autors; segons ella la nostra llenga s'anomena *neo-llatina*, com altres del mitgdía d'Europa, per ésser filla directa del llatí. La 2.ª o *romana* la explica com evolució natural del *sermo rústicus* o llatí vulgar en ses varies modalitats, y es la que va obrint-se més camí entre-ls estudiosos.

Teoría llatina: La vinguda dels Scipions a Espanya pera contrarrestar l'avenç dels cartaginesos a Italia (218 a. d. J. C.) es una data memorable de la nostra llenga. Siscents anys dominaren Catalunya, jatsia que-l primer terç d'aquest llarch període fos destinat a la conquesta y subjugació. La llenga catalana degué experimentar les primeres influencies llatines des del temps de la pau octaviana, o sía quan lo primer Emperador de Roma, segons la clàssica frase perpetuada per tots los historiadors, tancà les portes del temple de Janus pera consagrar-se a difundir la civilisació romana per totes les terres de son vastissim imperi. Los quatre primers segles del Cristianisme, casi coincidents ab los del imperi de Roma, ho foren de compenetració en totes les esferes de la

una llenga diferent de la celta y anterior a n'aquesta dins tals regions, y parenta de la vasca actual, sense que-s pugan definir los graus de tal parentesch ni de tal consemblança. Y després afirma en altres dues conclusions la desconexença que tenim de la antiga llenga ibèrica, acabant ses conclusions lo docte vicari general de Mallorca, ab una hipòtesi sobre la calitat de la antiga llenga dels íbers. Com se veu, l'aparat científich de més força no es prou potent encara pera treure-ns de les vaguetats hipotètiques en les quals ja-s trobava en los primers anys del segle XVII, lo nostre bon Pujades, quan deya (*Crònica Universal de Catalunya*, f. 9. d.) parlant de la llenga primitiva d'Espanya, que es cosa tant duptosa y confosa com la metexa confusió de les llengues.

activitat. Los romans respectavan la relligió dels pobles vençuts y fins acceptavan sos déus dintre de llur complexa teogonía, mes en cambi los hi imposavan lleys y llenguatge. Es de suposar que durant la dominació los pobles de la península continuarían dividits en la forma antiga, encara que subgecetant-se a la divisió administrativa del dominador; mes la imposició dels elements integrants de la vida pública, la necessitat de conviure ab los qui la regían y representavan, lo desitg de obtenir càrrechs y honors y altres causes semblants, facilitarían la evolució lenta cap al romanisme en totes les esferes, com efectes de la doble superioritat d' aquella civilisació imposada. Lo poble romà s' acredità d' hàbil colonisador respectant de dret les costums de ses colonies y imposant-los-hi de fet les propries; axís lograva mansament lo que debades haurían pretès ses llegions aguerrides. La romanisació se logrà en les ciutats (cada vegada més honrades ab concessions del dret itàlich y ab privilegis honorífichs) que en les comarques, a les que no pretengueren arribés sa fèrula de conqueridors y tractaren ab especial respecte. La influencia dels escriptors com a portaveus d' una literatura robusta y dominanta, representa la fòrmula del predomini. Espanya donà a Roma alguns de sos millors literats y aquests, quan parlavan de la patria, retreyan la llenga usada pèl poble, aquella llenga quals monuments literaris nos són desconeguts y que havía de reaparèxer bastants segles més tart en mitg de la corrupció de la llatina ja desfeta per les allàus dels barbres invasors.

Lo fet, donchs, de la plena dominació romana durant cinch centuries, lo caràcter de la metexa, absorvent com a propria d' un poble de més refinada cultura y de indiscutible prepotencia, ja dexan explicada la llatinisació del llenguatge que parlava lo poble al consolidar son domini (18). Lo Cristianisme fóu altra causa, no tant per la metexa doctrina com per son caràcter de universalitat, que exigía unitat en la acció y en la predicació; la metexa Roma dels emperadors fóu la Roma dels papes; la relligió cristiana acceptà prompte lo calificatíu de romana, abandonant lo d' hebrea o galilea que tingué en son gloriós començ; llatines foren les primeres obres catequístiques y llatins los primers llibres sagrats entregats a la devoció y al estudi hermenèutich; los apòstols dels temps heròychs del Cristianisme utilisaren lo gran instrument d' unitat pera sa providencial missió y al conquerir l' esperit de la gentada pera la causa de Jesucrist, lo junyiren definitivament a la llenga católica o universal per excelencia, que avuy la Esglesia conserva encara en sa liturgia, no solzament com a recort històrich, sinó també com a instrument de catolicitat (19).

---

(18) Díu Estrabó (l. 4.) que-ls habitants de la provincia Narbonesa durant lo regnat de Tiberi, parlavan usualment la llenga romana. Adverteix que aquest fet pot aduhir-se també en defensa de lat segona teoría, si prenèm la llenga romana, no com a sinònima de la llatina, sinó del *sermo rústicus*.

(19) Là Esglesia accepta lo llatí, mes menyspreua ses elegancies literaries. Axís pogué dir San Agustí que Deu enten al idiota que díu *inter hominibus*, per comptes de *inter homines*.

Y al venir la decadencia del Imperi, la relaxació de costums y les amenaces dels barbres en lo segle III, la llenga llatina anà perdent la suprema elegancia que li havían donat los grans autors, per més de que lo poble, encasillat en varies modalitats dialectals, may la hagués parlada com ells la escrivían; lo geni de la llenga anava esmunyint-se y baxant de calitat mentres lo poble seguía precipitant sa devallada, durant la qual vegé com poch a poch se corrompía lo llenguatge en les boques d'aquells romans o romanisats que ja no sabían portar la toga ab lo noble cayent de Cató y de M. Scèvola. La invasió dels barbres no fóu la determinant ni la causa única de la decadencia del Imperi, ni matà la llenga llatina com alguns esperits simplistes suposan; fóu una de les causes. Com díu en Littré (20), quan ells arribaren en grans masses ja feya mólt temps que-l llatí clàssich perdía lo séu imperi y que-l llatí popular l'anava modificant al compàs de les metexes tendencies que havían de prevaldre després en les llengues romanes. Lo que pot assegurarse es que la invasió bàrbara, desviant-se de la tradició, disminuint les escoles y posant als germànichs al cap de les classes superiors, dintre del llatí vulgar donà la supremacia a formes poch clàssiques, a les paraules més rústegues y menys refinades y mentrestant lo llatí corrent seguía sa decadencia natural y inevitable, coincidint tot cap a sa transformació en les llengues romanes. Aquestes, donchs, foren barbres en lo meteix grau que la llatina al separarse del tronch ary.

Veusaquí, donchs, com aquella llenga primitiva del Laci que tingué prou força expansiva pera escampar-se ràpidament per tota la península italiana, expulsant lo grech cap al Mitgdía, l'etrusch cap al Centre y-l gal cap al Nort, y després anà reduhint y anulant lo domini d'aquestes llengues y les que-s parlavan en la Galia y Espanya (celtes y ibèriques) (21), després d'afiançar son imperi per la major part del món conegut, dexà arrels tan fondes que, al venir-li la hora fatal de sa desaparició, marcà sa emprempta inesborrable, que determinà una unitat de raça sobre la varietat de nacions redivives y dintre de la complexitat de les noves llengues, branquillons nascuts de sa ben nervuda soca.

Tan fondament llatines foren aquestes llengues, no sens motíu apellades *romanes* o *neo-llatines*, que, com díu un eminent llinguista, cada una de elles, dintre de sa modalitat propria, respecta los caràcters específichs de la llenga mare. Aquest fet incontestable confirma novament la idea de la desaparició quasi absoluta de les llengues primitives al contacte del llatí, lo celta, l'íber, l'etrusch, de contextura entre sí tan divergenta y ensemps tan separada del llatí, desaparegueren ab aytal llestesa, que-ls faltà la brahó detensiva suficien-

(20) *Latin Mérovingien*, apud. *Etudes*, S. Paris, 1880.

(21) Turdetani autem, maxime qui ad Baetim sunt, plane romanos mores assumpserunt, *ne sermones quidem vernaculi memores*, ac plerique facti sunt latini... in quibus (hispanis) sunt celtiberi quondam omnium maxime feri inhumanique habiti (Strabó: *De Rerum Geographicarum*, llib. III)

ta pera alterar cada un per son costat la morfología de la llenga oficial. L'accent d'aquesta queda perpetuat en ses filles, que-l respectaren estoycament perque tenían la orella llatina. Lo llatí baix o vulgar fóu comú a totes en diversos graus y aspectes de corrupcio y esdevingue lo tránzit a les llengues modernes. Copiàm lo següent passatge d'En Littré, perque explicant quins són los punts essencials que caracterisan les llengues romanes, determina ensemps lo procés de filiació. Aquests punts, díu l'autor de la *Histoire de la langue française*, són comuns entre les susdites llengues y demostran la uniformitat de sa creació. Veuse-ls aquí. Se presenta de primer la pèrdua del cas, la destrucció de la declinació llatina: les llengues romanes sols distingexen, per mitg de la flexió, lo singular y lo plural. Además introduhexen en son sistema un important element discursíu que faltava al llatí, y es l'article, tant lo definit com l'indefinit, y donan aquesta missió a *unus* y a *ille*, que-s convertiren d'adgectíu y de pronòm en article, gran pas pera conseguir precisió de llenguatge. Totes elles en los verbs experimentaren iguals mutacions; enriquiren la conjugació en los temps passats per mitg dels temps composts y també la enriquiren encara més mitjansant lo condicional, y com lo futur llatí ab la terminació *abo*, *ebo* y *am*, no s'avenía ab lo caràcter expressíu de les noves parles, resolgueren donar-lo ab una combinació que satisfeya lo sentit y la orella, y ho conseguiren ab la fusió orgànica del verb *haver* y l'infinitíu (*amaré-amar-he*, jo he d'amar). Totes abandonaren lo passíu llatí, dexant ses funcions al auxiliar *ésser* y-l participi passat. Totes dexaren lo neutre, conservant no més los dos genres fonamentals, masculí y femení. L'adverbi, per sa metexa especialitat, prova com les influencies que actuavan sobre-l llenguatge eran iguals a Italia, a França y a Espanya; les terminacions adverbials llatines no satisfeyan lo geni de les noves llengues; los sufixes en *ter* o en *e* (*fideliter*, *sane*), s'haurían confós des del moment en que aquestes los haguessen acomodats a la llur eufonía ab los sufixes dels noms y adgectius; desaparexent la grafía del adverbi, aquesta conseguiren assegurar-la ab lo nom llatí *mens;* al que donaren lo sentit de *forma*, *manera*, juntant-lo al adgectíu, y com *mens* es femení, l'adgectíu sempre ho es per informació del sufixe (*saine-ment*, *sana-ment*, *sana-mente*). La comunitat en la formació de les llengues romanes, queda també comprovada ab la acceptació comuna dels neologismes germànichs.

La elaboració de les noves llengues fóu, donchs, uniforme y se féu ab la base comuna de la sintaxis de la llenga mare, que no-s perdé ni s'ha perdut encara, malgrat la variadíssima diversificació de sos dialectes y la constant irrupció de paraules noves y barbres.

La filología comparada ha donat móltes rahons pera dexar demostrada la teoría llatina. La contradicció d'aquesta tesis produhirà tan sols una xorca discussió sobre paraules, o, tot lo més, sobre conceptes secundaris, donchs lo més a que poden aspirar los *anti-llatinistes* es a que-s varíe quelcòm lo

procés genèsich de elaboració llinguística, y per compte d'assegurar que la llenga del Laci no dexà cendra ni pols de les indígenes en los paissos de que se possessionà com conqueridora, pot-ser podría dir-se que sota les cendres hi resta qualque braseta de calíu que, ab la gran escampada produhida per les ventades del Nort, relluhiren de nou pera dexar son rastre candent en les noves llengues engendrades per la prolífica y sana llevor llatina durant sis segles de domini (22).

Sense contradir la fonamentada explicació d'En Littré, bé se pot accentuar sa afirmació de que-l trànzit o pont del llatí cap a les llengues vulgars, fóu lo llatí rústech, lo qual junt ab la literatura clàssica, constituexen los dos elements llatins de les susdites llengues. No possehím lo glossari complert de la baxa llenga per poder classificar tots los mots romans segons son origen. Ademés, no-s pot donar com dato y temps exacte de la aparició d'un mot, sa casual inclosió en una obra determinada, y també, com díu En Díez, l'estat de civilisació a que havían arribat los romans, l'art, industria y costums llurs, suposan un dipòsit de mots ben superior al que-ns han llegat (23).

Teoría romana. — Mes ja que encara-ns movèm en lo terreny hipotètich y perque en qüestions d'aquesta mena es forçós que-s digan tots los parers, assajarèm de formular aquest sobre la procedencia romana o rústega de les llengues dites llatines, que ha sigut iniciat per algún autor y podría mólt bé resultar un punt de vista més segur per abraçar la qüestió del naxement de les llengues dites neo-llatines. Fugím abans de tot del fetixisme de la paraula; despreciém per un moment la paraula *llatina* en son sentit ample de sinònim de romana y atribuím a la llenga dels dominadors lo que abans d'ara tàcitament otorgavam a la llatina, que en son sentit extricte es la que-s parlava en lo Laci, y posteriorment per extensió s'aplicà a la que parlava la gent romana (paraula que també representa una altra extensió). Y axís dirèm que hi havía una llenga de alt conrèu literari, de valor oficial y coneguda de les classes doctes (clàssica), que era la llatina, y que paralelament a ella vivían una munior d'altres tant o més acostades que la llatina a la soca comuna, que són les que parlava lo poble, les que usavan los soldats, la dels triunvirs, dels cònsols y dels emperadors, y pot-ser les metexes o mólt semblants a les par-

(22) Explica clarament aquest punt, a més dels autors citats y altres, dels qui consideràm inútil fer-ne llista, En Milà y Fontanals, en son treball *Origen de las lenguas neolatinas* (Ob. comp., v. V).

(23) Veja-s la llista de glossaris romans del baix temps, que cita En T. Díez (*Introduct.*, pls. 37 y 38), per ordre d'importancia, o *Orígenes-Etimologías de San Isidoro*. Lo glossari de *Placidus*. Les *Gloses* de Cassel (s. VIII), publicades per W. Grimm, 1848. Lo vocabulari Saint Gall (s. VII), publicat per Wackernagel (*Lesebuch*, I, 27), y en les *Denkonœler* de Hattemer, I, 11. Les *Gloses* de Pàris, publicades per Graff (*Diutiska*. I, 128). Les de Schlestad, editades per Wockernagel *Haupts Zeitschrift*, V, 318). Lo *Vocabularius optimus*, del meteix Wackernagel, Basilea, 1847. Les gloses llatines anglo-saxones d'Erfurt, publicades per Ebler; *Jahrbucher der Philologie*, de Joahn y Klotz, y alguns diàlechs alemanys llatins del segle IX, editats per W. Grimm l'any 1851. Cita, per últim, especialment lo text de la lley Sàlica, comentat des del punt de vista filològich per Pott y altres textes jurídichs. Lo *Glossarium* de Du-Cange (ed. moderna) es lo millor y de més útil consulta.

lades en los territoris gals y hispànichs quan aquells soldats consolidaren en ses victorioses expedicions lo domini de Roma. Lo *sermo rústicus*, de que-ns parlan los autors considerant-lo com a corrupció de la llenga llatina, única regina y senyora en tot l'Imperi, podría ésser la munior de ses llengues afins o pariones menys afavorides que aquella y tal vegada alguna d'elles sa causant o genitora. La tan retreta sentencia de Sant Agustí (24): «Roma, la Senyora del Món, procura imposar a sos sotsmesos lo jou de sa llenga junt ab lo jou de la esclavitut», y la altra de Valeri Màxim (25): *quos scilicet latine vocis honos per omnes gentes venerabilior diffunderentur*, podían referir-se a la veritable llenga llatina, la literaria, la oficial, la exclusiva del Laci, en lo sentit de que era imposada en les escoles, en les curies, en totes les rodes governamentals y administratives del Imperi, una tàctica semblant a la seguida a Catalunya ab lo castellà. Mes, com la llenga catalana entre nosaltres, fora de la vida oficial y dels escrits y paraules de la gent poruga, rutinaria, servil o compromesa, la llenga vulgar, lo *sermo rústicus* (axís lo batejavan los intelectuals), tenía vida plena en aquelles societats romanisades. La vida oficial del llatí ofegà tota manifestació pública y literaria mentres l'Imperi, y, naturalment, sa llenga, tingueren prou virtualitat per mantenir lo predomini, y a mesura que aquella anava minvant, reaparexía la llenga viva, la popular. Les estrelles quedan esborrades y sembla que s'esfuman en la ampla volta del cel quan lo sol escampa per ella sos raigs enlluhernadors, mes quan vé la posta y ab ella les primeres ombres de la nit, ara la una, ara la altra, totes reaparexen ocupant son meteix lloch, del que sols una passatgera llum les havía eclipsat. Axís pot dir-se que succehí ab lo domini del llatí y la aparició de les noves llengues. Aquestes, donchs, són romanes y no llatines, donchs procedexen de la pacífica evolució dels *sermones rustici*.

Los autors de la *Histoire litteraire de la France* (26), o millor dit Dom Rivet, tractan de defensar son *llatinisme* ab autoritats y cites que sols provan la imposició de la llenga llatina o sa acceptació per prelats o gent docta. Aquella admiració o orgull que demostrava Marcial quan explicava que l'aplech de sos epígrames estava en mans dels ciutadans de Viena, de França—lo vell, lo jove, lo noy, la casta donzella y l'home trist—¿què més pot significar sinó que aquell poble tenía una educació bilingüe, de la que-n som los catalans un víu exemple? L'altre fet que invocan los de la *Histoire litteraire* de que-ls naturals de la Galia anavan a la capital del món a pretendre les funcions d'advocats, d'oradors, de professors de gramàtica, pot-ser es degut al conexement que aquests tenían de la llenga grega. Altres arguments semblants que ab abundancia se donan en la gran obra dels bene-

(24) *De Civitate Dei*, I. 19. c. 7. *Opera data est ut imperiosa civitas non solum jugum verum etiam linguam suam domitis gentibus per pacem societatis imponeret.*

(25) *Dictis et factis*, I, 2, c. 2, n. 2.

(26) *Avertissement*, v. 7.

dictins, no provan més que un conexement quasi familiar de la llenga llatina per part dels pobles sotsmesos (27); mes no arriban a negar la coexistencia d'una altra llenga vulgar quasi desconeguda, y sols suposada dels filòlechs moderns perque no dexà monuments escrits. Lo bisbe M. de la Ravallière, impugnador de la teoría *llatinista*, contra la qual va dirigida la copiosa sèrie d'arguments de la *Histoire litteraire*, suposa que la llenga vulgar dels gals era l'antich cèltich, en la que s'infiltrà la llenga rústega.

S'ha de negar, perque no es llògich, que dintre de la torra d'ivori en que estava tancada la divina llenga del Laci, perfeccionada per los grans autors ab la selecció platònica de tots los refinaments vocals y idealògichs de les llengues de Roma, que dins de la llenga típica y ideal, digna dels déus, hi poguessen entrar les invasions cèltiques o ibèriques, quan les metexes dels barbres del Nort s'aturaren devant d'ella per fer-li reverencia y prestar-li vassallatge. Lo *sermo rústicus*, es a dir, lo romà (28), que no era lo llatí del Estat ni-l dels sabis, fóu la llenga més o menys corrupta que podía rebre y havía rebut des del temps de Juli Cèsar, algunes influencies morfològiques dels llenguatges primitius y que al cap de vuyt segles de treball germinatíu dintre son sediment popular, al sentir-se alleugerida de la imposició del idioma oficial, gosa a manifestar-se a la llum del día com llenga plena, formada, ab flayre de primitiva, perque era verge encara de tota complicació y estudi literaris. Eran les llengues romanes que pogueren goxar sota terra vuyt segles, durant l'imperi dels romans y mentres la tradició llatina renaxía baix lo ceptre dels wisigoths, sos nous padrins y propagadors, per altra part interessats en mantenir la tradicional fòrmula d'unitat y-l provat instrument de domini.

Diuen los *romanistes* més *a outrance:* lo romà rústech o era una llenga germana del llatí o una altra anterior que podría considerar-se com a sa antecedent o genitora, y en tot cas s'ha d'admetre un predomini d'aquesta, causa o efecte de son exquisit conrèu literari. Si creyèm que era germana, la podèm atribuir a algunes de les regions italianes d'ahont sortiren los soldats romans qui entraren triomfadors a Espanya y Galia y s'establiren en elles colonisant-les *more romano*. Si creyèm, en cambi, com es més natural, que era anterior a la llenga llatina y causant de la metexa, podèm perfectament dir que era la propria llenga cèltica que parlavan los pobles espargits per la Galia y les penínsules espanyola y italiana. Apoyant aquesta opinió se cita

(27) Com passa entre nosaltres, lo poble *entén*, mes no *sab*, la llenga oficial.

(28) L'anotador de la *Histoire litteraire de la France* (1867), v. VII, pl. 691 (Mr. Paulin Paris), se declara contrari al criteri *llatí*, tan aparatosament defensat pél benedictí Dom Rivet, y arriba a afirmar que ab les metexes rahons que aquest invoca, pot formular-se la següent conclusió: Los gals aprengueren dels romans lo romà, que aquests parlavan abans de vèure-l escrit y de saber distingir ses regles de les regles de la llenga que ells abandonavan: de aquí naxía una mala pronunciació, una sintaxis híbrida, una llenga realment diferenta del llatí gramatical; llenga que pot-ser los conqueridors romans de les Galies, preferían al llatí de Terènci o de Cèsar.

la del celtòlech Buller, qui després d'afirmar la gran semblança que existeix entre-l celta y-l llatí, assegura que aquest se formà del celta y del grech. ¿Qué tindría d'extrany que per tot lo Mitgdía de França y-l litoral mediterrani d'Espanya se parlés una llenga anàloga al llatí, essent axís que les influencies grega y cèltica també coincidiren com en lo Laci?

Du-Cange, en l'erudit prefaci de son insubstituible *Glossari*, díu que la llenga romana es diferenta de la llatina; la primera es la vulgar y s'anomenava romana perque la parlavan los romans que seguiren habitant les Galies y Espanya després de la invasió dels pobles septentrionals; com a diversa del tronch de la casticitat llatina, també era apellidada constantment *lingua rústica* per tots los autors y documents de la baxa llatinitat. Ja Marcial deya (29) que-ls fills dels celtes y-ls íbers posséhían un llenguatge *(nomina rústica)* més dur que sa propria terra y que era indigne del vers llatí. Plautus ja distingía la *lingua nobilis* de la *plebeya*. La *urbana* o *clàssica* (de les classes altes) se diferenciava de la *vulgaris* o *rústica* que Quintilià anomenava *quotidiana*, Vegeci *pedestris*, Sidoni *usualis*, y també se-n díu *vernàcula* o llenga dels esclaus. Aulus Gellius adverteix que-ls barbarismes corrents no pervenían dels barbres, sinó de la parla rústega.

Donarèm per acabat aquest tema, quals línies generals hem procurat traçar, copiant la opinió de Meyer-Lübke (30), que es la més autorisada entre-ls moderns filòlechs:

«S'ha establert una distinció entre la llenga romana y-l llatí vulgar. Al costat de la llenga llatina escrita fixada en ses formes durant mólts segles, hi havía a Roma la llenga de la conversa, empleada per la gent lletrada y particularment per lo poble, la qual ab lo temps y la extensió del llatí s'allunyà cada día més de la llenga escrita. Les diferencies locals, potser insignificants al principi, aumentaren al ensorrar-se l'imperi romà, en que les relacions dexaren d'ésser recíproques y que en lloch d'un imperi homogeni se formaren tants estats isolats y independents uns dels altres. Axò succehí vers l'any 600, data de formació de les nacions romanes. Mes si se tracta de fixar en aquesta època l'origen del desenrotllo llinguístich romà, en oposició al llatí vulgar, no-s pot seguir l'estudi per la ignorancia quasi complerta de la llenga popular en dita època. Y, ademés, l'escullir aquesta època sería cosa arbitraria, donchs les idees de llengues y de nacionalitat no són ben idèntiques. Si anomenàm llatí vulgar gal per oposició al francès, lo desenrotllo que-l llatí ha pres a la Galia durant l'imperi, designarèm una cosa essencialment diferenta del llatí, mes no del francès. La diferencia entre lo llatí vulgar gal y l'antich francès, es en lo fons la metexa que hi ha entre l'antich francès y-l modern. La expressió de llatí vulgar, en tant que s'aplica a

(29) Llib. I, epígrama 135.

(30) *Grammaire des langues romanes*, trad. per Eugène Rabiet, (Paris-Welter), 4 vs. 1889-1906.

quelcòm diferent del romà, sols serà empleada en dos cassos: 1.er Com designació del llatí vulgar en les comarques ahont no s' hi ha desenrotllat una nació romana: Africa, Bretanya o Germania. 2.ón Per los fenòmens que no-s poden explicar per les lleys fonètiques de les llengues romanes isolades y que per l' acort de totes les formes romanes resulta que datan d' abans de la separació (31).»

Teories sobre-l llatí vulgar. — Del lluminós estudi de F. George Molh *Introduction a la Chronologie du latin vulgaire* (32) hem pres algunes notes curioses que serviràn al llegidor pera orientar-se respecte a la naturalesa del llatí vulgar, tan relacionada ab l' origen de la llenga catalana.

Afirma l' autor que Max-Muller y Littré varen confondre lo llatí vulgar ab lo baix llatí dels notaris merovingis. Altres més generosos digueren que les llengues romanes datan de la conquesta de les provincies feta per les llegions romanes. Edélestand du Meril (33) axís ho prova, mentres Stil! (34) sosté que l' origen del llatí vulgar està unit al de la colonisació romana, a les primeres colonies trameses per Roma al Laci y a la Sabina.

(31) Veja-s, a títol de curiositat, les següents notes soltes, que hem espigolat de diferentes obres, sobre la existencia de la llenga vulgar durant lo domini llatí en ses varies èpoques. Ciceró considerava lo llenguatge d' un mal orador tan ridicol *tanquam si Pœni aut Hispani in Senatu nostro sine interprete loquerentur* (De div. I, 2). Recomptan los historiadors romans que al emperador Alexandre Sever se presentà una sacerdotissa druida, profetisant calamitats en idioma galià. Quintiliá se quexava de que en los teatres y circhs se solen sentir més paraules barbres que romanes (*Instit. orat.*, I, 5). Ciceró advertí a Brutus, nomenat procònsul de les Galies, que allí sentiria paraules poch corrents a Roma. Valeri Maxim (lib. III) explica que Dècius Brutus en los derrers temps de la Republica pogue escapar-se de Bolonia a Aquilea, perque sabia lo llenguatge d' aquells pobles. Lo meteix Quintilia diu que en bon llatí no-s deu dir *due, tre, cinque, quatordice.* Pompèu Festo se quexa de que en lo Laci, la patria del llatí, ja ningú sapigués parlar-lo propriament. En l'any 583, regnant l' emperador Maurici, mentres lo general Commentiolo guerrejava ab los huns, una mula llençà a terra sa càrrega, y aleshores los soldats cridaren en llur parla: «*torna, torna, fratre!*». Havent Justinià fet presoner a cert rey barbre, li manà que segués al séu costat y després l' intimà pera que retornés les provincies conquerides, a lo qual respongué aquell rey: *non dabo.* Y l' Emperador replicà: *daràs.* Díu St. Isidor (*Etim.*, I, 32) que Cecili apuntà cent menes de solecismes que devian evitar los qui volguessen escriure correctament. Sant Agustí, qui en lo cap. I de sa *Vita Beata,* cita algunes de les paraules vulgars més usades, s' alaba en ses *Confessions* (I, 14) d' haver après lo llatí sense càstichs. Sant Geroni anomena *trilingües* als marsellesos. Septimi Sever admeté los fideicomisos escrits, no sols en llatí o en grech *sed etiam lingua pœnica et gallicana* (Digest., XXXII). Se llegeix en los Actes de Mabillon (*Os. Bened. seculo,* III, p. 3), que en temps de Carlemany, un espanyol que anà a refer sa salut a Fulda, entengué perfectament un sacerdot perque era italià. Retrèu la *Histoire litteraire de la France* (v. VII, pl. 34), que al començament del regnat del meteix Carlemany, uns frares li presentaren un missatge ab les següents expressions (que també se llegexen en les lletanies que usava la cort d' aquell personatge abans d' ésser Emperador): *ora, pro, nos, tu lo juva.* En la esmentada colecció d' En Mabillon (*Op. cit. sec.* IV, pl. 335), se díu que Girart, abat de Sauve-Majeure, alaba a son superior S. Adalhart, abat de Gorbie per sa coneixença de les llengues: *Qui si vulgari, id est, romana lingua loqueretur, omnium aliarum putaretur inscius...; si vero teutònica, enitebat perfectius; si latina, in nulla omnino absolutius.* Per últim, l' historiador C. Cantú (v. III, pl. 189, nota 4.ª) presenta mólts exemples de modismes y construccions populars, extrets de la Biblia, que demostran la evolució del llatí o la infiltració en ell de la llenga rústega.

(32) Paris, E. Buillon, 1899. Forma lo fascicle 122 de la Biblioteca de l' *Ecole des Hautes Etudes.*

(33) *Essai philosophique sur la formation de la langue française.*

(34) *Die lokalen Verschieden heiten der latein sprache.* 1882.

En l'any 1884 se fundà l'*Archiv für latenische lexikographie*, que-s dedicà ab gran precisió científica al estudi del llatí, y al meteix temps que-l llatí literari estudiava lo vulgar, tan abandonat dels romanistes; en 1888 Meyer-Lübke reconstruí la gramàtica del llatí vulgar. La cronología d'aquesta llenga era desconeguda, y mentres lo meteix autor reconeix la impotencia dels actuals sistemes científichs pera traçar-la, En Gröber féu la prova y trobà los elements del llatí vulgar cronològicament en les següents llengues: *a*, sard, *b*, espanyol (castellà), *c*, portuguès, *d*, català, *e*, provençal, *f*, francès, *g*, rètich, *h*, rumà, y *i*, italià; afegint que la semblança o concordancia del sard y l'espanyol (castellà), permet remontar la forma vulgar fins l'any 200 a. d. J. C., axís com la conformitat del italià y-l llatí clàssich exclou la possibilitat d'una forma vulgar diferenta (35).

En Molh demostra ab exemples la imprudencia de tancar lo llatí vulgar en l'encasillat d'una cronología absoluta. Les formes del llatí arcàych, de la *prisca latinitas*, que ja Ciceró respectava com a cosa morta, abundan en les llengues romanes y se citan sovint. La *prisca latinitas* es, donchs, lo primer fons o basa del llatí vulgar. Alguns romanistes ho negan, entre ells Max Bonnet (36), qui combat la idea de que-l llatí vulgar y-l clàssich hajan estat dos idiomes diferents, en lo qual s'ha de dir que té rahó, perque no ho són, sinó dues formes diverses d'una metexa llenga. Gorra (37) nega en absolut la existencia del llatí vulgar, y, en cambi, Gabelentz (38) la compara ab l'argot dels criollos. Gröber y Molh justifican sa teoría de que-l llatí antich se conservà millor fora d'Italia, dihent que-ls pobles del Laci y de quasi tota la Italia trobavan en lo llatí una llenga idèntica o mólt anàloga a llurs dialectes locals, un instrument llinguístich absolutament conforme al geni de sa raça y que ells no trigarían a cambiar seguint les habituts evolutives de llurs esmentats dialectes; en cambi, fora d'Italia, lo llatí, per més assimilat que fos, no dexava d'ésser una llenga extrangera, importada y apresa artificiosament, per lo que s'havía de conservar pura y homogènia com més separada del llatí y dialectes itàlichs se trobés la raça indígena. Sittl (39), fundador de la teoría polidialectal del llatí vulgar, díu que com més s'extén lo llatí fora de son breçol primer, més alteracions sofreix; mes aquesta teoría es contraria als fets. Lo mèrit de Sittl consisteix en haver pres com basa del llatí vulgar lo llatí provincial d'Italia, y no precisament de Roma o del Laci, sinó de les provincies més antigament conquerides o colonisades, v. gr.: les regions del Nort, l'*Ager Faliscus*, la Aubria y lo Pisauro. Pot acceptar-se en lo referent a Italia la teoría polidialectal de Sittl y creyèm com ell (díu En

(35) V prefaci de *Vulgärlat. substrate roman Wörter (rchiv. lat. Alex. L.*
(36) *Le latin de Gregoire de Tours.*
(37) *Lingue neolatine*. Milàn, 1894.
(38) *Sprachwissensch*, pg. 192.
(39) *Lokale Versch*, pg. 43.

G. Molh) que-l llatí provincial d'Italia es la font quasi única de totes les manifestacions llinguístiques atribuibles al llatí vulgar del imperi romà. Es en la pronunciació savina, volsca, hèrnica, pelinyiana, osca, marsa, picena o falisca, ahont hem de buscar la causa primera de les llengues romanes y-ls primers gèrmens d'aquelles noves formes de llatinitat. Com díu Still, a més de la *rusticitas latina*, s'ha d'estudiar com a basa del llatí vulgar la *peregrinitas itàlica*, donchs abans d'ésser portat per les llegions més enllà de les fronteres italianes, lo llatí ha sigut parlat, modificat y alterat de mil maneres per les poblacions itàliques que després formaren les milicies conqueridores del món. Des del segle VI a. d. J. C., en que començaren Roma y-l llatí a dominar en los territoris itàlichs fins al segle II, després de les campanyes d'Aníbal, en que s'ocupà seriosament de colonisar y llatinisar la Europa y de convertir lo Mediterrani en *mare nostrum*, lo llatí s'ha desenrotllat, transformat y alterat per Italia durant quatre segles. Es un gran avenç pres per Italia a les noves provincies romanisades que trigaren mólt temps a pendre part en la vida y expansió del llatí. En conseqüencia, admet En Molh que-l llatí vulgar es un producte essencialment y pot-ser exclusivament itàlich, que consisteix en la alteració del llatí en la boca dels falischs, ombrians o marses, una combinació del *sermo rústicus* del Laci ab los dialectes locals de la Italia, tan afins ab aquell.

L'estudi d'En Molh donà per resultat sa hipòtesis cronològica del llatí vulgar, que divideix en quatre períodes: I. Formació dels dialectes llatí-itàlichs. II. Constitució del llatí general d'Italia, a base del vocalisme itàlich dominant sobre-l llatí. III. Unificació del llatí imperial, y IV. Descomposició del llatí vulgar imperial. Aquestes són les conclusions del treball erudit d'En Molh, sòlit fonament per aquesta classe d'estudis, per més que algún autor li haja negat crèdit y serietat científica. Entre aquests impugnadors, cal notar a En A. Carnoy, autor del seriós estudi *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions* (40). Aquest filòlech vol evitar tant la pruija generalisadora o sintètica (que, segons ell, ha fet inútil la obra d'En Molh), que-s contenta ab fer un pacient anàlisis de les inscripcions llatines d'Espanya en nombre de 7,500, posant a contribució principalment les notables publicacions del Hübner en ses obres epigràfiques (41), dexant que-l llegidor trega les deduccions y formule la teoría. Tal vegada lo principal defecte del treball d'En Carnoy consistesca en que no serveix pera la fixació cronològica del llatí vulgar d'Espanya per no acompanyar les lliçons epigràfiques que cita de sa data certa o aproximada. Per altra part es un treball d'exegesis y escoliàstich,

(40) *Bruxelles, Misch et Trhon*, 1906, 2.ª edició corretgida y aumentada. En Carnoy díu que les teories d'En Molh són més enginyoses que fonamentades.

(41) Les referents a Espanya d'aquest sabi epigrafista, són: *Corpus inscriptionum latinarum* 1892 (5,100 inscrip.); *Suplement*, 1892 (122 inscrip.), *Ephemeris epigràphica*, v. VIII (450 inscrip.); *Inscriptiones Hispaniæ Christianæ*, 1871 (293 inscrip.); *Suplement* (235 inscrip.).

que no-s vol remontar al estudi comparatíu y mólt menys al generalisador que fan profitoses les obres dels filòlechs romanistes. Nosaltres no podèm trelladar a aquestes planes cap conclusió que acabe d'aclarir la qüestió previa y essencial de la formació del llatí vulgar. Donèm-la com sentada, admetent-lo com element generador del català, junt ab les llengues parlades aquí abans de la dominació romana, o si-s vol, considerant lo llatí vulgar y aquestes llengues com a moments distints de la evolució, may acabada ni sospesa, que dóna lloch a èpoques diverses o típiques cristallisacions llinguístiques de reconegut valor científich.

FORMACIÓ DE LA LLENGA CATALANA

Llengues vulgars. - Opinió autorisada d' En Raynouard. - Son escàs crèdit actual. — La llenga catalana. — Consideracions prèvies. Concepte que formaren de la nostra llenga los filòlechs Diez y Meyer-Lübke. - ¿Lo català es una branca exida del tronch provençal? - Procedencia del primer provada documentalment. — Opinió d' En Milà y Fontanals. — Teoría llinguística del arqueòlech espanyol Manel Rodríguez de Berlanga.

Llengues vulgars. — Ab la invasió dels pobles barbres en tota la Galia y Espanya, queda termenat lo domini de la llenga llatina com a propria de la comunitat, per donar son lloch a una parla corrupta, originada de la decadencia de la primera, que acabà de perdre sa puresa ab lo contacte de pobles tan distints y per haver-se tancat les antigues escoles ahont se conreuava la vella tradició científica y literaria dels llatins. Durant la dominació gòthica s'anà desenrotllant la nova llevor que havía de produhir los arbres esponerosos de les llengues romanes. Precisar la època de sa elaboració es treball perdut; virtualment se consideran nascudes des del moment en que-l geni de la llenga llatina no té prou resistencia pera contrarrestar la invasió de les noves; aleshores es quan les paraules, com les velles construccions, van cayent, y avuy se pert una part, demà una altra, fins que sols queda un recort de la primera fàbrica; anèm examplant lo símil per explicar la formació de les llengues romanes y dihèm que al caure lo vell edifici de la llatinitat més o menys clàssica, les venerables pedres de sos enderrochs, recullides ab amor, pulides de nou y respectant los valiosos detalls artístichs que-l cisell romà hi esculpí en època llunyana, serviren pera bastir les noves construccions per aquest fet essencial dites romanes. Y conste que ab aquest símil aludím més aviat a la elaboració erudita de les llengues vulgars, que a sa transformació evolutiva en les entranyes del llatí rústech.

Lo primer y més erudit dels provençalistes, En Raynouard, en ses *Recherches philologiques sur la langue romane* (42), sosté la comunitat originaria de les llengues neollatines ab la basa d'una romana rústega, corrupció

(42) *Apud Lexique roman*, v. I.

de la llatina. Es avuy, díu, cosa corrent que la romana rústega se formà de la corrupció de la llenga llatina, que la ignorancia d'aquells qui encara parlavan aquesta llenga a la època de les invasions de les tribus del Nort y sa barreja ab aquests modificaren d'una manera especial, donant al nou idioma un caràcter d'individualitat. També està admès que segons les circumstancies y la necessitat, aquest nou idioma s'aproprià los mots endèmichs, restes de les llengues nacionals parlades al país abans o durant la dominació romana, y les paraules que-ls invasors barrejaren en lo llenguatge parlat en la terra ahont s'establiren. Per últim, també s'admet, ab móltes apariencies de veritat, que l'origen d'aquest tipo primitíu de les llengues de la Europa llatina, remonta al començament de la nostra monarquía, donchs s'han trobat vestigis de sa existencia als segles VI y VII, y des del VIII les lletaníes *carolines* ne donan proves materialment incontestables. Després En Raynouard procura convèncer als qui encara duptan de que la llenga romana rústega fóu lo tronch comú de les dites neollatines; retrèu lo de *torna*, *torna*, *frate*, *retorna* dels soldats de Commentiolus; lo *daràs*, les lletaníes carolines ab lo respost de «ora pro *nos*» y «tu *lo* juva», juraments de Strasburg (862); lo poema sobre Boeci, del segle X, y-ls versos del comte de Poitiers, segle XI.

Acaba dihent que des del segle XI la llenga romana o dels trobadors, se troba fixada y perfeccionada, y la diversitat de formes poètiques y de combinacions rítmiques, tan antigues com los primers monuments literaris coneguts, aquest mecanisme de la versificació, la divisió de les peces en estrofes, l'art de combinar versos de diferentes mides, d'enriquir lo ritme ab variables interposicions y enllaços, són proves irrecusables del estat de plenitut al que havían arribat la poesía y la llenga, anticipant-se a les demés llengues neollatines; y si-s recorda que Rambaut de Orange, qui escrivía a la primera meytat del segle XII, parla de trobadors de temps anteriors, s'ha de creure que ni l'art del llenguatge polit ni-l de donar-li tots los atractius de la armonía per lo nombre y la cadencia, començaren pas en temps del comte de Poitiers, o sía al segle XI. Hem de creure, donchs, que la llenga dels trobadors, la romana-provençal, sortida immediatament del tipo primitíu, o sía, de la romana rústega, se formà y perfeccionà abans de les altres llengues de la Europa llatina (43).

La opinió d'En Raynouard no es avuy la més corrent; sa gran aplicació als estudis provençals li feren tal vegada exagerar la nota. Passava ab ell lo que ara succeheix ab mólts dels nostres llinguistes: tot rastre de llenga vulgar, encara que sía del temps en que les varietats romanes no havían pogut constituir un cos orgànich y víu, s'ha d'entendre que es català. Y tením lo cas dels celebèrrims juraments de Strasbourg, que ja hem vist citava

(43) Per lo que fà referencia al italià, díu Benedetto Varchi (l'*Ercolano*, ed. de Florencia, 1730, plana 206): «Ditemi di quante e quali lingue voi pensate que sía principalmente composta la volgar (italiana?) — Di due: della latina e della provenzale».

també l'autor del *Lexique roman* (44). Es la acta dels juraments que prestaren en aquella ciutat Lluís lo germànich y son germà Carles, que fóu retreta per primera vegada per Leibniz en sa *Collectanea Etymologica*, pl. 180, y considerats per ell y tots los demés tractadistes francesos o no (45), com a primer monument de la llenga francesa. Donchs bé, alguns dels nostres autors, pot-ser guiats per un apriorisme semblant al d'En Raynouard, nos dónan lo jurament d'En Lluís com primer document català. Axís es mólt fàcil trobar executories de pristinitat.

La superioritat donada per En Raynouard a la llenga provençal sobre ses germanes, té precedents. Díu Brunet Llatí, al començament del séu *Tresor*, que ell escríu son llibre en *romans* y no en llenga italiana, que es la nadiva, per la rahó de viure a França y perque aquella parla es la més delitable y comuna a tots. Mes entenga-s bé que *roman* no sempre vol dir provençal. Recordàm haver llegit que Guillém de Nangis adverteix que seguint lo consell de bones gents ha trelladat en *roman* la historia que havía compost en llatí, y aquest *roman* es francès y no provençal. Lo *roman* té, donchs, les següents accepcions: I. Lo llatí rústech. II. La llenga provençal o dels trobadors (46). III. Les demés llengues romanes o llatines (47). IV. Certes composicions fabuloses o noveles, perque se començaren a escriure en aquelles llengues mitgevals. Per axò es de notar que també s'usà la paraula *llatí*. En lo *Poema del Cid* (v. 2,676) se parla d'*un moro latinado*, o sía, versat en la llenga vulgar o castellana; los italians reclamavan aquest calificatíu més que-ls altres, y encara existeix lo llenguatge *ladin* en la Engadina. Los metexos romans anomenavan a la llur llenga llatina, havent sigut filòlechs alemanys los qui han donat lo nom de *romanes* a les llengues neollatines.

La llenga catalana.—Per aclarir tot lo que hem dit o pogàm dir sobre lo naxement del català, no estaràn de més les observacions que seguexen:

Les llengues no naxen ni moren; se transforman per una constant evolució. Lo català del segle xx es lo català del segle xiii transformat durant set segles; aquest es un moment del procés evolutíu del llatí rústech de que-s valían los escribes de la baxa etat. Lo llatí rústech no es més que un dels primitius dialectes itàlichs, o sía, *transformat* per influencies de tota mena, dels quals lo més conreuat fóu lo llatí, essent aquest una modalitat evolucionada

---

(44) En Raynouard (*Lex. rom.*, introd.) intenta provar que de les 109 paraules dels juraments de Strasbourg, 85 corresponen a la primitiva romana rustega, 5 al llatí, 19 a la romana lleugerament modificades y 5 són inclassificables. Lo que es cert y ho fà constar l'Esteve Baluzi (*Cap. Reg. Franc.*, volúm II, col. 144), es que en dits juraments consta que En Lluís s'expressava en llenga theotisca y En Carles en *lingua romana*.

(45) Kr. Nyrop, en sa *Grammaire historique de la langue française* (Copenhague, 1904, v. I), considera los juraments de Strasbourg com lo monument més antich de la llenga d'oil.

(46) Per exemple, lo trobador provençal Jaufre Rudel: *Tramet lo vers en chantan en plana lenga romana*.

(47) V. gr.: Gonzalo de Berceo: *quiero fer una prosa en roman paladino*.

y evolutiva del llenguatge indo-europèu trasplantat a Italia y portat per les hosts romanes a tots los paíssos de sa conquesta. Lo concepte llinguístich es eminentment relatíu en son procés històrich; sols es absolut en cada moment d'aquesta relativitat, o sía, quan lo llinguista esculleix una època, una comarca, per estudiar-ne la llenga, o quan un gran escriptor ha sapigut assimilar-se-la per convertir a son lèxich lo que corre de boca en boca de son poble en paraules volants. Fins pot entrar tot ell dintre la ànima de dit poble, arribant en ales de son genial etnicisme, a descobrir les fonts amagades de la creació llinguística per explotar-les tal y com aquell poble sol fer-ho quan per requeriments de sa suprema voluntat o per sa visualitat espiritual més educada, pasta y emmotlla noves diccions expressives d'obgectes reyals o d'estats anímichs.

Axís es que parla en sentit metafòrich lo qui proclame en sech lo naxement del català o la mort del llatí vulgar, perque l'un es continuació o seqüela del altre, sense que may puga assenyalar-se la ratlla divisoria ni mólt menys demostrar-se que existeix entre les dues llengues relació genèsica que uneix al pare ab lo fill, dos sers enterament distints y susceptibles de viure ab simultaneitat de temps.

Una llenga es com totes les manifestacions vives y continuades; filla de les nostres facultats evoluciona ab nosaltres. Lo primer moment de la evolució es la primera expressió mímica o parlada del home; la fatal hora de son aperduament lo manarà lo derrer home en ses postrimeríes.

Hi ha mólta més veritat històrica en lo concepte altament intelectual, que sol simbolisar en lo nom d'un gran escriptor cada moment de les llengues, que en lo usualment seguit d'encasillar-les ab denominacions genèriques. Sabèm que la llenga d'En Ramón Llull es la catalana primitiva, o sía, la *lliçó* ibèrich-llatina dels catalans de derrers del segle XIII; la de Bernat Metge es la suprema modelació de la catalanitat literaria en forma y en esperit, manifestant-se en lo segle XV ja ab les fatals elegancies del renaxement, que devían portar-la cap als paratges de desolació, que tres segles després nos fan invocar lo nom del rector de Vallfogona com verb temporal de la nostra llenga y literatura.

Veja-s com a confirmació d'aquella força evolutiva que es la única rahó de ser de les llengues, lo que díu l'historiador C. Cantú després d'una llarga y eruditíssima disertació sobre la llenga llatina y formació de les vulgars: «L'italià (y si fà o no fà lo meteix pot dir-se de les demés llengues romanes), es, donchs, la metexa llenga que parlavan los antichs llatins, ab la modificació que necessariament introduheix en tot idioma lo transcurs de vint segles. Altres proves trobarà d'axò lo qui veja com los italians emplean diariament expressions que l'escriptor llatí clàssich no gosava usar, considerant-les antiquades o corrompudes, mes que devían córrer entre-l poble per lo sol fet de veure-les ressucitar quan s'altera o calla lo llenguatge literari. Y com los ita-

lians moderns no provenen d'un curt nombre de literats, sinó de la massa de la població llatina, per axò les paraules conservan avuy la significació que les hi donava la baxa llatinitat, ab preferencia à les que-ls hi donavan los escriptors de la Etat d'or (48)».

Un altre italià, en Ll. Lanzi (49), díu: «Envellit l'imperi romà y expulsat de móltes terres d'Europa, aquestes conservaren la llenga dels romans; mes restà com planta arrelada fora del terrer nadíu, desvalguda y exposada als perills de les invasions y de la barbarie. Sobre tot la perjudicaren les llengues nacionals que, arreconades primer per la gent docta, la qual acceptà lo llatí, resta obscura y inculta entre-l poble (lo celta a França, lo cantabre y íber a Espanya); mes desapareguts los obstacles, rebrotaren y s'introduhiren en lo llatí, cambiant-lo y diversificant-lo. En Italia — díu més endavant — lo llatí quedà extingit per un llenguatge vulgar que existía des de temps antiquíssim en móltes comarques italianes y en la metexa Roma, restà amagat en los bons segles, se reproduhí en los pitjors, y dilatant-se gradualment degenerà en aquella llenga que per tenir tal origen podèm mólt bé anomenar vulgar italiana».

Lo filòlech Díez *(Intr.)* admet sis llengues literaries romanes: rumana, italiana, provençal, francesa, espanyola y portuguesa, entenent per espanyola la castellana y per provençal la axís anomenada y la catalana. Meyer-Lübke *(Gram. comp.)* classifica les llengues romanes en set principals: rumana, rètica, italiana, antiga provençal, francesa, espanyola y portuguesa. Gröber *(Grundiss.)* hi afegeix la catalana, que en cap més obra notable de filología romana d'autor foraster es admesa ab aytal distinció. Lo meteix Milà, si bé ab un criteri diferent, posa l'antich provençal com a generador del català y-ls dialectes meridionals de la França moderna. Aquells filòlechs per resistencia a examplar son encasillat preestablert, se negan a donar individualitat propria a la nostra llenga en la metexa categoría de les demés. Han conegut lo provençal en lo gloriós cicle trobadoresch, y de sa existencia tan destacada y viva en los segles XI, XII y XIII, com decadent després d'aquells segles, n'han deduhit la afirmació gens aventurada de que aquell romanç-provençal està representat directament per la massa amorfa de parles dites provençals, a les que avuy sols lo geni d'un gran poeta doblat de filòlech ha pogut donar convencional unitat en una obra magna que per sempre més restarà a la admiració dels hòmens, com a construcció imaginaria feta ab materials d'autèntica maçonería, ab tanta devoció, paciencia y esforç, que bé l'hauría envejat lo meteix Hèrcules per al més famós de sos treballs quimèrichs.

Lo català es considerat per ells com parla derivada d'aquest tronch, si

---

(48) *Historia Universal*, v. III, pl. 189 (ed. Gaspar y Roig).

(49) *Saggio di lingua etrusca e di altre antiche d'Italia*, etc., Firenze, 1824.

bé pèl sol fet de no coincidir ab aytals detritus llinguístichs del antich provençal, absorbit pèl llenguatge de la Illa de França, ha sigut calificat per aquells filòlechs de dialecte provençal, y axís ho díu fins En Meyer-Lübke (50). Lo català (segons ell) no es més que un dialecte provençal transportat a Espanya en lo segle VIII y anà penetrant cap al Sur durant la lluyta dels reys d'Aragó ab los alarbs. Comprèn quasi tot lo departament francès dels Pyrinèus Orientals y a Espanya les provincies de Catalunya, Valencia, les Balears y les Pityuses, havent-hi, a més, una colonia catalana a Alguer (Cerdenya). Aquesta calificació de dialecte provençal aplicada al català, si bé no es tan desatentada com la de dialecte espanyol o castellà ab que sol definir-lo la insidiosa ignorancia de certs buròcrates espanyols, es evidentment injusta.

La llenga catalana aparegué expontàniament en les nostres comarques com la provençal més enllà dels Pyrinèus. Lo procés de generació y gestació són anàlechs en la una y en la altra (51), axís com quasi coincidexen en la època del naxement, si es que pot dir-se ab proprietat que una llenga naix o mor. A abdues vessants de la serra pyrinayca, ja de temps mòlt remots anava operant-se la evolució llinguística que havía de produhir la aparició de llengues vulgars; les influencies generadores de la evolució com són lo poble, lo territori, les contingencies polítiques, presentan en abdós processos una sorprenent analogía tan apartada de la identitat com de la divergencia. La llenga romana havía fecondat les antigues de totes aquelles encontrades des de una metexa època. Aquella en que Cèsar en les Galies y-ls Scipions en lo que ells anomenaren Espanya tarragonina, imposaren definitivament lo domini de Roma, y com si fos per confirmar les coincidencies, en los pobles conquerits de origen semblant, existía la influencia grega, tan per mitg la colonia dels massaliotes com per la dels emporitans. La dominació gòthica, durant la qual degueren accentuar-se per tota la Romanía les influencies rústegues y ressortiren les sobrevivencies llinguístiques pre-romanes de cada poble, fóu també igual en abdós territoris, arribant també lo de la Aquitania a sofrir durant alguns anys la dominació dels alarbs, que soptadament s'havían ensenyorit de la península.

---

(50) *Gramm.*, v. I, pl. 14.

(51) Note-s que-ls escrits de tots los paissos romans tenen entre ells major semblança com més s'acostan al temps de llur llatinisació, adhuc després de formades les respectives llengues vulgars. Es exemple curiós de anàlogíes llinguístiques entre Catalunya y Italia lo següent epitafi trobat a Venecia en lo fonament de la torra de la presó (o dels reclusos), a la vora del Foro Julio: *MCIII. XP. DM. Fo començat e.to de reclus lo primo de gugno. Pieri e Ton: so fra de Lus*. Cantu, de qui trayèm aquest [illegible] Versos tres de la colecció que en tenàn los disciplinants de Cremona, en que-s troban mòltes paraules catalanes. Copiàm lo començament:

Com fo tralat el nos Signor
[illegible] dur con grant dolor
. . . . . .
chel fos trahit et inganath
e su la cros crucificath...

Aleshores pot dir-se, convencionalment, que nasqueren les llengues romanes, entre elles la catalana y la provençal, de la qual se deu ventejar lo primer rastre a la meytat del segle x, en les cartes d'homenatge (52), si es que no volèm examinar més atentament la qüestió espiant ab envejable paciencia les corrupcions morfològiques y sintàxiques del llatí dels tabelions, que tant poden atribuir-se a causes generals, com a les individuals, entre elles la defectuosa instrucció clàssich-llatina d'aquells funcionaris.

La analogía originaria de les dues llengues catalana y provençal, que aquí sols podèm apuntar, allunya tota idea prejudicial de filiació entre elles; aquesta no fóu essencial o llinguística, sinó formal o literaria durant un període relativament curt, y en ella naix l'errat concepte dels filòlechs aludits.

Quan En Milà, estudiant la influencia provençal a Espanya, nos parla de la varietat catalana de la llenga d'oc (53), encapsala lo séu treball ab la manifestació del poch valor que tenen ses incomplertes observacions per la versabilitat de formes llinguístiques y especialment ortogràfiques que sol notar-se en los documents antichs y per la induptable influencia que a Catalunya exercí la varietat provençal. Afirma lo docte professor que les estretes relacions entre-l nostre país y-l Mitgdía de França produhiren la unitat general de la llenga, mes aquesta unitat, que no era contraria en les terres transpyrinayques a certes modificacions secundaries, tampoch privà de que a Catalunya se formés una varietat mólt marcada que per la vida propria abastada més tart, ha pogut considerar-se com una nova llenga. Nosaltres obgectarèm (ab la deguda reverencia) que la superioritat de civilisació dels pobles llengadocians de França y-ls acontexements polítichs que al començar lo segle XII acostaren les corts de Catalunya y Provença, produhiren una induptable influencia del provençal sobre-l català, llengues *afines*, mes no unides, bessones dintre de la filiació llatina, mes sempre ab caràcter y individualitat ben definits. Aquesta influencia fóu passatgera. No pogué produhir-la ab mólta intensitat la curta dependencia de la nostra esglesia de la metròpoli narbonesa, acabada en les derreríes del segle XI, en que fòu restablerta la tarragonina; més aviat y quasi exclusivament consisteix en la imitació de la poesía frí-

---

(52) Dexant de banda los tan discutits juraments de Strasburg, de 842, prestats per Lluís y Carles, fills de Lluís *lo Piadós*, lo primer document provençal es de 960. V. Mary Lafon: *Tableau historique et littéraire de la langue parlée dans le midi de la France et connue sous le nom de langue romano-provençale*, pl. 120, y Milà: *Obr. compl.*, v. IV, pl. 112. Y pera que-s veja lo poch fonament de les teories que combatèm, bastarà recordar que-l primer document en que-s revela la llenga catalana, es la acta de consagració de la Sèu episcopal d'Urgell, datada del 819, o sía, un segle y mitg abans que-l primer text provençal. Si hi ha cap prioritat o paternitat seria adjudicada al català sobre-l provençal. Mentres Raynouard invoca los juraments de Strasburg com a primer monument de la llenga romana o provençal, altres com Leibniz (*Collectanea Etymològica*, pl. 180), lo considera primer monument de la llenga francesa. Nosaltres opinàm que la llenga dels juraments era la vulgar de la França meridional.

(53) *Obr. compl.*, v. II, pl. 481

vola y brillant dels trobadors que freqüentavan en sa vida nòmada Catalunya, Aragó, Portugal y Castella, ahont eran sempre festejats.

Al precisar En Milà aquelles *modificaciones secundarias* diferencials entre la llenga catalana y provençal, n'hi troba en totes les parts de la oració; recull diferencies evidents en los articles, pronoms (personals, possessius y numerals), noms, verbs de totes les conjugacions, les dessinencies de genre, nombre y cas, les principals distintives ortogràfiques y, finalment, en la fonètica; les variacions d'aquesta derrera són excusades per En Milà ab les que existexen dintre meteix de Catalunya. Cal llegir-les les atinades observacions llinguístiques a que-ns referím, pera concloure ab la afirmació d'una evident diversitat entre les llengues provençal y catalana, per altra part acostades y afins per les rahons que hem exposat més amunt y, per últim, que abdues literatures han coincidit en alguna època fins al punt de donar la nostra terra figures de gran relléu a les lletres de Provença; mes axò no afecta a la essencia de les llengues, verb intangible de la espiritualitat dels pobles y sí sols a la moda passatgera o als reclams d'una superioritat comunicativa y absorvent.

Devèm recullir una nova opinió sobre l'origen y antiguetat de la llenga catalana per venir autorisada ab lo nom del ilustre arqueòlech y humanista espanyol En Manel R. de Berlanga y per presentar un nou punt de vista plè d'originalitat y versemblança. Dit senyor, en sa erudita obra *Los bronces de Lascuta, de Bonanza y de Aljustrel* (Màlaga, 1881), afirma que entre-ls primers pobladors d'Espanya, són de notar los íbers, poble brau y belicós que habitava l'orient de la península, axís com en l'occident hi havía los celtes, gent inculta y refractaria a tot avenç, y al centre los celtíbers, confusió o barreja dels dos esmentats. Lo llenguatge d'aquests tres pobles, era dur y groller; la influencia llatina no pogué endolcir-los ni mólt menys extirpar-los. Se treballà de ferm en aquest propòsit, imposant la llenga llatina com a oficial en los temples y en les curies, y axís se logrà romanisar la terra; mes lo llenguatge seguí fondament arrelat en lo cor dels indígenes. Los goths, arrapats a la civilisació llatina, no tingueren més sort que-ls romans en llur dominació. Al invadir los alarbs lo nostre territori, desaparexen los lligams oficialeschs que agarrotavan la ingènua expressió del pensament, y ressurten com per art d'encantament los antiquíssims llenguatges, ensemps que decàu l'ús y la qualitat del llatí, ja relegat als formulismes de la curia y al cerimonial litúrgich. Los íbers y-ls celtes s'afanyan en lluhir a la llum del sol les respectives parles vulgars may extingides, sempre vives fins en lo cayent de la metexa llatinitat imposada y ab elles ressurt lo celtíber, idioma parlat pèl poble mixte del centre.

La llenga ibèrica degué parlar-se en tota la costa oriental y meridional, des del cap de Creus fins a Càdiç, y enriquí son lèxich ab frases fenicies en la regió més meridional, ab veus gregues en les platges tartesies y en les colonies del litoral emporità y més tart ab paraules púniques. Assegura lo

doctor Berlanga que-l genuí representant en la península del antiquíssim idioma ibèrich es la llenga catalana, conservant d'aquell tota la aspror primitiva que s'endolceix en Mallorca y Valencia, axís com lo castellà, que es l'antich celtíber, se suavisa en Andalusía, tal vegada per influencies d'idiomes semítichs. Axís, segons lo Dr. Berlanga (54), les llengues catalana, vasca y gallega són los genuins representants de les llengues que parlavan les tres races que poblaren la Espanya en èpoques remotes: los íbers, los vascons y-ls celtes, y-l castellà es lo que compta ab menys elements nacionals, essent una barreja de diverses llengues extrangeres, entre les que predomina la llatina sense conservar la característica pronunciació hispànica, que es lo que més sobressurt en lo català-íber y en lo gallech-celta. En aquestes y altres consideracions se funda l'ilustre arqueòlech pera deduhir que essent lo castellà descendent del celtíber, es un dialecte del català y del gallech, lo primer dels quals es lo més antich de les llengues parlades a Espanya, y-l que ab més rahó pot considerar-se com verdaderament nacional.

Per últim, extractarèm de la seva obra citada (pl. 78) les següents idees que són punts de vista mólt acceptables per l'estudi del origen de la llenga catalana. «L'íber—díu—com lo celta y l celtíber, eran arys y sa construcció fóu incompatible ab la de les llengues semítiques, com ho eran lo púnich, l'hebréu y l'alarb; per lo qual no pogué barrejar-s'hi, y en cambi acceptà la influencia del llatí, llenga també arya, donant lloch a la formació de les tres llengues que bé poden anomenar-se: llatina-ibèrica *(la catalana)*, llatina-celta *(la gallega)* y llatina-celtíbera *(la castellana)*, nascudes totes elles ab mútua independencia; són exides del llatí, mes conservan del origen cèltich o ibèrich la manera més o menys aspra de pronunciar l'ús diferent d'alguns sons clars o foschs, representats per determinades vocals y les terminacions més o menys fortes de les paraules».

Aquestes conclusions ja coincidexen ab les més generalisades entre-ls llinguistes, alguns dels quals fins s'arriscan a buscar no sons ni accents, sinó arrels y paraules vives derivades dels primitius idiomes.

LA NOSTRA LLENGA EN LOS DOCUMENTS ESCRITS

Antiguetat de la llenga catalana. — Necessitat d'ajustar-se extrictament als documents coneguts. — Aparició de la llenga en los diplomes, única font hist ò rica certa. — La acta d'Urgell del any 819. — Datos inèdits des del 840 al 1040. — Treballs de Milà, Alart y Miret. — Inventari cronològich del lèxich per ells descobert. — La obra monumental del Dr. Balari. — Materials llinguístichs de la metexa ordenats cronològicament.

Antiguetat de la llenga catalana. — Llenga catalana, segons M. Grandía, voldrà dir la accidentalitat de la metexa que avuy se parla. En la pl. 27 de la Introducció de la *Gramàtica etimològica catalana*, díu que la

(54) Lo docte arqueòlech català en Pelegrí Casades y Gramatxes, ha publicat una sèrie d'erudits articles expositius d'aquesta opinió d'En Berlanga, que nosaltres hem aprofitat, en la revista *Catalunya* (Barcelona, 1908).

llenga catalana comença al segle VI per lo menys; donchs en aquesta altra obra díu que no té inconvenient en allunyar-la encara que vulga lo llegidor sis segles més. Cada segle amunt se troba més llatinisada del llatí indígena, no del suposat llatí importat de Roma, y després més enllà se troba més semiticada fins arribar a la plena accidentalitat semítica. Aquesta dexà lo gran pòsit de la provinencia semítica al igual que a Italia, França, Alemanya y quasi per tot arrèu, com si fos un comprovant de la dita de Moysès (Gèn., II, I), *erat autem terra labii unius*. A Catalunya no-s registran rastres toponímichs d'accidentalitats de la llenga anteriors a la semítica, com si-s volgués comprovar que abans de la dispersió de les nacions no fóu poblada. Si ho fóu degueren perdre-s sos habitants abans que poguessen transmetre a sos successors en la terra lo vocabulari toponímich que ells haurían format o aquest degué ésser mólt semblant al dels nous habitants procedents de la dispersió.

Mossèn Grandía se pregunta després quina deu ésser la antiguetat de la llenga catalana parlada a Catalunya, y contesta: «uns quatre mil anys, comptant que sía lo temps transcorregut des de la vinguda dels íbers». Mes encara descomptant d'aquesta no despreciable etat, fà la següent consideració: les llengues evolucionan mólt lentament; lo trascurs d'un segle dexa en elles una marca imperceptible. Si-l català de mil anys enrera es tan semblant al d'avuy, no-s pot creure que haja trigat no més altres tres mil anys per posar-se al costat del antich. Aquest argument de tant que prova no prova res. Lo que Mossèn Grandía anomena *accidentalitat* de la llenga catalana, es *substantivitat* de la metexa, ¡com que es la propria llenga catalana parlada avuy! Ara si ell ha volgut tractar de la llenga parlada a Catalunya en les diferentes èpoques de sa historia y de tot ne fà llenga catalana, *concedo*. Mes per aquest sistema trobàm que la llenga catalana arrenca de la accidentalitat semítica, després evoluciona ab lo contacte de races immigrants, pren modalitats desviades de la arrel, fins a trobar-se ab la accidentalitat semítich-ibèrica, la qual pèls metexos tràmits arriba a la accidentalitat semítich-basca (55), y va evolucionant fins a la accidentalitat celta (56); segueix la evolució y arriba a la accidentalitat llatina vulgar, que essent la més immediata a la actual, resulta la reveladora d'afinitats més directes. Total: que la llenga catalana, substancialment una, es un *ent de rahó*, un verb espiritual que-s concreta successivament en cinch grans llengues. No anirèm tan lluny en la investigació que perdàm de vista l'obgecte. La llenga catalana es la que es coneguda ab aquest nom per tot-hom; la que bé o malament parlàm y escrivím (de vegades!) los fills de Catalunya, Valencia, Mallorca, Rosselló y Alguer; la que veyèm aparèxer a la vida literaria o gràfica poch després de la invasió musulmana, trencant les cadenes llatines ab que la subgectaren romans y goths; la que passà abans per

(55) Grandía: *Gram. Etim. Cat.*, pl. 17.
(56) Grandía: *Gram. Etim. Cat.*, pl. 18.

una gestació de mólts segles dintre l'úter llatí o romà que-l conformava a sa naturalesa, si bé-l nodrían substancies llinguístiques agenes a tota llatinitat... en fí, lo que Mossèn Grandía anomena *accidentalitat present*, que no es accident, sinó essencia y cosa substantiva. L'historiador que no sía parabòlich o aymant de llegendes, no pot registrar més que-ls fets comprovats. Es axís que-ls primers indicis de la llenga catalana los trobàm al segle IX de Jesucrist, donchs no es formal ni definitiva qualsevol afirmació que la remonte més enllà. Presumpcions, hipòtesis, càlculs o suposicions, es natural que-s façan atravessant la frontera dels fets, mes no s'oblide aquella màxima que ensenya a donar lo cert com a cert y lo duptós com a duptós.

Limitèm, donchs, lo camp d'investigació pera dir que la llenga catalana, coneguda ab aquest nom ara y abans y per tot arrèu, es la que per primera vegada nos apareix en manuscrits de fà més de mil anys, ostentant encara la vella vesta romana que mal cobría ses virginals nueses, fins que pogué llençar-la y restar tal, com la imaginà lo verb de la raça en les planes immortals de la *Crònica del Rey conqueridor* y en los deliquis místichs *del Amich y del Amat*. Aquesta es la llenga catalana, lo *verb* fet realment paraula; tot lo anterior es material de composició; accidentalitats diverses ab que-s dossificà sa calitat soperba, com los varis metalls abocats a la fosa d'una campana li donan sa substantivitat de bronze sonor pera cridar, parlar y commoure a tota la gent d'una encontrada.

Lo meteix M. Grandía díu que si-ns trobàm ab un document tan important com la acta de consagració de la Sèu bisbal d'Urgell, que porta la data de 819, ahont figura una extensa llista toponímica catalana ab noms semblants als actuals, es un clar indici de que aleshores la llenga catalana ja estava formada en gran part, podent fixar en tres segles més amunt la data de la formació, que en aquest cas sería lo segle VI. Sí, es cert, com també ho fóra si posessem segle V o algún altre més enderrerit; mes lo temps prudencial que degàm senyalar ab aytal obgecte, es un marge o espay en blanch que dexàm als nous investigadors pera que l'omplan ab datos concrets; no-s pot saber tot. La tiranía del llatí encara s'exercía en totes les escriptures d'aquell temps, fins al punt de no dexar escapar per ses malles atapahides ni una paraula vulgar; los curials tot ho llatinisavan a sa faysó macarrònica, y sols s'escapavan aquells térmens geogràfichs de difícil traducció, y axò es lo que passà ab la acta de la Sèu d'Urgell. Després surten a fer companyía a aquells preuats indicis del primitíu català, algunes paraules y frases sagramentals que tal vegada contra la pedantesca pruija llatinista dels curials, los otorgants devían imposar-les pera que fos donada major exactitut als térmens del document.

Aparició de la llenga catalana en los diplomes. — Amagada dintre sa rústega closca visqué la nostra llenga una llarguíssima època. Les paraules íberes o plasmades a la faysó ibèrica, torturades més tart ab noves

influencies vingudes dels celtes, dels fenicis, dels grechs, dels romans, dels alarbs, de tants y tants pobles com durant lo curs de mólts segles invadiren la nostra terra o comerciejaren ab sos naturals, anavan constituint lo verb o expressió genuina y característica dels catalans, essent sa especial fesomía tant més nostrada com més la *gens* catalana s' anava forjant en la gran fornal de les races. Aquesta ha sigut la sort de la nostra llenga, responent a una lley històrica ineludible. Verb d' una raça, reb d' ella sa força y-n sofreix sa decadencia. En èpoques venturoses o de predomini, la expansió territorial llinguística coincideix ab lo perfeccionament del lèxich y ab la Etat d' or de la literatura. Mes encara podèm dir que tant pot ésser la excelsa virtualitat del geni, que ella sola dóna vida a una literatura, convertint en llenga culta lo que abans fóu vulgar o vernàcula parladura, logrant una doble dignificació: la del poble, cridat a grans destins històrichs y la de son orguen d'expressió, y provocant tal vegada o bé anticipant d' alguns segles una hegemonía dificilment endevinada sense la providencial aparició d' aquell geni. La memoria del gran Alighieri nos fà pensar en aquesta augusta missió del poeta llinguista; y al girar los ulls envers la època oportuníssima de sa aparició en aquelles terres toscanes, sempre florides per l'art y illuminades per lo sol de la llatinitat més escollida, plena de vesllums y irisacions gregues, deduhím que les rahons històriques del ambent y de la oportunitat, són factors de primer ordre, als quals lo meteix geni deu emmotllar-s' hi si vol triomfar; y dihèm axò pensant en l' altíssim poeta de *Mireio*, que es lo meteix llinguista autor de *Lou tresor dou Felibrige*.

Dexant la digresió, convé ara començar la investigació històrica dels orígens *coneguts* de la llenga catalana; y dihèm coneguts, perquè sols volèm basar les nostres afirmacions en datos certs y indubitables (57), dexant intacte al lector lo vastíssim desert de la hipòtesi pera que en sa superficie sorrenca hi axeque tants castells com vulga. Si lo primer document públich en que hi figuran paraules catalanes està datat l'any 819, y nos referím a la citada acta de consagració de la esglesia d' Urgell, que copiaren en Marca (58) y lo P. Villanueva (59), contentèm-nos ab apuntar aquesta data llunyana, que es una fita de gran raresa, sense necessitat de dir, com l' autor abans citat (60): «al començar lo segle IX la llenga catalana se presenta ja formada; però per formar-se en aten-

(57) Lo filòlech italià Lanzi (*Saggio di lingue etrusca*, Firenze 1824), copiant-ho del P. Du Mesnil (*Doctrina de la Esglesia*), mes sense altra prova, cita una lley dictada a Espanya per Iben Tarif l' any 742. Veja-s aquesta curiosa mostra: «non *faciunt* suas missas nisi *portis cerratis*, sin *peiten* desem *pesantes* argenti, Monasteria quœ sunt in eo mando *faciunt* sarracenis bona *acolhensa* sine vexatione neque forcia, vendant sine *pecho* tals pacto quod non vadant foras de nostras terras...» Sería difícil comprovar la autenticitat d' aquest remotíssim document en que figuran algunes paraules catalanes.

(58) *Marca Hispánica*, Ap. n. 1.

(59) *Viaje literario*, v. IX, ap. XXVII.

(60) Grandia: *Gramàtica etimològica catalana*, Introducció, pl. XXVII.

ció sobretot a que al principi la empenta del geni es poca y troba grans resistencies, necessità *al menos* (sic) dos o tres segles, donchs la llenga catalana començà al segle VI per lo menys». Ni les premises ni les conseqüencies són acceptables. Nosaltres creyèm que lo català de la acta encara no està format; les escasses paraules d'ayre nostrat que s' escaparen al bon tabelió amohinat ab la llarga llista de noms geogràfichs que havía de copiar, prenent-los tal vegada de notes, informacions verbals, documents o registres vells, no revelan certament una llenga formada, sinó la presencia d'altres tantes proves de la pristinitat d' elles metexes. ¿Quí negarà que les diccions *Tost*, *Eguils*, *Argilers*, *Linars*, *Merles*, *Ferrera*, *Kabrils*, *Tarabil*, *Isavals* y les altres encara menys catalanesques del document no sían com aquelles que posavan nirviós al retòrich Quintilià (61), per son barbre cayent? Si Sant Geroni anomenava *trilingües* als marsellesos, si Septimi Sever, a més de la llenga grega y llatina, admetía la *púnica* y *galicana* ¿no podèm nosaltres donar per cert que la nostra catalana era o bé tan viva com aquelles o sols existía *in potentia* dels bons catalans, los qui sols sabían actuar-la en mitg d' un abundant conglomerat de *detritus* de móltes altres, formant lo *sermo rústicus* fins ara de composició ignorada?

Dexèm-nos de divagacions y treballèm en terra ferma (62). La esmentada acta d' Urgell, en la hipòtesi escrita, única admisible, nos dóna a conèxer escassament una dotzena de paraules o noms geogràfichs catalans o bé que després ho han esdevingut. Aquesta mena de paraules, lo meteix que-ls noms propris de persones, solen ésser los primers anuncis de la llenga, degut segurament a sa difícil traduhibilitat, o pot-ser perquè los otorgants dels documents exigían que no fossen desfigurats, aduch exposant-se a una docta reprensió del notari. Surten en abundancia aytals mots y no trigan a presentar-se-n d' altres no geogràfichs ni personals. Examinant los documents comtals del nostre Arxíu de la Corona d' Aragó pera trobar la primera manifestació de formes catalanes que no sían de les esmentades, hem obtingut los següents resultats:

En la donació feta per Richildis al monestir de Sant Joan de les Abadesses a VI de les calendes de Maig del any III de Carles *lo Calvo*, fill de Lluis *lo Piadós*, o sía al 840 del naxement de Jesucrist, s' hi llegexen les paraules *destrale*, *aixata*, *relia*, *soga* y *tovalia*.—(Doc. n.° 9 de Guifre I).

En altra de 850 (XIII de Carles), surt la paraula *kasa*.

En 862 (XXIII de Carles), se díu: *in rio* qui nominant... qui *a me* advenit... *per parentorum meorum*... et in *avantea*. Aquí ja se va desarticulant la sintaxis llatina, si bé la pericia dels escribes ho sabía dissimular tan bé que són

(61) *Instit.*, I, 5. Aquest autor diu que en bon llatí no s' ha de dir: *due*, *tre*, *cinque*, *quatordice*. Y lo Italià encara no estava format.

(62) Se troba en la categoría de document inacceptable en la nostra cronología llinguística, al costat dels esmentats juraments de Strasburg, la famosa inscripció lapidaria del comte Bernat, peça justificativa indispensable en lo repertori de tots los nostres historiadors.

escassos los exemples que poden consignar-se, y en cambi los noms geogràfichs vulgars abundan més cada any. En obsequi a la brevetat nos abstenim de transcriure les nombroses notes preses de noms d' aquesta classe.

En cambi interessa recollir aquestes, en que surt no sols lo dictat arromançat de la llenga nova, sinó la forma deslllorigada de la vella.

En l' any III de Huch Capet (990) (63) se diu: «in territorio *de civitate Barchinona,* in termino *de provinciales* in locum *ubi dicunt ipsa Calvera, a prope* ipsas insulas de Bissaucio». Aquí los cassos estàn cambiats, desaparexent lo genitíu per donar lloch a la preposició possessiva *de;* la forma d' ínfima llatinitat *in locum ubi dicunt* ja es reveladora d' una girada definitiva cap al romans; *l' ipsa* nos dóna un dels primers cassos d' aplicació escrita del article català *sa;* lo substantíu *Calvera* resulta de dessinencia netament de casa y l' adverbi compost *a prope* una restauració tabelionaria del vulgar *aprop* devallant a les arrels corruptes.

Del meteix any es la expressió: dextros LI *et medio.*

Del 996 (I del regnat de Robert, fill d' Huch): in villa que vocant *Villa-Rubia.*

Del 1007 (XII de Robert) casa cum curte et orto et *fexa de terra.*

Del 1012 (XVII de Robert) les signatures *Odger y Bernad Amad.*

Del 1018 (XXIII de Robert) les altres signatures: *Ramon de Cherubi, Joan Donzana de Pug Boscha, Bernard, Marti de Vilar, Adalbert de Brugada, Sicfre, Donadeu.*

Del 1022 (XXVI) les frases: vindimus tibi petia I *de terra villarenca...* in ipsa strada *francescha...*

Del any següent (5 idus Oct.—Doc. n. 46 del comte Berenguer Ramón) los següents noms de castells catalans: *Cabrera, Besora, Curul, Oris, Merles, Baclaren, Castelltallad, Odena, Castelbel, Vacherices, Tagamanent, Taradel, Monteagut, Cherol, Pinnana, Cardona.* Es aquest lo meteix document que copia en Marca (64) y cita l' Alart (65), que conté lo jurament prestat per lo comte Berenguer en nom de sos feudataris a la comtessa Ermissindis l'any 1023. Y com sía que en ell se contenen frases catalanes, nos permeterèm copiar-lo en sa part essencial:

«...Et ego Ermissindis prefata sic *tenre* et *atendre* (66) a te Berengarium comitem supradictum ipsum sacramentum quomodo scriptum est ipsum sacramentum et exinde non *ten fors fare,* et si ego exinde tibi foras facero infra

(63) Doc. 53 del comte Borrell.

(64) *Loc. cit.,* ap. n. 106

(65) *Documents sur la langue catalane,* pl. 13.

(66) Hem tingut la curiositat de cotejar la copia publicada en la obra de Marca ab lo text original y l' hem trobat plegat de faltes de transcripció, v. gr.: Aterles per Merles, castellvell per Caltel bel, Balceren per Balcaren. Potser tenia raho lo simpàtich y erudit P. Villanueva en no entussiasmar-se ab la *Marca Hispànica* y ab los seus autors l' arquebisbe P. de Marca y-l comentador Baluci.

ipsos XL dies quod *tu men comenaras* per nomen de sacramentum *si to drecare o to emendare* si tu hoc recipere volueris. Et si ego infra ipsos primos XXXX dies supra scriptos ipsam *fors* facturam aut *fors* facturas non *lat drecaua o no lat enmendaua*, incurrant supra dictos omnes Kastros cum omnibus terminis finibus... Et si ego Ermessindis Comitissa de ipsas *fors* facturas communire *me vedaua*, incurrant istas pignoras in potestate *de* Berengario filio meo» (67).

Del 1032 (XXXVI, del rey Robert) són les paraules: ...*partito uno de portadores et exades II et cavagos II et destral I et exola I*. —*y* — *sacos V de blado*.

Del any següent (I de Enrich, filio *Radeberto* Rege) (68), parla d' una *rocha* que vocant *Condal*. Aquesta paraula barbra que semblava importada alguns segles més tart, ja la teníam en aquells temps d' elaboració o incipiencia. A no ésser que, com móltes d' altres, sía deguda a erro de copia.

En l' any 1040 (X d' Enrich), surten ja ben clars y catalans alguns noms propris. *Arnal Mir*, *Onofre*, *Dach*, *Fotchs*, *Guillém*, *Borrell*, *Puig*, *Comaposada*, *Pallerols*, *Tagamanent*, *Samalús* y se diu *laixo* alteri filio meo, etcètera (69).

Y ara, d' aquí endevant, nos haurèm de referir a les troballes fetes per alguns investigadors remarcables, especialment en Manel Milà y Fontanals (70), en J. B. Alart (71) y lo qui, essent derrer en data, ha aportat y va aportant més materials pera la resolució del problema dels orígens de la llenga catalana, En Joaquím Miret y Sans, al qual citarèm sovint en aquests capítols. Té publicats varis treballs sobre sa aparició, y-l que ara nos interessa conèxer es lo que-s titula «Lo més antich text literari escrit en català, precedit d' una colecció de documents dels segles XI, XII y XIII» (72). Aquests precedents són los que, junt ab los d' En Milà y l' Alart, procurarèm resumir per posar-los a continuació dels que hem apuntat y són deguts a la nostra investigació, ja que també los continuan en dates.

---

(67) No accentuàm per no innovar res en lo text original; per altra part lo bon llegidor pot suplir los accents, v. gr.: tenré, atendré, etc.

(68) Veja-s la fidelitat dels escribes: Al rey Robert li cambian lo nom per lo de *Radebert*. A son fill y successor Enrich en aquest meteix document l' anomenan *Aganoirich*, en altres successius *Henrico*, *Enelrrici* y *Engelrrici*. No-ns podèm, donchs, fiar gayre de la grafia milenaria com a pedra fonamental de grans teoríes llinguístiques perquè la base no es sòlida.

(69) En B. J. Alart en son meritíssim llibre *Documents sur la langue catalane des anciens Comtés de Roussillon et de Cerdagne*, París 1881 ha publicat documents de tota raresa, en los que hi llampega també la claror de la llenga nova en mitg de les opacitats del llatí escripturari. L' únich que per sa data pot incloure-s entre-ls apuntats fins ara, es lo primer, o de 976, en que hi surten los mots: alod, Pla, Boscheros, sobira, Casteled, Pla de Curts, pasturals, aguals, boschs, meneres, garda tes senoriu-fen pog y Sperandeu.

(70) *Notas de primitiva lengua catalana* (Apèncl. *Revista Histórica latina*, a. III, n. XXX, Octubre, 1876), treball no inclòs en les *Obras completas*.

(71) *Loco citato*.

(72) Extr. de la *Revista de Bibliografía Catalana*, n. 7, any IV corresponent al any 1904, Barcelona, Tip. L' Avenç.

Començarèm, donchs, la llista (73), dexant al estudiós que busque les fonts documentals en les esmentades obres:

1043: regos, glevars, cacavars, descoledors, excurredors... o farems jurar... castellan... o tinrems et o atendrems, M-S.

1045: mula... unça... chanelles... filad... plumas... unes toualles... una guadenga... nudriça... quarta de blat... pellza, M.

1048: forteças... nols te deuedare nec ab fors feit et ajudarels te atener contra tots... qui tolrels te volguessen ols te tolgessen... si to tenre et to atendre... tu me solueras... Reimon... nol te tolre ne ten tolre... qui ten tolges... ten sere... tal forfetura que me no volguessen esmenar... ke ten comonre en nom de sagrament, M.

1050: dezebre... baglies... non o tolre ne no len tolrei... len sere... engan... comonra per nom... comonir nom vedare... lo li fare... non aure, ne no tenre ab Pere et ab Esteuen et ab Bernard, fills... de Gerberga... aura recobrada... fare iurar ad Andreu... que non aura... ab Pere... o fare fer... no fenesca... abadia si o tenre et o atendre... asoluera... forcia, A.

1060: engan... tu nos en comonras... Et comonir no men deuedareu... not ten engannarems... nons partirems... ten aiudarems... Guiellm... no te teniems o no to ateniems, M.

1061: nols li vedaria ne len vedaria per quantas vegades nols li recherra... justicia ni dret nol vedaria, M-S.

1067: los metre et poderos len fare... affidar los si fare... poderosa no so... en sere... venia en talent que se stegess per so chaball ad una part que tengers... le medietat de les... encombre no li meta... ne li faça... non do ne les donen encombre... guarents ten sere, A.

1074: potstad men daras... de Rechesen no te tolre nol te desrochare nol te desuedare... de Rochaberti... de Rochamora... fideliter mente... baudía... batalia, A.

Sense data. (Aquest document y-ls successius també indatats los inclòu en Milà en los temps de R. Berenguer (1035-76) y de R. Berenguer y B. Ramón (1076-82-96).

Mir Guillem a Ramonno... nora... rejent... soldada de carn... quartas de ciuada et quaranta... fogaças... sesters... Ramon Suner a la Karata quen fez Adeltemir Asuer... Miro Alaman... sos hom... que loi attendat... receb len... ab fet esters engan, M.

Bon filg.., la Torre... no la len ved... fors factura... la faccira per facciso o per baglia, M.

Convenguda... non exire... assolt... no tarei... sera retornads... bei corporal sine engan e les passads siue quaranta dies in ante seres tornads, M.

(73) Al postat de cada text o referencia h. posarèm initials per indicar les fonts d'ahont procedexen: axís la *M.* indicarà Milà y Fontanals, *A.* Alart, y M-S. Miret y Sans.

Moneder... Mir Pere... Vives... Ricolf Poeta... Andreu Sabater... Compagno... Cap de Oca... Guitard Porter... Bernad Madafer, M.

No deshebre... no to tolre ni ten tolre no to vedare ni ten vedare ni to contendre ni ten contendre ni ten engannare ni ten deshebre... non aure... not vedare nec contendre... poderos ten fare et hoc per quantes vegades men recheiras o los me recheiras... to tenre et to atendre... adjutor te sere et ad hauer et a defendre... per quantes vegades men recheiras o men comonras... not engannare ne comonir no men vedare... ni dret not vedare nec contendre... no fare ni tenre ni affidare... nol tenre... o prendremen cominare... len iurare... si o tenre... men absoluras... fors factura, M.

1075: los destrels e lestachaments... jouas... exidas... ixiran... forza... tu donat li as... estableschel... qui in ixira... terra a poblar... lans liures... pledeiglos. Sesters de ciuada... fogaces... borders... ciuada corrent... len commorra... aueraran... e cauls e porres e cebes e fruita, M-S.

1080: resclosa... recos... cap recos... trescoladors... cataus, M-S.

1095: per quantes vegades lom recherras, M-S (74).

1099: Comendali Remon... de les VIII parts del Kastel de Alled les tres donams li... la... Arnall... iachiran... sia... que li face ostes et chaualgades... chorts et segies... engan... quels aiud a retenir, M-S.

1104: Urgell... forca ne poder ni consei... ne lin tolent, M.

1112: fend... feuos... caualer... vegades... pagads et irads, M.

1120: auia, M-S. (en altre document del 1110 ha trobat lo mot *bisavia)*

1123: que tu sias... estadga... tost... guardes, M-S.

1126: a tener et a giregar et a defendre... engan... caualcades, M-S.

1129: de gallinas... cub... cramascles... jolador... mul... fruita... de bestias... de blat vel de tusta, M-S.

1131: estadges... fortedes, M-S.

1134: ronegans... almatrac... paracinglas... caput foguer... mula baia... somer.,. espada, M.

1139: Coneguda cosa sie... melurament... casas... alou in Acrimont in barri de Ceruia... Balaguer... qui tort te faciat et not uulla fer... demmanar; et a guerrejar... cambra de ca contesa... qui ipsas casas toch ne forcar... siant, M.

1141: de VI eras de sal... Castel salad... Salinas... hospitaler, M-S.

1150: pujol... vilarets antigs... roure gros... cingle sobira... puge... serradal... pulueja... ferragenal... log auinent... ort... font auol qui regar se pure (¿puxe?)... unes kases... ap entrades et ab exides... pastures... leugas... pugol... les seruía... segons que valet.—Quadra de terra erma... de I part... pedriçal

(74) L'Alart copia alguns juraments feudals datats entre 1081 y 1172, en que-s repetexen les metexes fòrmules transcrites y a mes aquestes: no metre ni establire (1081), qui to tola o ten tola... ten serei per dreta fide... quet faca tes osts... caualgades... conduit... ched o faca... to atena (1088), messages... estadga (1090), ajudador... valedor... poder... (1128). Paracols... Canaveles... Rug... Mosset... arbert (1165).

gros... de olm... serra... IIII roures... prediçal alt... dauant Espulga de Romeguera... ribera de Francholi... cases quantes... moli. — Quarteras... quintars... cantars, M-S.

1151: puli... als pergot... unas bradoneras. Per la costa dels Codaz entro en la sera den Cusp en lo torrent part la malomina entro en lo terme de Galliner... Dorcau... Castel velg, M-S.

1152: III parellades de alod... Vall porcar... diners... XV fogaces... V faneches de ciuada per joua, M-S.

115...: barchera... migera... cappons, M-S.

1162: vergonnosos... baril... ola de aram... bestias grossas, M-S.

1164: auzberga... braoneras... barbadoras, e son gant... auzberg... abusberg... ni donat ni afolad que se perdese, M-S.

1165: meges... agoz... fenestras, M-S.

1166: lo podar... el paiselar. — Abeuredor. — Carnestoltes, M-S.

1167: mula... sella... escut, M-S.

1169: mazel... tapia... cequia, M-S.

1172: Riuodoueles... brazal de la vila qui passa per terra de nec dalbeuda... Gislabert... las rocas. Ne bruneta, M-S.

1176: deu bases, aço es la quarta part de tot quant ía... II fogaces et I migera de vi et I sester de ciuada et joua et tragi, M-S.

1178: Malpas... poder et asalument... los pital per hara. — Arnal si pot parlar... so de Za begla... kausiment del Magestre de la meso, M-S.

1179: plumaça et flazata et lençols et vanua et feltre, M-S.

1180: besavii... avii... Ollers, M-S.

1187: les Piles... lo cortal... aual... valzana... flazata... plomaz... drap de arraz, M-S.

1198: ollam de codre... coezre... lanzols... cabzal... cuxins, M-S.

En la obra monumental del Dr. Balari y Jovany: *Orígenes Históricos de Cataluña* (75), hi trobarà l'estudiós del nostre passat un sens fi de notes que aclarexen les primeres centuries de la historia propriament catalana, justament aquelles en les que la tàbula s'hi havía ensanyat més, per no haver sapigut los antichs y-ls moderns historiadors pouar en l'inestroncable doll de documents de que tan pròdichs se mostran los grans arxius de Catalunya. En la obra d'En Balari prenen nova vida les incipientes costums y institucions catalanes, mitjansant la evocació documentada; duptes, foscors y vaguetats d'aquelles èpoques remotes, s'aclarexen soptadament com si fossen evocades per la vareta d'un màgich, de manera que ab ella possehím un conjunt de materials diplomàtichs ordenats del més alt valor, que la fan indispensable pera lo qui tracte de saber quelcòm del *etnos* català en lo temps de sa formació, podèm dir, definitiva.

(75) Barcelona, 1899

Los materials llinguístichs, sense, tal vegada, proposar s'ho l' autor, perquè no intentà ordenar-los, hi són en tan gran quantitat, que pot afirmar-se categòricament ésser aytal llibre lo primer fins avuy en qualitat y potencia de paraules catalanes antigues. Nos dolía veure aquell tresor, resultat de tota una vida de entenimentada recerca, com geya escampat per les erudites planes dels *Orígenes históricos*, podent constituir ell sol, mitjançant sa classificació metòdica, una bona part del cos de la llenga catalana, donchs conté un extracte de la millor part dels documents dels segles IX, X, XI y XII que-s guardan en los arxius de la Corona d' Aragó, capitular de la Catedral de Barcelona, Curia episcopal de Gerona y-ls capitulars de Vich y de la Sèu d' Urgell; es a dir, tots aquells que contenen material de tan llunyanes centuries, la veritable época de formació de la nacionalitat catalana y de la consegüent aparició de la nostra llenga en los documents.

Essent difícil repetir l' herculi treball del Dr. Balari, en vista de lo que ne podríam dir naxement gràfich del català en los diplomes, nos ha semblat convenient aprofitar-nos del meteix, procedint a dita classificació ab ordre cronològich. A aquest efecte hem copiat en un borrador totes les paraules antigues per ell citades documentalment, ab indicació de la data y de la plana del llibre en que-s fà aytal cita y aquest borrador nos ha servit pera la ordenació que segueix, en lo que-s podrà veure com en les notes que fins ara hem publicat, en quina forma anava sortint la llenga catalana dels caminadors llatins. Fem constar, no obstant, que la nostra cronología, com totes les d' aquesta faysó, té un valor relatíu y un altre representatíu; per lo primer, nos fem càrrech de que un mot aparescut en un any determinat, no significa que abans no fos usat en la metexa o semblant forma, sinó que les circumstancies lo portaren a la ploma del escrivà; per lo segón, que cada un dels mots axís apareguts representa tota una categoría de mots semblants o anàlechs en los ordres ideològich y fonètich que nos fan considerar-lo com lo centre d' un ample cercle en lo que s'ha de suposar existent un copiós glossari que-ls notaris no han tingut lo lleure de transmetre a la posteritat.

Veja-s quin es lo material extret del llibre del Dr. Balari:

815.—Chera, laguna, sogra.
888.—Portella.
901.—Casellas.
914.—Margarida.
915.—Tórtora.
922.—Mulnells.
947.—Versana.
956.—Riera.
961.—Foradada.
966.—Penjads.
975.—Lobeta.
979.—Cod.
980.—Figerola.
982.—Wardia moresca.
988.—Pugol, Guardiola de alberels.
989.—Bouada de terra.
995.—Casa, serra de jous, serra.
996.—Plega mans.
998.—Olcinellas.
1002.—Migana, guadall.
1003.—Rouira, rossa.
1005.—Bat pits.
1009.—Sala, tretas.
1011.—Pujol pedregos, schena rossa, estret.
1019.—Uliastret.
1020.—Carrega pauch, fexa de terra.
1022.—Sallent.
1024.—Fossa.
1025.—Vias forchades.
1028.—Serra de truls.
1029.—Romegera, tapiolas, rocha, embolad.
1030.—Prad redon, balester, vexela, gradals copes cuzlars.
1031.—Coma de guellada.

1033.—Val de leds, anaps, mocosa.
1035.—Uermel.
1036.—Falgars.
1037.—Kastelet; collet.
1038.—Talad de Barberà, pug garrigós.
1039.—Gastó.
1040.—Pica folets.
1042.—Mal consell, guardia de mirave, Kubeles.
1043.—Cadira.
1044.—Trullols.
1045.—Suder, cellers, piula moxons.
1046.—Fosca, venrella.
1047.—Mala sement.
1048.—Aguda, gavarrera.
1049.—Fexola de terra.
1050.—Bocha ieiuna.
1054.—Pel de gat, alsberg, terme de mont clar, fores, olzenelles, espidels, saltels.
1057.—Miralpex.
1058.—Cudines, Kamell, artiges, romegads.
1060.—Garrigua.
1062.—Alegre.
1063.—Rul.
1064.—Ocha.
1065.—Mallola, pals.
1067.—Affidaments, vilella.
1067.—Berenguer de pug verd, pujalt, ribelles, merder.
1068.—Centolí.
1069.—Channameres, forester.
1070.—Cramascles, pixa borres.
1075.—Alça perna, figerosa.
1076.—Torrent de olers, ficha pal.
1077.—Brug, oriola, falua, baia, vermela.
1079.—Mantel, morter; amat.
1080.—Guillém cuc, para cingles.
1083.—Escudeles, bruguerols, carerag, floriag.
1084.—Blancher.
1085.—Almatrazt.
1090.—Pet.
1091.—Lavaneres.
1092.—Portells.
1093.—Bocha doca.
1094.—Boet, coll de baucells.
1095.—Gavarra.
1097.—Razor, malatosquer.
1198.—Roualles.
1101.—Neulers.
1102.—Volpeiag.
1104.—Fabrega, cher.
1105.—Serpen.
1107.—Spina.
1108.—Pastera cum sedaz.
1109.—Sarradell.
1112.—Bacha.
1113.—Espelta, Sabadel, devesa.
1115.—Sorteta de terra, bot major, cadenad, rexa.
1117.—Fenexli, mals, guerras.
1118.—Vacherises, feno'leres, gep de borrel.
1119.—Bufa lodre.
1120.—Pencles de b[illegible] cenic, gorabs.
1121.—Pere de mala cara, dextarag, martoreies.
1123.—Para noves.
1125.—Camps abadals, camps monegals.
1126.—Riba tayada.
1128.—Merchat de peralada.
1131.—Franciach ma[illegible]cara.
1133.—Cap de gat.
1134.—Foguer.
1135.—Turre eslampegada.
1136.—Ferra chans.
1137.—Pelles de chonils.
1143.—Antuxar.
1144.—Poca sang.
1145.—Torna paies.
1149.—Rocha folletera, tira culs, cuiera, capa bruna.
1151.—Quarter, laters, lats, gallina de trescol, truitas, cuxa, isarn, spatla, formatges, ioveria, draper, menera de fem, manteges.
1154.—Pela pol.
1155.—Pernas, moltons, galinas, copons.
1156.—Juglar.
1157.—Fila borres.
1158.—Català (76):

Castell asol.
Mig.
Sopar.
Dinar.
Sester.
Pascha.
Multo.
Migera.
Carnes-toltas.
Velas.
Bernard Marcuç.
Ciuada.
Pexo.
Cuzina.
Senescalc
Subirans.
Escuders.
Lozbert.
[illegible]
Ponelet de Caldas.
Galinas-gallinas.
Mercaders.
Guillem Ramón.
Balester.
Ostor.
Porc.
Candelas.
Ancas.
Perna salada.
Cebas.
Frexuras.
Migera.
Fogaça.
Menada.
Comte.
Steg.
Die mercoris de març.
Cirons.
Johan de Loara.
Quils giava.
Reina.
Guillelm de Copons.
Munels.
P. de Regadel.
B. de Ricia.
Anavan de vas lo comte.
Burriana.
Dom Blasco.
P. Dent.
Mercaders de Proensa.
Guillem de Carteran.
Comte Feran.
Compagons.
Bertran de Castelet.
Guillem de Lauinera.
Pelfort.
B. de Çalran.
Portaua balestas a Narbona.
Draps.
Barchinona.

(76) Les paraules apuntades de aquesta data procedexen del curiós compte de les festes y dinars donats a Vilamajor, que-s guarda en l' Arxiu de la Corona d' Aragó.

Poncius de Morlans.
Menaua cans ad comtes de Urgel.
P. de Oscha.
Iuzia Druda.
Uen (vingue).
Druda hebrea.
Ruric.
Bachalar.
Escuder.
Misages de lemperador
R. de Subirans.
Jonouesos
Sanxo de Lusia.
P. de Bel.
Aragonesos.
Auer.
Prestad.
Proensa.
Espania.
[illegible]
Dordol dalchala.
Iohan [illegible] de [illegible]
P. de Cheralt.
Raimum de Cervera.
P. de Vilafrancha.
Guillem de terragona.
Garcia de pola del comte.
Torotes (trotèrs).
Sibilia.
Comtessa de urgel.
Jorbert daualriu.
Troter.
Ugo [illegible]
Esteuan et Guillem R.
Galin deuaia.
Guillem de benauent.
Guillem balb.
Guillem A. sobracer.
Comtessa de Biarn.
Alfachim de Tortosa.
Acauid de Burriana
[illegible]
Od.
B. de Muncls.
Johan dun castel,
Guillem Jarofre darled.
B. de Soler.
Guillem de rared.
Ruric destado.
Feran de Darocha.
Odo albaro.
Joanno de trabascad.
Busolon.
Penedes.
Falcons.
Galmas.
Ostor.

1160.—Pergam de loçtor.
1161.—Murrut.
1162.—Hobradors, castain, Muntblanch, deus la fed, tozal de Musa.
1164.—Deus ajuda.
1166.—Bel pug.
1186.—Cambraua, afflollaua.
1169.—Rascal, rancalos.
1170.—Verdeger.
1174.—Costel.
1177.—Pichalcher.
1178.—Malaguait, lac de marçal.
1179.—Acapte.
1181.—Porta joies.
1182.—Masip, morro curt, agila.
1183.—Sors de terra, vanua.
1185.—Draper. Bon li sab.
1186. [illegible]
1187.—Arnal, tixidor, pellicer, escon, concha bela, poma, ceba, olmeras, mala mort, Guilem aqua mol, Ponç mal irad, Cap de ferre, vacha, goç.
1188.—Mulner.
1189.—Porcellet, brugera.
1191.—Fira, merchaders, baib.
1193.—Sol se mira.
1194.—Pineda.
1195,—Cabrid.
1197.—Cirera.

DERRERES TROBALLES DE DOCUMENTS CATALANS

(segles XI y XII)

Investigacions d' En Joaquim Miret y Sans.—Documents en que surten paraules catalanes dels segles XI y XII.— Conclusions derivades de totes les investigacions fetes fins ara, de les quals donàm compte en lo nostre treball.— Aparició de la llenga literaria.—Lo més antich text literari escrit en català, o sian les Homilies de Organyà, descobert per lo meteix Sr. Miret y Sans.—Primers anys del segle XIII.— La importancia lingüística y literaria.— Glossari complert y ordenat d' aquest text.

En J. Miret y Sans ha publicat en los nombres 55 y 56 de la *Revue Hispanique*, corresponents al Desembre de 1908, una curiosa colecció de nous documents catalans, formant part la majoria d' una colecció que havía sigut de la antiga colegiata d' Organyà. A fí de que-s pugan intercalar ab los anteriors, y donat l' abundant contingent de paraules catalanes que-ns aportan, los reproduhím en aquesta nota:

1080-1095. Hec est memoria de ipsas rancuras. Que abet dominus guitardus isarnus senior caput ense. De rancuras de filio de guillelm arnall. Et que ag de suo pater de guillelm arnall et non uoluit facere directum in sua uita de ipso castro de caput ense che li comanna et comannalem mir arnal. Que en las ostes et en las caualgades on guilelm arnal es ab mi che mir arnall si alberg ab guilelm arnal. Et si guilelm arnal me facia tal cosa que drecar nom uolgues ho no poges hos sis partía de mi che mir

arnall me romases aisi com iom auia a dia che ad ewo commanne. Et in ipsa onor a guilelm no i dons negu domenge ni establiment de caualer ni de pedo per gitar ni per metre quan li comanne mir arnall. Et dixit mihi guilelm arnall et couengmo che no siria mos dons ni ma folia per nullo ingenio. Et ego dixi ad mir arnall in presencia de guilelm arnall. Que de quant hauia in mir arnall no men iachiare. Et sicut [illegible] ista pagina est [illegible] mir arnall ad guilelm arnal et fait rancuros de guilelm arnall e sso no del fil quar si pres mils arnall che io nol li done. Et si fed assi solidar et comanna anssa muler et ad suo filio achuit nol done hanc. Et rancurmen del castel de Caboded hon io pris podstad per mal que mir arnall mauia fait et dict a mi et ma muler e rredil a guilelm arnall aissi com io li auia comanda. Et [illegible] mir arnal et [illegible] ser [illegible] de lenca che nomesta [illegible] dret e che nome fedes sens el. Et illum tortum que el men fed et drecar nom uolg ia chil a ssuo filio et io fuit rancuros del fil effo-rone indicis donads et aculids et mir arnall fer nols me uolg Et fuit rancuros de guilelm essono del fil quar daltra gisa, au mir arnall sin no com io lols done. E sso rancuros de guilelm arnal quar fed conueniencia de la mia onor ab suo fratre senes lo men consel el men sobud. Et nono laud et nono hautorg. E per co no no rancure in uita de guilelm arnal quar no uo sub entro mortuum fuerit guilelm. E sson rancuros de mir arnall del castel de caboded quar ueremes el recobra daltra guisa sino com los auia. Et son rancuros quar solida de la mia onor a guilelm arnall et ad sua mulier et ad suo filio. Et son rancuros de les toltes et de les forces que fa en la mea onor. Del seruici del Kastel et del pug que ad illum non debent facere. Rancurmen de la cauallería de mir guilabert qui no mes seruida. Rancurme quar desmentist ma mulier ante mi e de las folias que li dixist dauant me. Et rancurme de mir arnall de la casa de boxtera che sa presa e ma tolta et non debet habere nisi solum decimum. Rancurme de .I. bou de oliba dares e no li uol redre. Rancurme de .I. uaca de guilelm oler no la uol redre. Rancurme de la casa de pere baro et tollit seruicium et non debuit abere. Et rancurme de guilelm arnal de riuo albo que dedit a mir arnall senes meo consilio et tu non cianias nullum stabblimentum sine meo consilio He rancurmen de mir arnal quar lo pres sine meo consilio. He rancurme de mir arnal quar daltra guisa elegit baiulum en la onor de guilelm arnal sino con elo manna in suum testamentum. Et totas istas rancuras que auia de guilelm arnal et de suo filio et de mir arnall sic relinquo ad mulier mea et ad mir filio meo. Et per co totos meos omines per fiduciam quam ego abeo in illos et illos baiulos quam ego abeo electos in meo testamento per directum et per fiduciam quam ego abeo in illos que nos adiuvetis ad mulier mea et ad filio meo per pled et per gera tro lor dret los en sia exid.

1097. Anno millesimo nonagesimo septimo. Era millesima centesima trigesima quinta. Indicione V.ª mense decimber, ebdomada III.ª feria II.ª Sic accepit donum domminu Gitardus senior capudensi et eiusdem prolis Wilhelmus et coniuge sua Agnes qui fuit filia de Bernardus Mironi condam. Illi simul in unum receperunt donum de ipso honore de Abella, quod illis fecit domnu Ermengaudus chomes. Et ipsum donum receperunt de Abella simul cum suis terminis et ipsos castros et uillas qui pertinent ad ipsam comtoriam in prefato loco quem uocant Nargo super ipsa ecclesia Santi Clementi. Et ipsum donum accepit dominus Gitard et filio suo Wilhelm et coniuge sua Agnes de iam dicto Ermengaudo Comite. In presencia de Ramon Mir, uice comite et de Wilhelm Jozpert et Berenger Richard et Berenguer Ramon et Wilhelm Gitard de Midia et Sanc Eriball et Remon Willelm et Remon Gonball et Pere Arnall et Isarn gitart et Wilhelm Arnall et Arnall Remon et Mir Arnall et Arnall Iocred et Wilhelm Richolf et Wilhelm Gitart et Arnall Gitart et Arnal ierbert et Tedbal Mir et Remon Ollemar et Pere Remon et Arnall Dalmaz et Remon Ermengaud et Gitart Ermengaud et Bernard Adalbert. Et alii plures boni homines qui ibidem aderant in prefato die et anno sicut superius in prima linea continet.

1097 (?). Et erit memoria de ipso censo qui exit de uilla Fontaned. In primis de Kasa de Guilelm Balester sesters .V. de ordi et de quarta .I. de frument et sester .I. de reet corent et alio de obliesras et parilio de gallines de oblies et kanades de ui XV. De estol dad de iemre donna sester .I. Despelta ras et emina rasa de auena. Kanada .I. de ui et gallina .I. oblies et olna .I. de ceire iae de magenc. Et Petro Oromir sesters. III. et emina de ordi ras et emines .III. de froment rases. Et sesters II. de ciuada unum corentem et alium rasum et parilio de gallines et Kannaddes de ui .VII. et arcios .IIII. de ost et argencio .I. de magenc. Et de Bernard Guilelm quarta .I. de froment et altera ordei et canades de ui .XII. Ioan Ioan sesters .V. de froment et medio modio ordei et sesters .V. de ciuada unum corente... et unnum porcum de argencios .IV. et uno moltorie et fogaces .XX. et una queque ad uno Kauallario et argencios .V. de ost. Guilabert Bardina sesters VIII. de forment... et argencios .IV. de magenc et galinas .II. et argencios .IIII. or. de ost. Guilabert Mir quarta .I. de frument... et cannadas de ui .XII. et parilio de gallines et argentios .IIII. de ost... Guilelm Senfre emines .III. de ordi et cannades .V. de ui et denarios .XII. de ost. Guilelm Iofre sesters .III. de ordi et sesters .I. de frument et quarta .I. de ciuada unum currentum. Kannadas de vi .VII. fogacas .XIII. panem ad .XIIII. Kauallarios et porco de precio argencios .VI. de ost argencios .IIII... Et de uilla Fontaned sic exeunt de anno in anno porc .I. de precio de solido

.I. grosse et une moltere de [illegible] IIII. [illegible]
.II. et macal: I .I. de uno [illegible] argencos .II. de ost [illegible] II. [illegible] Bardina .IIII. Guilelm Iofre de Torre .IIII. Serfre segara uro die. Guilcim Iofre alio. Guilabert Bardina alio Ramon Duran alio. Guillem Enneg alio.

1110-1123. Sacramentum. Petri [illegible] Pere [illegible] dachesta hora enant treua et paz tenre et à [illegible] et si negu moronie de Pabars [illegible] aitoris lensere et acsi com damont es scrit et hom lige io pod si o tenre et o atendre a Deu et al bispe senes engan per Deu et ista. IIII. euangelia. Arnall Ramon simul. Tedball Ramon simul. Pere Guillem simul. Bernard Guillem. R. Bernard. Pere Rodger. Rodlan Rodger. Ramon Pere. Ecard de Mur. Guillem Arnall de Basturc. Bernard Bernard de Tenrui. Berenguer Borrell. Ramon Brecard. Od de Mur. G. Jozfred Vtalard. Romon Guinamau. Girbert Amat. Rodger de Montanna. Pepin de Girueta. Dalmaz Isarn. Pere R. de Puicercos. Arnall Pere de Girueta. R. Mir de Clarmont. Arnall Rodger. Girbert Ug et suos filios. Berenguer Ramon de Mur. Berenguer Ramon de Liminnana. Pere R. de Terraca. Oliuer de Eroles. Marti Pere. Ramon Pere de Cellua. Vg. de Guardia. Bernard Amat. Ramon Adalbert. Pere Ferrer. Pere Gid. Mir Ramon de Clauerol. Vidià de Galiner. Ramon Pere de Talarn. Ramon Ramon de Orcall. Bernard Eriman. Bernar Ogger de Tenrui. Bernard Ramon. Pere Ramon de Eril. Bertran At. Arnall Guilabert, Omnes isti iurauerunt treugam et pacem.

A continuació del anterior, en lo que la expressió catalana ja es més clara per haver prescindit de les formalitats curialesques, acabarèm aquesta llarguíssima sèrie ab lo següent document que En Miret data en la primera meytat del segle XII, tot ell de forma nostrada. I làstima que no-s puga precisar l'any de sa otorgació d'una manera concreta.

Acço es remebranza que fa en R. Daguilar del sens que pren em Peramola. Primerament lo mas del congost perna et. III fogaces en. II galines et. I emina Dagramont de ciuada. Lo mas de Zauila. I an perna et. III fogazes et al altre an. III galines et. III fogazes et. III almuds de ciuada censals et V. garbes. II despelta et. II dauena et. I.ª dordi. Lo mas de Saradel an perna et. III fogaces et altre. III galines et. III almuds de ciuada censsals et. IIII garbes de ciuada et. I.ª dordi ab lo mas den Caluet Lo Mas den Caluet III diners de mageng et. II almuds de ciuada. I almud dordi et. III meaylials de ui censsals. Lo Mas de Mir de ruid. IIII almuds de ciuada censsal. Lo mas de Na Gitarda de Cosconera que te P. Pinolet. II almuds de ciuada et. I almud dordi censsal. Lo mas den Bonet perna et. III fogaces et. II galines et. II fogaces per lo mas de Renart et. VI pols o VI diners et. II almuds de forment et I.ª emina dordi et. VI almuds de ciuada et toto aço a mesura Dagremont (77).

Reposèm després de la llarga y enutjosa enumeració que-ns fà l'efecte del ignoscent tartamudeig infantil tot ell ingènues provatures y esforços. Si fos possible generalisar ab la basa de tan important aplech de material llinguístich, que es una mostra del català dels segles IX, X, XI y XII, podríam fàcilment establir les següents conclusions:

---

(77) Altres autors han donat algún material pera l'inventari cronològich de la llenga catalana. Veja-s lo v. I, pl. 577 de les *Memorias de la Real Academia de Buenas Letras de Barcelona*, o XVII de la 2.ª part de la *Historia de España* d'En Romey, ahont se reproduhexen algunes frases catalanes antigues sense donar sa data ni precisar la procedencia, y un cap. de la *Historia de Catalunya* d'En A. de Bofarull titolat *Reseña general de costumbres*. Recordàm també la lletra de deseximent tramesa al rey En Jaume I per lo Comte de Cardona (1248), publicada en son truncat *Aplech de cartes per l'Epistolari català* (folletí de la *Revista de Catalunya*, 1897) per En Gabriel Llabrés, qui la havia copiada de les editades per En Joseph Coroleu (*Revista de Ciencias Históricas*, 1876). Per últim, buscant documents llatins en los que comença a apuntar lo català, s'ha de consultar la obra del P. Diago *Historia de los... Condes de Barcelona*, llib. II, cols. 44, 45, 52 y 70.

1.ª Sense ignorar que la naturalesa no fà salts y que la existencia de formes catalanes en lo segle IX suposa un período llarch de gestació o incubació, dirèm que les primeres diccions catalanes consignades en documents, són de la esmentada època, sense que fins ara pugan remontar-se més enllà en la empenyada recerca.

2.ª Nos fa creure que existeix quasi simultaneitat entre la formació y la manifestació gràfica, la pobresa ab que aquesta comença. Los noms geogràfichs de la acta d'Urgell, no són en rigor la sorprenent revelació d'una nova llenga formada, sinó més aviat la d'una descomposició de la llenga llatina arribada a son período àlgit. Aquest fet tan evident pot explicar-se per la manifestació d'una metexa lley filològica en dos cassos paralels, mes no idèntichs, o sía, que-s començava a operar en la llenga escrita la lenta descomposició que temps hà s'havía consumat en la parlada, ab la consegüent aparició de les noves formes arromançades.

3.ª No surt, donchs, la nostra llenga feta, y com la Minerva de la faula, armada de tota lley d'armes del front de Júpiter, sinó lentament, com nada en part laboriós; axís resulta al menys fundant-nos en lo fet reflexe de la formació gràfica o escrita. Aquesta successiva aparició de les paraules catalanes en los documents llatins, respòn a un fet natural: la pruija que se sentía de transcriure ab fidelitat y exactitut los noms propris, personals o bé geogràfichs. Lliures ja los catalans de la rígida formalitat curialesca que imposaren los conqueridors romans y afermaren los goths, més gelosos encara que ells, com junyits a una civilisació superior de la patricia vestidura llatina, degué finir ab l'imperi de la gent gòtica, lo rigorisme d'aytal formalitat, ja devinguda costúm per sa llargíssima observança. Un colp trencada la vella disciplina, la naturalesa recobrava sos furs tan lentament com llarch, intens y hèrculi era l'esforç de la formació d'un nou medi en que havía de moure-s aquella societat rediviva. Y, com deyam, lo procés d'aparició de la nova llenga en la documentació oficial, única deu literaria existent en aquells temps de vida nòmada dedicada a la reconquesta de la terra y a les lluytes civils del feudalisme, es lo meteix o anàlech al que devía presidir la formació de la propria llenga.

4.ª La nova morfología, com que no era operada en los documents, los quals foren en tot cas la prova palesa de sa pre-formació en los llavis del poble, va aparexent, si bé poch a poch, en quantitat de paraules, portant aquestes son segell gayrebé definitíu. Axís es que no veyèm una notable diferencia entre-l català fragmentari dels primers documents del segle IX y-l del XII. Tres cents anys de vida subjayent en les capes no literaries no dexaren pendre volada al verb escrit. ¿A què-s deu aytal pobresa? A la falta de conrèu literari. La literatura es la avant-guarda de la llenga y la que sab exemplar sos horitzonts espirituals. Mancada del conrèu literari la llenga es parla terrera sense matiços ni refinaments, y sols emmotllada a les necessitats habituals de la vida corrent. Mes axís que-l literat polsa lo sagrat instrument,

tot l'espay vibra d'armonies no sospitades. Lo lèxich català axeca magestuosament sa volada al entrar en lo segle XIII, lo segle glorió del rey En Jaume y d'En Ramón Llull.

Arribats que som al segle XIII, ensemps que al período definit de la llenga, entràm en les primeres manifestacions literaries. Dexem lo primer, contentant-nos ab les llargues referencies copiades fins ara, per no devenir massa minuciosos ab les cites fragmentaries, sols nos cal fer constar que al arribar a n'aquest segle, plè quasi tot ell de la gloriosa figura del rey En Jaume, va fent-se día clar en les nostres lletres: la llenga llatina, segueix son procés de descomposició en los escrits dels notaris, racionals y secretaris de curia; lo neologisme s'infiltra seguidament en totes les formes y fórmules diplomàtiques, arreconant la intangible y encarcarada llatinitat que semblava garantía de casticisme, de formalitat y fins d'acert. Se logra expulsar-la de la torra d'evori ahont romanía closa y admirada per innombrables generacions de sabis y pedants, del poble senzill y de la gent lletrada, y se la obliga a dexar son lloch de sobirana a la filla nascuda de son llarch maridatge ab lo geni de la terra. Mes lo llatí dominà mólts anys en la Esglesia, ahont encara avuy es lo llenguatge del cerimonial y la liturgia, y en les curies reyals de justicia. La ensenyança donada en la llenga llatina rebía d'ella son segell acadèmich y l'estampava en totes les actuacions cerimonioses y cultes. Sols atravessavan son espès filat les manifestacions populars o d'evident incultura literaria y aquelles que anavan essent guanyades pèl *novum verbum* del romanç, que era la expressió valenta y la forma expontània de la vida nova que ab ell anava aparexent fresch de jovenesa, rosat ab les primeres clarors de la alba.

Ab aquest benaurat segle XIII apareix la literatura com expressió d'una llenga formada; ab la qual podían representar-se totes les idees, moure-s tots los afectes y lligar les voluntats; lo món podía integrar-la en lo concert de les grans llengues, axís com ella ja havía devingut un exquisit *microcosmos* d'alta y de corrent intelectualitat.

De les primeres manifestacions llinguístiques escrites a les protoliteraries, no hi ha una distancia apreciable, y-l vehícol que nos les ha portades es lo meteix. La freqüent promiscuació ab que solen trobar-se barrejats en los lligalls de papers antichs o en les velles memories familiars un compte domèstich y un romanç popular, un document notarial y-ls goigs del sant patró de la comarca. També existexen entre-ls mots indígenes que un a un poden travessar la espessa malla del formulisme llatí y-ls primerenchs esclats de la literatura. Llògicament aquests són corolari d'aquells, donchs al conquerir la llenga vulgar les honors de la escriptura guanyades en esforçada competencia ab una llenga sabia y universal, sembla atànyer la dignitat del conrèu literari difundit per mitg de la paraula escrita y encarrilar-se axís envers la major perfecció.

Aquest es lo primer vincle de les llengues y literatures propries de pobles civilisats, y axís succehí en lo nostre. La paraula isolada que esclata vivíssima entre les decadentes ficcions llatines nos revela per sa robusta construcció tot un cos llinguístich perfectament organisat; d'aquestes paraules de cayent catalanesch induptable passèm sense gradacions a les *Homilies* d'Organyà; tot són manifestacions mes o menys intenses d'una llenga que naix a les lletres. Lo sentiment relligiós o la devoció que inspiraren aquells troços de literatura rudimentaria, han obrat lo miracle de redimir la llenga vuigar de la severitat llatina, com en altres cassos serà la passió amorosa o l'ardor patriòtich, es a dir, una volada qualsevol del esperit, la que-l deslliurarà d'influencies extranyes y li donarà plena possessió de sí meteix.

Es lo meteix Miret y Sans lo qui-ns dóna *El més antich text literari escrit en català*, obra de la que ja hem parlat per altres conceptes. En la rectoría d'Organyà se guardavan los documents de sa extingida colegiata, y entre ells s'hi estojava aquesta primera manifestació literaria de la nostra llenga (78), que consisteix en un fragment sense principi ni fi d'un llibre d'homilies. Creu En Miret que-l text de referencia fóu escrit a les derreries del segle XII o al principi del XIII, y ho tonamenta ab rahons acceptables. Nosaltres, per les metexes rahons, hem d'opinar segons la segona de ses conclusions, o sía, que fóu escrit en lo primer terç del segle XIII. Com mostra autèntica del desenrotllo de la nostra llenga al escalf de la literatura, copiarèm un fragment de les *Homilies:* «Ara zo dix n. s. i. x (nostre senyor ihesu xps.) als seus diciples: nos entrarem en la ciutat de iherusalem e sera acabad tot zo qe de mi an escrit les profhet(i)es. En aital gisa dix n. s. Jo sere tradid e pres e lied et escopit e lanceiad, e pugad en crod e coronad despines et al terzer dia resusetara. Els diciples de n. s. no enteneren adaquela hor les paraules qe. el los uizie de la sua passio e de la sua ressureccio entro al dia q. els uideren e conogren com el o ac dit. E gen els no enteneren les paraules qe el los ac dites li fet n. s. un precios miracle dun ceg qe el alumena dauant els. Aqest ceg ere itera prob de ierico et el acaptaues tot so don uenie. E qan ozi que n. s. i. x, i passaue per aquela terra el comenza a cridar en aquesta gisa *Ihes fili d(avi)d. miserere mei.* Seiner fil de d. mercés aies a mis et aqeles companges de les gents qi anauen dauant n. s. manazauen ad aqel ceg e dezienli qe calas. E com els li manazauen el mas li cridaue *Ihesu fili d. d. m. m.* O seiner fil de la uerge merce ages de mi. En i(hesus) quan audi aizo qe tan fort lo pregaue e li clamaue merce esteg et aturas e fedlos amenar dauant entre la gent gran e demanali qe qeria et el dix: *Domine ut uideam.* Seiner trostot poderos sia tu platz que ueia et en apres daico n. s. posa la sua benedita ma sobrels uls del ceg espre el uit. El ceg qan ag uist fed grans gracies

(78) Gracies a gestions fetes pél meteix Sr. Miret, aquest precios document avuy se troba guardat en l'Arxiu Municipal de Barcelona.

a nostre S. esegil en totes bones obres. E les compaines de les gens qen uideren lo tan gran miracle feren grans gracies e grans laudors a n. [illegible].»

Encara que creyem convenient reproduhir sencer aquest interessantíssim text literari y lingüístich, no hem gosat a fer-ho per no allargar lo nostre trebali. Mes, en cambi, pot-ser se us agradirà lo glossari de termes de dificil comprensió per la majoría de les llegidors, acompanyats de sa traducció moderna. Ab ell pot-ser aportarèm algún nou material (tal vegada una sola paraula poch coneguda) al futur diccionari de la antiga llengua catalana, tonament indispensable pera realisar a conciencia y perfecció lo també futur del català modern del que sols ne tenim assaigs imperfectes.

Glossari de les homilies de Organyà [illegible] text: cata à literar [illegible]

A

a, té
a forza, malgrat
abstinent, que s' absté
ac, hague, tingue
acaptaues, s' enterava
acordar, conciliar
ad, a
adaquela, en aquella
ades, avans d' ara
ag, V. ac.
aias, tingas
aicestas, aquestes
aici, aquí
aitambé, també
aizeles, aquelles
aizi, a si meteix
aizó, axò
almesnes, almoynes
al re, altra cosa
altrui, a altre
alumena, retorna la vista
alliumenament, llum
am, estima
anc, encara
apela, nomenà
aport, portes, dugues
aqel, aquell
ardidz, ardit
arma, ànima
audi, ohi
auzels, aucells
aual, avall
auantz, abans
auarea, avaricia
auaredes, avaricies
auetz, havèu
auia, tenia
auoleza, malaltia

B

be feit, bona acció
be, [illegible]
benedita, benehida
besans, moneda origi- [illegible]

C

cab, cap
cad, cau
cadie, cayguts
cadeg, [illegible]
caden, cauen
cader, caure
ca zigad, trepitjat
castel, castell
causa, cosa
ceg, cech
ceis, aquests
ciutatz, ciutats
clamaue, cridava
cobeeza, [illegible]
cobezes (plural)
companges, companyies
conog, conegué
conogren, conegueren
conoxer, [illegible]
coue, convé
creceg, cregué
credeg, id.
credeguessen, creguessen
credents, creyents
cretre, creure
cures, [illegible]

D

[illegible]
deg, id.
[illegible]
desme, deute
[illegible]
dezim, dihèm
[illegible]
diciples, dexebles
diz, degué
dizie, V dezie
do, done
domenga, diumenge
donces, donchs

E

el, ell
ela, ella
elex, resol
elex, meteix
en aixi, axis
en apres, [illegible]
en[illegible], [illegible]
en[illegible], [illegible]
ement, a no res
enrote, volte
enteneren, entengueren
en[illegible], [illegible]
escopid, escupit
espre, fins que
esteg, s' aturà
estirs, excepte
exag, examini
exaiar, temptar, examinar
exau li, escoltà
exoant, escoltant

F

fait, fet
faliments, faltes
falses, falsos
far, fer
fazames, fem
fazamo, fem
fed, feu
fedes, fes
feit, V. fait
femna, fembra
fet, V. fed
fil, fill
fila, filla
flum, riu
fo, hi hagué
fols, folls
for, fora
fortz, fort
fraires, germans

G

gadardo, premi
gardar, guardar
garenza, garantia
gari, lliurà
garía, curaria
garardó, V. gadardo
gents, gents
gisa, manera
gites, llensàs
glotonia, gola
gos, [illegible]

(79) Hem copiat les paraules en la metexa forma del document. Fins per no variar res, copiàm los verbs en lo temps y persona metexos que allí hem trobat, sense creure necessari afegir l' infinitiu del que procedexen. Tampoch hi hem posat la part de la oració en que pot encasillar-se cada mot. Ara sols demanàm que a la traducció que a tots acompanya, se li reconega lo valor relatiu de la època, lo que sols pot resoldre-s en presencia del text.

H

hor, hora

I

iames, may
ieiuni, dejuni
idoles, idols
itera, caminant
iudeus, judeus
iutiament, judici

L

laintz, allà dins
laires, lladres
lanceat, llançejat
laudors, lloanges
laxa, dexa
leges, lletges
lexetse, se dexà
liad, lligat

M

macip, jove
macipea, joventut
maierment, majorment
maleza, maldat
maisó, casa
mals, malvat
malauta, malalta
manazauen, amenaçavan
mandauen, enviavan
mangan, menjan
mas, mes
meins, menys
menaua, portava
menestris, ministres
mengar, menjar
merca, mercè
mester, ofici
moltz, mólts
monsonges, mentides

N

negu, nengu, cap
nolne, no-l
nui, algu
nuit, nit
nuitz, nits
nula, cap

O

obs, necessitat
oceils, aucells
od, escolta, oda
odides, ohides
oltramar, ultramar
onranza, honrament
oreeza, oradura
ozi, ohi

P

palaz, palàu
parcesse, perdona
part, para
poeue, poch
pausad, posat
pecatz, pecats
peds, peus
pensamentz, pensaments
per car, per qué
per zo car, id.
perent, mat
perfeita, perfecta
peridors, (coses) moridores
periran, acabaràn
plader, plaher
planier, planye
platz, plau
podetz, podeu
poges, pogués
pogra, pogués
pom, poma
pos, posa
poxeule, instancia
pred, profit
predes, aprofite
proxme, prohisme
pugad, pujat
puis, despres
puxam, pogàm
puxoue, clau
puxular, demanar

Q

qan, quan
qant qe, de tot lo que
qas qu, algunes
qer, busca
qerentena, quaresma
qeresma, id.
qeria, buscava
qes qe, qualsque
qis, volgué
queue, conve

R

radó, raho
radrallsen, li tornarà
rauben, roban
red, torna
rede, retorna
redebre, rebre
redre, retornar
regisme, domini
res, cosa
resusetard, resucitarà
rezebans, rebem
riba, costa
riqezas, riqueses

S

saluament, salvació
sancta, santa
sapi, sabi
sapiatz, sapigueu
sauieza, sabiesa
segescam, seguescàm
seinor, senyor
senior, id.
sem, som
senes, sense
sent, sant
soferan, sostindràn
significanza, sentit
somo, som

T

temtar, temptar
tera, terra
terenal, terrenal
terza, tercera
terzer, tercer
tol, treu
tola, trega
tolta, estafa
torba, munior
tot exament, lo meteix
totz, tots
tradid, trahit
traga, trega
trastot, mólt
trauc, forat
trebal, treball
trebalar, treballar
trer, traure
trostot, V. trastot

U

uate, vesten
uedí, vehí
uegilies, vigilies
uenceg, vencé
ueng, vingué
uenra, vindrà
uer, verdader
uezer, veure
uideren, vegeren
uei, vege
uls, ulls
uolg, volgué
urgul, orgull
uulams, volem

Z

zeles, aquelles
zo, axò

COMPONENTS DE LA LLENGA CATALANA

La llenga llatina posada en lo lloch de la romana rústega, es la principal informadora de la catalana.—La baxa llatinitat, ensemps revelació de la llenga rústega y de la descomposició de la clàssica, deu abundosa de les anomenades neo-llatines, y per tant, de la catalana. — Glossari. — Cristal·lisacions en la llenga llatina de materies procedents de parles primitives. — Lasta treta d' En Diez del que afecta al català. — La llenga grega. Sa positiva influencia en la formació de la catalana. — Glossaris d' En Bergnes de les Cases y Bosch de la Trinxería.—Llengues germàniques. —Glossaris d' En Diez y d' En Bergnes de les Cases.—La llenga aràbiga. La gran participació en lo desenrotllo de la nostra. — Treballs d' Engelmann, Dozy y l' arxiduch Lluís Salvador.— Glossaris.—Altres components. — Inseguretat en la determinació dels més primitius.

Sospenèm l' estudi cronològich de la llenga catalana, pera dexar apuntat en aquest treball quelcòm de lo que s' ha dit o pot dir-se sobre los materials més importants que entran en la composició d' aquella llenga.

Son element dominant, característich, es lo llatí, que passa d'informador a essencial y constitutíu. Los llenguatges parlats en lo país durant les époques pre-romanes, sofriren la absorció de la parla dels conqueridors, encara que hi dexessen rastre per istent y llevor feconda fins que, desaparexent aquella absorció, poguessen sortir a la llum del día pera gojar dintre d'ell vida propria, arribant més tart a totes les consideracions oficials y literaries de les grans llengues. Lo llatí, donchs, es la basa del català, com ho es de casi totes les llengues parlades en los antichs dominis romans.

Los lèxichs moderns del català són altres tantes alegacions y proves de la nostra llatinisació o romanisació y en quasi tots ells quedan anotades les etymologíes derivades de la llenga del Laci, perquè són la majoría, y per una altra rahó de més pes, encara que mólt disculpable, y es l'escàç conexement de les altres llengues sabies possehit pèls nostres lexicògrafs; axís es que, generalment, a falta d'altres, queda en peu lo principi de que derivan del llatí totes les paraules catalanes que ab ell tingan semblança, sobre tot en les sílabes essencials de la arrel, per més que, ben estudiat, resulte que la equivalent llatina fóu un vehícol entre la nostra y una anterior verament primitiva, causal, grega, germànica o hebrea; axís com tampoch se cuydan de distingir si la font llatina era vulgar o clàssica, donant per suposada aquesta derrera per desconexement de la primera o per no venir-los-hi a mà l'indispensable lèxich de Du Cange; essent axís que, donada la directa procedencia de les llengues dites neo-llatines, ha de buscar-se en la parla romana vulgar la deu més immediata, ja que fóu ella lo primer grau o moment de la evolució que havía de portar al desplegament d'aquelles.

En l'esmentat *Glossari* de la baxa llatinitat de Du Cange, han de trobar-se etymologíes de móltes diccions catalanes. Veja-s com a mostra les següents:

aciarium, acer
adplanare, aplanar
amaricare, amargar
ambaxia, embaxada
anima, mama (dida)
ascella, axella
astrus, astre
auca, oca
ballare, ballar
balma, bauma
baro, baró
baselm, vaxell
branca, branca
caballicare, cavalcar
caldaria, caldera
caminata, xemeneya
caminus, camí
campana, campana
campiones, campions
capa, capa
capanna, cabana
capere, cabre
capitanus, capità
caprilus, cabrit
caprio, cabró
casa, casa
causa, cosa
circare, cercar
clida, cleda
colpus, colp
comba, coma
contrariare, contrariar
cortinæ, cortina
cosinus, cosí
crema, crema
cusire, cosir
detentare, detentar
diffacere, desfer
directum, dret
discapillare, escabellar
drappus, drap
esca, esca
exclusa, esclusa
excorticare, escorxar
ficatum, fetge
focacius, fogatge
focus, foch
fontana, fontana
forestis, forest
forcia, força
furo, fura
gamba, cama
gannum, engany
granica, graner
gonna, gonella
hostis, host
incensum, encens
infans, infant
iterare, errar (caminar)
mantum, mantell
marca, marca
matrina, padrina
merces, mercè
monitare, amonestar
montanea, montanya
mucare, mocar
muttum, mot
necare, negar
pagensis, pagès
parcus, parch
petium, peça
pirarius, perera
placitum, plet
plagia, plaga
prœgnus, prenys
pretiare, apreciar
pulletrus, polli
retortæ, ridolta
sarna, sarna
singularis, senglar
soga, soga
testimoniare, testimoniar
tornare, tornar
troja, truja
troppus, tropa
tructa, truyta (peix)
vassus, vassall
vermiculus, vermell
viaticum, viatge
virare, virar

En Frederich Diez (80) ha tingut l' acert d' extraure dels autors llatins aquells mots designats per los antichs autors com *vocabularia rústica*, *vulgaria*, *sórdida*, etc., y aquells altres que com a tals poden ésser considerats; ab lo qual dóna a la historia genealògica de les llengues romanes l' element ancestral més llegítim y digne d' aquest nom que-s manifestava en plè domini de la llatinitat, mólta part de lo que aquells autors y fins en Diez anomenaren idiotismes vulgars (81), foren cristallisacions en llenga oficial de material que procedía de les parles primitives, conservades en les capes subjacents dels pobles romanisats, mentres que alguns altres, pot ésser una petita part, foren degudes a la corrupció de les llengues en son contacte ab pobles diferents. Veja-s de la curiosa llista d' En Diez les paraules que més directament afectan a la llenga catalana:

acror, agror
acucula, agulla
aditare, anar
adjutare, [illegible]
adperinere, apartenir
adpreciare, apreciar
aramen, aram
aeternalis, eterial
alberum, [illegible]
allaudare, [illegible] llobar
amabilis, amigable
amplare, ampliar
apropriare, apropriar
arboreta, arbreda
artisa, artesa
astrum, astre
astucia, astúcia
avicella, aucell

bassa, [illegible]
battalia, batalla
batuere, batre
belare, belar
bitum, [illegible]
bojæ, bogit
botulus, budell
brachium, braç del rahim
[illegible], [illegible]
burdo, bordó
burgus, burgada
burrum, burru, burell
birrus, berret

caballus, cavall
cambiare, cambiar
camisia, camisa
camminem, [illegible]
captivare, captivar
carricare, carregar
casale, casal
catus, gat
cava, cova
cludere, cloure
combinare, combinar
compassio, compassió
computus, compte
confortare, aconhortar
cooperimentum, cobriment
coquina, cuyra
coxo, coix
crena, carena

dejectare, degectar
discursus, discurs
disseparare, desseparar
desunare, desunar
diurnare, matinejar
dulcire, endolcir
duplare, doblar

ebriacus, ubriach
efferescere, esferehirse
exaltum, assalt
excaldare, escaldar
excolare, escolar
extraneare, extranyar

falco, falcó
falsare, falsejar
famosam, famosa
fata, fada
fictus, fita
filiaster, fillastre

gabata, gaveta
gavia, gavia
genuculum, genoll
grossus, gros
gubernum, govern
gyrare, girar

hereditare, heretar

improperium, improperi
inceptare, encetar
incrassare, engrexar
intimare, intimar

jejunare, dejunar
juramentum, [illegible]ment
justificare, justificar

lacte, llet
lanceare, llençar
liquiritia, regalecia
longanica, longaniça

macror, magror
maccus, maco
malites, maldat
mamma, mama
mammare, mamar
manducare, menjar
masticare, mastegar
medietas, meytat
meliorare, millorar
mensurare, mesurar
minacia, menaça
minare, menar
minutalis, menudall
modernus, modern
molestare, molestar
molina, molí
morsicare, mossegar
muricatus, mustich

naufragare, naufragar
nervium, nervi
nitidare, netejar

olor, olor
orbus, orb
ossum, os

pala, pala
pannucula, panotxa
papa, papa
papilio, papelló (pabelló)
pauper, pobre
pausare, posar
peduculus, poll
pejorare, pitjorar
petricosus, pedregós
pilare, pillar (pillet)
pisare, petjar
plagare, plagar
plancæ, palanca, planxa
plotus, esclop
possibilis, possible
potestativus, potestatiu
prosus, [illegible]
proba, prova

quiritare, cridar

refrigerium, refrigeri
rememorare, remembrar
repatriare, repatriar
retractio, retractació
rostrum, rostre
rumigare, rumiar

sanguisuga, sangonera
sapius, sabi
sermonari, sermonar
sibilare, xiular
spatha, espasa

(80) *Introduction a la Grammaire des Langues Romanes*, trad. de G. París, 1863.

(81) Com exemple del menysprèu que als clàssichs llatins inspiravan aytals paraules, citarèm la opinió de Aulus Gellius, que considera lo mot botulus (budell) una de tantes *verba obsoleta et maculantia e sordidiore vulgi usu.*

spathula, espatlla
stagnum, estany
struppus, estrop
taxare, tastar
termen, terme
testa, testa
tina, tina
tribulare, atribular
turio, torta
unio, [illegible]
vaciva, vassiva
vasum, vas
[illegible]
volentia, volença
vorsare, vessar

A continuació de les paraules llatines o romanes passades a les llengues vulgars, hi posa una llista de paraules d' ús corrent en la llenga llatina que no han passat a les dites llengues.

D' aquesta llista se deduheix que la pèrdua no es mólt considerable en los substantius y adgectius, però ho es en los verbs. Mes aquesta pèrdua de tants mots essencials, no implica la de ses arrels, les quals s' han perpetuat en les llengues noves per mitg de derivacions o composicions, les unes ja existentes en llatí y les altres creades de primera mà per les llengues vulgars. Aquestes han desenrotllat extraordinariament la facultat de formació y de assimilació y-ls mots axís formats per elles són en major nombre que-ls heredats de la llenga mare.

Element grech. — Lo meteix Diez publica (82) una llarga llista de mots grechs que han trascendit a les llengues romanes, considerant que-l grech y-l germànich són, després del llatí, los que més material los hi han suministrat. Ab rahó conceptúa la influencia grega com nascuda de les relacions de comerç o de cultura que aquell poble actíu mantenía per mitg de sa pròspera marina; donchs ni los grechs de Marsella, ni los d' Empories, ni los bizantins de les costes orientals y meridionals d' Espanya, ni los de la Italia, ni los de Sicilia dexaren una estela gayre permanent durant sa dominació passatgera. De sa llista n' havíam extret alguns mots acceptables com a primitius de sos equivalens catalans, entre-ls quals hi posavan bastó, bastiment, bóta, borsa, genet, erm, such, migranya, cara, patge, paraula, plata, sirgar, estol, talent, tuf, fanal, far, calar, etc.; més hem preferit aprofitar lo treball ja fet en aquest sentit per en Bergnes de les Casas (83), donchs aquest, ademés de conèxer lo d' En Diez, no sols en la *Introducció*, sinó en son *Glossari Etymològich*, apura més la materia ab sos positius conexements llinguístichs. Baste dir, en son elogi, que aquest treball fóu escrit y llegit en la Academia de Bones Lletres de Barcelona, a prechs d' En Manel Milà y Fontanals, aleshores son president, de qui meresqué justificats elogis (84).

---

(82) *Loc Cit.*, pl. 68.

(83) *Raíces griegas y germánicas de la lengua catalana*. III de les *Memorias de la Academia de Buenas Letras de Barcelona*, pl. 447 y següents.

(84) Bosch de la Trinxeria: *Alguns mots catalans d' etymología grega* (*Rev. Catalana* iv. Abril 1889) hi inclòu los següents: xera, xulina, ronxar, toro, fernat, tarumba, troç, erm, ballana, esparracar, pimoch, cufa, cara, llaç, paleyar, garíu, reuma, scaybre, astenillat, trescar, reguituar, trago, ray, bastaix, pallagó, bramar, cuyt, esqueix, arpat, pegar, trucar, guapo, hermós, payo, níu, tío, capsa, gioch, meca de pioch, patach, arrapar, entonar, mastegar, estifat, estiflat, ascos, gomfos, col y criquetes. Mólts d' aquests mots, la etymología dels quals explica, són privatius del Rosselló. Per últim, en lo volúm del *Primer congrés internacional de la llenga catalana* (Barcelona, 1906), pgs. 436-444, lo

Lin. [illegible] —

Cavall, καββάλος.—Cadira, καθέδρα.—Dida, τιτθή.—Bastaix, βαστακτής. — Nano, νάνος. — Gegant, γίγας. — Canastra, κανάστρον. — Cànam, κάνναβις. — Canasta, κάνναβον.—Canya, κάννα.—Cànter, κάνθαρος.—Migranya, ἡμικρανία.—Embolicar, ἐμβάλλω —Escurar, ἐκκόρεω.—Mar galena, γαλήνη.—Capsa, κάψα.—Perdiu, πέρδιξ. —Castanya, κάστανα.—Mama, μάμμα.—Papa, πάπας.—Melencolía, μελαγχολία.— Nau, ναῦς.—Patatús, πατασσω.—Dinar, δειπνέω.—Ou, ὠόν.—Vespre, ἑσπέρα.—Xaragall, χαραδρα.—Nit, νύξ.—Quisu, κυσί.—Estora, στορέω.—Pom, πῶμα.—Cristall, κρυσταλλος.—Un tris, θρίξ.—Cama, κνήμα.—Fama, φήμη.—Fona, σφενδόνη.—Plegar, πλέκω.—Tomba, timba, τυμβος — Mandra, μανδρα.—Esquinsar, σχίζω.—Angunia, ἀγχόνη.—Agonía, ἀγωνία.—Malaltía, μαλακία.—Noy, νέος.—Sach, σάκκος.—Orinar, οὐρέω —¡Ala! ¡ala! ἀκκή.—Rai (adverbi), de la partícula poètica ῥὰ per ῥάι, d' ahont ῥάδιος. Expressa la idea de facilitat, sense treball; comoditat y llestesa, parlant d' un acte; parlant de persones, indica que estàn dispostes, que són benevoles, agradables, de bon tracte; y tambe s' usa com partícula menysprehativa. La partícula catalana s' usa precisament en tots aquests sentits; y també s' ha conservat en l' Alt Aragó, en terra de Sobrarb sobre tot, ahont sols se parla castellà —Teta, τέττα, expresió d' afecte dels menors als majors. —Pompa, πομπή.—Plà, plat, πλατυς.—Mà quina, μηχανή.—Fanal, φανός.—Tia, θεία. —Cera, κηρός. —Mel, μέλας.—Pebre, πέπερι.—Cavar, σκάπτω.—Préssech, περσαια. —Corda, χορδή.—Mica, μικρος.—Cola, κολλη —Patacada, πάταγος.—Tuf, τῦφος.— Harpía, harpó, ἁρπή.—Arrabassar, ἁρραβάσσω.—Escaire, ἀκαυς.—Bombo, βομβος. —Ovella, ὀις.—Bou, βοῦς.—Atmetlla, ἀμυγδάλος.—Escorpí, σκορπιος.—Escandal, σκάνδαλον. — Cambra, καμάρα. — Trona, θρονος. — Guix, γύψος. — Torn, τορνος. — Ronch, ῥόγχος. —Roig, ῥοῦσιος.—Sabó, σάπων.—Manía, μανία.—Aranya, ἀραχνή.— Erm, ἔρημος.—Idea, ἰδέα.—Mostatxo, μυσταξ.—Golfo, γόμφος.—Golfo, κόλπος.— Goma, κόμμι. —Groch, κρόκος. —Espart, σπράτος.—Esponja, σπογγιά. — Estivar, στείβω.—Estigma, στίγμα.—Tabal, τάβαλα.—Tragacanta, τραγάκανθα. — Manganilla, μαγγάνεια. —Bala, πάλλα.—Palma, παλάμη. — Paradís, παράδεισος. — Gangrena, γάγγραινα. — Car, γάρ. — Gargarisar, γαργαρίζω. — Ríu, riera, rech, ῥέω, córrer (líquits).—Raig, ῥοαξ.—Fantasía, φαντασία.—Paraula, παραβολή.—Carro, κάρρον. —Cara, κάρα.—Llamp, λάμπω.—Diamant, ἀδάμας.—Dieta, δίαιτα.—Gala, ἀγάλλω. —Pata, πατέω.—All, ἄγλις.—Cartó, χάρτης.—Raba, ῥάπυς.—Proa, πρῴρα.—Bàlsam, βάλσαμον. — Patena, πατάνη. — Cementiri, κοιμητήριον. — Estaca, ἔστακα.— Hora, ὥρα.—Cagar, κακκάω.—Codony, μῆλον κυδώνιον.

Element germànich.—Com ja hem indicat, aquest element, junt ab lo grech, representan, després del llatí, la font més abundosa d' ahont han brollat les llengues romanes. Los metexos Diez y Bergnes de las Casas l' han estudiat en aquest sentit; particularisant més lo docte professor català en la part relativa a la nostra llenga, si bé fent la salvetat de que, com ignorava los

---

cateda en la Escola Normal Central de Madrid, En Miquel Ventura, hi publicà un treball pera sostenir la conveniencia de la transcripció etymològica en català d' algunes lletres gregues, acompanyant-lo d' una llarga llista de paraules catalanes de procedencia grega.

antichs dialectes romànichs, tingué que limitar ses investigacions al modern alemany. Heus aquí la llista que hem pogut formar, combinant les troballes d'abdós filòlechs (85):

Aca, *hack*
Alberg, *heribergа*
Alou, *alod*
Amagar, *magan*
Arcabús, *haakbus*
Ascona, *asc*
Atracar, *trekken*
Aubarda, *heluibarte*
Auca, *aucha*
Ausberg, *halsberc*
Ban, *ban*
Banda, *band*
Banch, *bank*
Barca, *barck*
Barra, *bar*
Blanch, *blanch*
Blau, *blao*
Bloch, *block*
Boch, *bock*
Bosch, *busch*
Boti, *beute*
Brau, *brar*
Bretxa, *brechen*
Brida, *britti*
Brú, *brûn*
Burgès, *burger*
Clapir, *klappen*
Col, *kohl*
Dançar, *dansôn*
Dardell, *daradh*
Dart, *id.*
Destral, *strâla*
Elm, *helm*
Esclàu, *sclave*
Espelta, *spelz*
Esperó, *sporo*
Esquena, *skina*
Est, *est*
Estampar, *stampfôn*
Feu, *fiu*
Franch, *franck*
Fresch, *frisch*
Gabella, *gabel*
Galopar, *gahlanfan*
Garba, *garb*
Gay, *gahi*
Goytar, *gueken*
Gonfanó, *gundfano*
Grâtar, *krazôn*
Gris, *gris*
Guant, *gant*
Guardar, *wartên*
Guerra, *werra*
Guerxo, *dwerch*
Guiar, *wisan*
Heralt, *herold*
Issar, *hissen*
Lleig, *leid*
Llepar, *lappen*
Llest, *lîstig*
Lluch, *look*
Llucar, *id.*
Mariscal, *marahscalh*
Mesquí, *mesc*
Nort, *nord*
Oest, *oest*
Quart, *quart*
Recat, *rakjan*
Rich, *reich*
Roba, *raub*
Robo, *id.*
Rohina, *rain*
Rostir, *rôstjan*
Senescal, *siniskalh*
Seny, *sinn*
Sud, *sud*
Trescar, *drescan*
Vocar, *wogen*

L'Aldrete en son llibre *Vocablos godos que tenemos en romance*, publica una curiosa llista, de la qual extrayèm los següents vocables per afegir a la anterior llista de paraules catalanes de procedencia germànica:

Bandera, *ain baner*
Harpa, *harpfen*
Haca, *akhen*
Helm, *helmo*
Jardí, *garten*
Abrusar *brusar*
Balco, *balk*
Companyia, *compeni*
Cantonada, *cant*
Capità, *capiten*
Copa, *cupe*
Daga, *dagat*
Dansar, *dansza*
Fi, *fyu*
Forrar, *fodra*
Guanyar, *gaupna*
Manera, *maner*
Perla, *perla*
Passar, *passa*
Rich, *riick*

Element alarb. — Les llengues hispàniques són, entre les romanes, les que major nombre de paraules alaràbigues contenen, degut a causes que no es del cas explicar. La nostra, malgrat sa situació septentrional, son geni oposat al de la invasora y-l temps relativament curt en que sofrí son predomini, conserva móltes traces d'aquest, si bé assimilades quasi sempre al geni propri. Entre les varies obres que tractan de la esmentada influencia, cap nos ha semblat tan complerta com la del Dr. Engelmann, refosa després y completada considerablement per son mestre l'arabista Dozy (86), de la qual s'han servit los nostres arabisants y en especial en García Ayuso. Aprofitant-nos de la extensió de dit glossari, hem procurat no perdre una sola de ses paraules que pugan acceptar-se com causants o primitives de altres catalanes y en lo

(85) No hem posat a continuació de cada paraula germànica la significació catalana, perque quasi sempre coincideix ab la metexa paraula nostra derivada. Per saber a quin dialecte o branca de la llenga germànica pertanyen caldrà consultar los metexos textes que hem extràctat.

(86) *Glossaire des mots espagnols et portugais dérivés de l'arabe*, per R. Dozy y lo Dr. Engelmann. Leyde, E. J. Brill, 1869.

meteix ordre en que allí venen aquí la donàm, transcrivint los mots alarbs segons la nostra fonètica y prescindint dels llarchs comentaris que mólts d' ells han sugerit als doctes autors de la obra:

Açot, de [illegible], flagell
Adal[illegible], de [illegible], guiador
Adarga, de [illegible], escut
Adobar, de *dábaga*, curtir
Aduana, de *ad-diwân*, registre
Aduar, de *aduar*, població de barraques o tendes
Aforrar, de *harrar*, manumitir, lliurar l' esclàu
Agutzil, de *alguazir*, conseller o visir
Axarop, de [illegible], beguda preparada
Alacrà, de *alacrab*, escorpí
Alaçà, de *azar*, roig
Alarit, de *harir*, udol de cà
Alb[illegible], de [illegible]
Alburnia, de *albornyya*, vas de fanch vidriat en forma de taça
Albernús, de *albornós*, capa
Albixe[illegible], de [illegible], donatiu que-s fà al portador d' una bona nova
Alcabala, de *alcabala*, import
Alca[illegible]
Alcait, de *alcadí*, jutge
Alca[illegible], de [illegible], camisa
Alcoba, de *alcobba*, volta d' edifici, pabelló
Alco[illegible], de [illegible]
Alco[illegible], de [illegible], llibre
Alfach, de *alfacc*, boques
Alf[illegible], de [illegible], gros ganivet corvat
Alfil, de *alpil*, elefant
Alfombra, de *alkhomra*, tapis
Alfond[illegible]ch, de *alfondac*, casa de mercaders
Alforrat, de *alhilia*, guarnit (se refereix als cavalls)
Alforja, de *aljorch*, sach de viatge
Algarabia, de *alabiya*, llenga aràbiga
Algarada, de *algará*, cridoria
Algebra, de *alchebra*, unió de parts separades
Algorisme, de *aljowarezmi*, sobrenòm de son inventor lo matemàtich Abu-Chafar-Mohamed-ben-Musa
Alh[illegible], moble
Alicátat, de *cataat*, peces (de enrajolat)
Alicates, de *alaccat*, estenalles
Alimares, de *alâma*, senyal
Aljama, de *alchamáa*, junta, congregació
Aljamia, de *aladjam*, los barbres
Almadraba, de *almadraba* (de *daraba*, ferir) lloch ahont se enclouen y ferexen los pexos
Almajanech, de [illegible], maquina disparadora de pedres
Almanach, de *almanaj*, calendari
Almirall, de *amirralh*, comandant de la esquadra
Almogàver, de *almogavar*, corsari, soldat de frontera
Almoyna, de *almanna*, impost extraordinari
Almut, de *mu.ld*, mida d' àrits
Alquimia, de *alquimiya*
Amalgama, de *amalachama*, barreja
Ambar, de *anbar*, nom del peix del qual s' extràu l' àmbar gris
Anafil, de *annafir*, trompeta
Anaj[illegible], vas
Andami, de *handám*, màquina
Aranal, de [illegible], tassa, tàrifa
Arcabús, de *alcaus*, arma
Arench, arengada, de *ar-renc*, peix
Arer, de [illegible]
Arg[illegible], de [illegible]
Arg[illegible], planta espinosa
Arg[illegible], collar
Arrabal, de *ar-rabal*, barri
Arre[illegible]
Arraix, de *ar-rais*, capità de barco
Arrèu, de *ar-rejot*, ornament
Arri, de *harric* (imperatíu de harraca: mòute!)
Arroba, de *ar-robáa*, la quarta part
Arrop, de *ar-robb*, such
Arroç, de *ar-rez*
Arsenal, de *dâr-cinâ-a*, fàbrica, casa de construccions
Assessí, de *haxxaxin*, lo bevedor de *hachîch*
Atalaya, de *at-taliya*, centinella
Atzabatxe, de *as-sabadj*, joyes de dol
Atsur, de *lazaward*
Auberginia, de *bedinájen*
Avalot, de *alboroz*, soroll
Avería, de *awâr*, tara
Axovar, de *ach-chouâr*, lo dot del casament
Azimut, de *as-samt*, punt del cel que-s troba demunt del nostre cap

Babutxa, de [illegible]
Badana, de *battána*, pell de bè adobada
Bagatge, de [illegible]
Bagassa, de *báguiz*
Bagatela, de *baguatil*
Balaix, de *baljax*, pedra preciosa, jascinte
Baldat, de *bátala*
Baldufa, de *alcudich*, gerro (¿per la forma?)
Bàlsam, de *bàlsam*
Barat de *bátil*, a bon preu
Barata, de *bàtal*, engany, falsetat
Baril, de *bári*, cosa excelent
Barraca, de *barga*, caseta coberta de palla
Barrina, de [illegible]
Bel, de *abelu*, plor dels juhéus y moros per la mort dels parents (en hebréu *ebel*, plany)
Barsella, de [illegible] lati [illegible] modi, dotsau del cahiç
Bata, de *batt*
Borseguí, de *cherquí*, cuyro marroquí
Brasa, de *baça*, carbó
Bugía, de *bichaya*, cera que procedía de Bugía
Bujol, de *bus*, recipient
Busi, id., id.

Càbala, de *cabbalah*, cosa rebuda
Cabàs, de *càfas*
Cábila, de *cabila*, tribu
Cadira, de *cadra*
Cafè, de *cahwé* vi, perque ab ell s' emborratxavan
Càfila, de *câfila*, caravana
Cafre, de *càfir*, descregut, infeel
Calafat, de *kilfa*, estopa
Califa, de *jalifa*, successor (de Mahoma)
Camisa, de *camiç*
Canana, de *quinana*, buyrach
Candela, de *candil*
Candi, de *candih*, sucre cristallisat
Cànem, de *quinnam*
Cànfora, de *alcafor*
Cantell, de *cant*. angle, recó
Caravana, de *carabàn*, colla de viatgers ab besties
Carmesí, de *carmezi*, grana tintòria
Carraca, de *carràca*, galera
Catifa, de *catîfa*, tapis
Catre, de *catri*, fusta de llit
Ceba, de *aç-cebar*
Cenefa, de *aç-çanifa*, franja de llit
Cequia, de *as-zequiya*, rech
Cetrill, de *aç-çetl*, vas d' una nansa
Cicater, de *saccat*, revenedor
Cicotrí, de *socotri*, àloes
Cimitarra, de *xemxir*, espasa
Cipayo, de *spahi*, soldat

Cofia, de *cofiya*, capell
Cotó, de *alcoton*
Cotonina, de *cotonia*, texit de cotó

Damajuana, de *dam-ghima*, pot de crestall
Debades, de *bâtil*, gratis
Dreçana *at-tarçana*, dipòsit

Edem, de *heden*, delicies
Elíxir, de *elicsîr*, pedra filosofal
Embornia, *albarniya*, vas verniçat
Enjub, de *alchubb*, caverna
Escabetx, de *sicbedj*, preparat de viandes ab vinagre
Escachs, de *es-xah*, rey
Escarlata, de *saquirlat*, texit de llana vermella
Escarxota, de *alforxofa*
Espardenya, de *albargàt*
Espinachs, de *isfinach*
Estol, de *estol*
Esvalot, de *alforot*, cosa extraordinaria
Exarcia, de *es-sarsiya*, cordatge de la nau

Fadrí, de *fatí*, jove solter
Falca, de *falica*
Faluga, de *faluca*, nau petita
Fanal, de *fanar*, llinterna
Farda, de *fardh*, vestit
Fonda, de *alfondoc*, hostal
Forro, de *horr*
Fulano, de *foulân*
Fustani, de *fuxta*, tela de seda o cotó originaria de Fustal (Egypte)

Gabella, de *cabâla*, tribut
Gafet, de *khateff*
Gaita, de *gaita*, flauta
Gala, de *khilá*, vestit d' honor
Galapat, de *calabacc*
Gamuça, de *chamús*
Gandul, de *gandur*
Ganguil, de *cancha*, nau d' un sol pal ab la prora semblant a la popa pera girar-se en tots sentits
Garbell, de *guirbal*
Garbí, de *algarb*, ponent
Gardunya, de *carcadun*, fura
Garfí, de *garfa*, mà
Garita, de *kharita*
Garrafa, de *zarafa*, galleda pera regar
Garrofa, de *aljarrob*
Gatzara, de *algazara*
Gech, de *yelech*
Genet, de *zeneta* (de la tribu dels Zenetes)
Gerra, de *djarra*
Gessamí, de *yismina*
Gingebre, de *az-zendjebîl* (amonum zingiber)
Giny, de *chini*, mena de galera
Golfa, de *gorfa*, cambra
Guadamesí, de *gadâmesî*, vila de Trípoli celebrada per los cuyros preparats ab euforbi
Guarap, de *gorâb*, nau
Gúmena, de *cúmena*, corda

Islàm, de *islám*, relligió musulmana
Jàcera, de *djâïz*, viga
Jovada, de *djabadha*, tirar
Jupa, de *alchubba*, túnica

Laca, de *lac*, insecte
Lila, de *lila*
Llaut, de *al' oud*, instrument de música
Lleuda, de *alsedda*, porta (dret de portes)
Llimona, de *laimon*
Llobí, de *al-loubiyâ*, mena de fesol

Maca, de *bahcha*, hermosa
Macabre, *macbara*, fossar
Maçmodina, *maçmodí*, moneda de la tribu de Maçmuda
Magatzèm, de *almakhzen*, dipòsit de mercaderies
Mandonguilles, de *albondoca*, bola petita
Mercadal, de *mercadal*
Manganell, de *almanchanic*, màquina per tirar
Mangre, de *almagra*, ocre roig
Mantell, de *mandil*
Marduix, de *almardacouch* (amaracum)
Màrfega, de *almarfaca*, tela grossera
Marfil, de *m-alfil*, os d' elefant
Marge, de *marcha*, camp
Marmita, de *barina*
Maroma, de *barim*, corda
Marrà, de *morran*
Màscara, de *masjara*, careta
Masell, de *mosell*, tísich
Matafaluga, de *habba-haliva*, anís
Matalàs, de *matrah*
Matraca, de *matraca*, martell
Merma, de *mermi*, deducció
Mesch, de *almisc*, especie olorosa
Mesquí, de *mesquin*, miserable
Mesquita, de *medjid*, oratori
Minaret, *menaret*, canalobre
Místich, de *musatha*, nau armada
Moka, de *mojá*, cafè procedent de la ciutat axís anomenada
Momia, de *mum*, cara
Morabatí, de *marâbiti*, moneda encunyada pèls almoravits
Mostassà, de *almohtasib*, pesador, revisor
Moxiganga, d : *magxi-guachah*, tapat de cara
Moxama, de *almoxamma*, peix salat o sech
Mudexar, de *mudechchan*, tributari
Mussarab, de *mostarib*, arabisat
Musselina, de *maçch*, certa tela sortida de Mosul

Naf, de *nafha*, olor
Naib, de *naïb*

Oruga, de *orúc*
Otomana, de *otsmania*, de Otsman, fundador de la dinastía dels turchs otomans

Papagall, de *babagá*, aucell de les Indies
Pastanaga, de *[illegible]*
Porró, de *boron*, gerro

Quilat, de *quirát*, òbol, pes de grans
Quina, de *quinna* (galbanum)
Quintar, de *quintâr*, pes de cent lliures
Quirat, de *quirat*
Quitrà, de *alcatrán*

Rabadà, *rab-ad-dan*, senyor del remat
Rabal, de *rabad*, barri
Rafal, de *rahal*, masía
Ràfech, de *raff*, la vessant de la teulada
Ramada, de *[illegible]*
Rambla, de *ramla*, sorral
Ras, de *[illegible]*
Rasa, de *raca*, plom
Rayma, de *rizma*, paquet de paper
Recamat, de *racm*, brodat
Recó, de *rocán*, angle
Ribet, de *ribat*, banda, troç llarch d' estofa
Ronsal, de *rasan*

Safareig, de *çahrich*, estany
Safata, de *as-saafat*, panera de fulles de palma
Safrà, de *az-za-feran*
Sagal, de *zagal*, valent, agosarat
Sagetia, de *xaitiya*, nau petita de dos pals
Salema, de *çalam*, salutació
Sandal, de *çandal*
Saragata, de *zagarita*, crit alegre de les dones
Saragüells, de *sarâgiil*, bragues
Serrahí, de *xarquin*, oriental
Seca, de *sicca*, moneda

Sinia, de *sinia*, regar
Sitja, de [illegible], presó
Sofa, de [illegible]
Soldà, de *sultán*
Soliman, de *sulumen* (alteració de sublimat)
Sucre, de *as-siccar*

Tabal, de [illegible]
Taleya, de *tariha*
Tapara, de [illegible]
Tara, de *at-tarha*, déducció
Tarida, de *tarida*, nau de transport
Tarifa, de *tarif*, publicació
Tarima, de *tarima*, pavimènt de fusta
Taça, de [illegible]
Taronja, de *toronja*
Tarongina, de *toronchil*
Tartana, de *tarida*
Torcimany, de *turchiman*
Tramus, de *at-ter*[illegible], vegetal
Triada, de *at-tira*[illegible]
Tumbaga, de *tonbac*, similor

Turbàn, de *dulband*
Turquí, de *turqui*

Xábech, de [illegible], nau usada al Mediterrani
Xábega, de *xabeca*, filat
Xacra, de [illegible], cen[illegible]ment
Xagri, de [illegible], mena de cuyro
Xaloch, de *xaloc*, vent SE.
Xalupa, de *chelba*, nau usada al mar Roig
Xambra, de *xamra*, vestit
Xancle, de *chanca*, calçat
Xarrupar, de *xorba*, beure
Xeribia, de *çariwiya*
Xerigot, de *xericot*, mofa
Xía, de *siya*, túnica
Xicra, de *xaccara*, recipient
Xifra, de *cifr*, nom primitiu del zero
Xollar, de *xalxa*, cap
Xueta, de *yahudi*, juhéu
Xufla, de *sefla*, burla

Zero, de *cifr*

En lo *Dizionarietto di voci di origine araba nella lingua delle baleari*, escrit per l' arxiduch Lluis Salvador d' Austria (87), hem trobat les següents paraules mallorquines d' origen alarb, entre altres que ja figuran en la nostra llista general: *A*balló, agatges, alach, aladroch, alataya, alame, alapi, alarb, alarbi, alayde, albará, albardá, albercoch, albrot, alcachofa alcaria, alcaçaba, alcova, alfavaga, alfábrega, alfalí, algorfa, aljub, almesh, almoradux, almorarif, ama, amburnia, amo, amohinarse, anfans, ante, arganells, arraval, arselaga, açucena, atalaga, atlot, aufabi. *B*adaluch, bagatella, balde, barnús, barragan, beduí, bezzeff, bocaci, boyra, bufera, bugia. *C*aduf, cambux, candil, caparrassa, caviar, cervatana, chaffarrato, chauz, cotaina, cuscusso, *D*inar. *E*ncola, etzaboge, exonar. *F*alaca, falea, fanal, fanfarró, farch. *G*alima, garraf, garrama, gavarra, gavella, gayta, geneta, gerra, ginebró, girafa, gunica, gutapercha. *J*aique. *M*acatrafa, mangara, maravedís, masmorra, maxiganga, mingo, mitg, mirall, moare. *N*adir. *P*ercal. *R*aqueta, recamar, rivet, romana. *S*abata, safennari, samarra, samareta, saragatana, saraquello, senet, sini, senia, sequi, sindria, siquia, soca, sitja, somera, surell. *T*acany, tafona, tafoné, taifa, taleca, tamarell, tambor, tarcol, tassó, tova, trutximàn, tumbago, tupí, turqué. *X*alech, xapar, xap, xarrup, xibech, xelum (88).

(87) Forma part aquest treball de les *Actes du douzième Congrès International des Orientalistes*, celebrat a Roma l' any 1899, y s' ha publicat en lo volúm tercer, part primera, secció de llengues semitiques y mon musulma (Florença, MDCCCCII). Hem d' agrahir la conexença d' aquest curiós treball al ilustrat metge y literat català En Benet Roura y Barrios.

(88) Tantas especies altres se trobarán dades sobre la part de procedencia aràbiga de les llengues llatines:

Alemany (Fr. Pere de): *Vocabulista arauigo en lengua castellana*, Granada, 1505.

Bocthor: *Dictionnaire Français-Arabe*, Paris, 1864.

Covarrubias: *Tesoro de la lengua castellana*, Madrid, 1611.

Cuvas y Pujol: *Diccionario gallego*, Barcelona, 1876.

Diccionari Mallorquí-Castellà, Palma de Mallorca, 1878.

Diccionario de la lengua castellana, por la Real Academia Española. Edicions: primera (1726), y derrera.

Altres components. — Creyèm haver dit bastant respecte a les llengues sabies o antigues que influiren en la formació o desenrotllo de la llenga catalana, si bé no se-ns amaga que al fons de tot, en lo allà d'enllà dels temps, hi regnan les tenebres com si fos negra nit. ¿Quina llenga parlaren los primitius pobladors de Catalunya? ¿Quines los qui-ls seguiren fins arribar en èpoques netament històriques? ¿Parlaren l'iber, lo basch, la forma típica de les llengues semítiques, o sía l'hebréu? Hi ha sostenidors de totes les teories, lo que no hi ha es una certitut ni al menys una respectable versemblança. Alguna cosa n'hem dit en altra secció d'aquest treball; mes repare-s que no hem pogut sortir de la regió teòrica. Los treballs dels nostres filòlechs sòn encara ben lluny de poder-se anomenar definitius, per més de que algún d'ells, com Mossèn Grandía, en un curiós llibre titolat: *Fonètica semítich-catalana seguida d'un vocabulari d'etimologíes català-semítiques* (89), nos dóna 165 planes d'impressió atapahida del susdit vocabulari. Aquest docte hebraisant català, té un predecessor de trescents anys enrera en l'historiador Onofre Manescal, lo qui en son famós *Sermó de Jaume II* (90), donava gran importancia a les etymologíes hebrees. Nosaltres no hem de seguir les hipòtesis d'aquests y altres autors, y-ns bastarà afirmar que les llengues dites romanes tingueren y conservaren la basa única de la llenga popular dels romans, a la que deu afegir-se en més petites quantitats lo grech y-l germànich, mólt més lo segón que-l primer. Aquests tres elements han entrat en proporcions quasi iguals en la formació de totes les esmentades llengues y des de aquest punt de vista no-s diferenciarían en res, si no vingués un nou element que-ls separa, que es lo representat per los idiomes primitius dels paissos conquerits pèls romans o-ls introduhits en ells posteriorment. Es segons aquestes influencies que s'ha d'apreciar lo grau de puresa de cada llenga romana (91).

Dictionnaire Français-Berbère, 1844.
Du Cange: *Glossarium mediae et infimae latinitatis*, Paris, 1840.
Eguilaz: *Glosario etimológico*, Granada, 1886.
Escrig, completat per C. Llombart. *Diccionario Valenciano-Castellano*, Valencia, 1887.
Freytag: *Lexicon Arabigo-Latinum*, Halle, 1830-1835.
Gesenius: *Lexicon Hebraicum et Chaldaicum*, Leipzig, 1833
Kazimirski: *Dicctionnaire Arabe-Français*, Paris, 1846.
Labernia: *Diccionari de la llenga catalana*, Barcelona, 1910.
Lane: *Arabic-English Lexicon*, London, 1863.
Larramendi: *Diccionario trilingüe castellano bascuence y latín*, San Sebastián, 1853.
Marcel Devic: *Dictionaire Français-Arabe*, Paris, 1869.
Moraes: *Diccionario da lingua portugueza*, Lisboa, 1844.
Redhouse: *Turquish Dictionari*, London, 1880.
Santa Rosa de Viterbo (Fr. Joaquim de): *Elucidario*, Lisboa, 1798.
Schapareli: *Vocabulista in Arabico*, Firenze, 1871.
Vullers: *Lexicon Persicon-Latinum Etymologicum*, Bonn, 1855-1864.

(89) Sarrià-Barcelona, 1602. Tambe Thomàsino en son *Glossari universal hebràich* pretén provar que en la llenga hebrea s'hi troban les llevors de totes les altres.

(90) Barcelona, 1602.

(91) A títol de curiositat y per referencia a una tradició que sembla definitivament trencada,

Enumerats y explicats los components principals de la llenga catalana a sa aparició, hem donat alguna forma de concreció al procés elaboratíu de la metexa; per lo contingut en los precedents capitols podèm saber quins foren los metalls diversos que s'han amalgamat en la fosa de la gran campana plena de sonoritat y expressió, que, penjada dintre qualsevol dels cloquers romànichs de la montanya catalana, dexa sentir-se per tots los plans y les serres de Catalunya y part d'Aragó; per les rihentes platges valentines fins al cor del regne de Murcia; per les Balears y les Pitiuses; per lo gentil Rosselló y la llunyana Sardenya, constituint la llenga d'unitat tan innegable com sa individualitat y caràcter dintre lo conjunt de les restants que avuy són parlades (92).

EPILECH

ELOGIS A LA LLENGA CATALANA

De les homilies de Organyà al primer monument literari no relligiós de la llenga catalana, hi deu haver una distancia sols apreciable hipotèticament, perque també es una hipòtesi lo proclamar que aquell primer monument es la *Crònica* del Rey En Jaume (93), y no-s pot senyalar la data certa de sa aparició.

farèm constar en aquest lloch, per no haver-ho fet abans, que-ls nostres arqueòlechs literaris han publicat com un dels primers documents de la llenga catalana, lo següent epitafi, que diuen estava inscrit sobre-l sepulcre de Bernat, comte de Barcelona:

AQUI JAI LO COMTE BERNAD,
FISEL CEFELIRE AL SANG SACRAT,
QUE SEMPRE PRUD'HOM ES ESTAT.
PREGUEU LA DIVINA BONTAT
QU' AQUELA LI QUE LO TUAT,
POSQUA SOY ARMA ABEP SALVAT.

Aquest epitafi, que-s cregué datat del any 844, en que morí lo Comte, lo trobà intercalat en un fragment historial de Eudes Aribert, en Borel, l'autor de les *Antiquites de Castres*, ahont fóu publicat per primera vegada, y d'allí lo reproduhiren tots los autors fins als nostres contemporanis (En Bulbena y Tusell en sa *Antologia Catalana-Vers*, 1908, encara admet aquest document apòcrif, posant-lo com a primer text literari català), als qui no han fet cap efecte les contundents rahons que per demostrar sa falsetat hà donat A. Moliner (*H. gen. de Lang.*, II pr., col. 239, n. 1.), G. Paris (*Le roman du comte de Toulouse*, pl. 21, n. 3) y S. Calmette (*De Bernardo Sancti Guilelmi filio*, pl. 110), lo qui, d'acort ab los anteriors, no dóna al famós epitafi més antiguetat que-l segle XIV.

(92) Recorde-s que no hem tractat d'analisar los components de la llenga catalana àctual, sinó la parlada en los temps de sa protohistoria literària. Avençant en aquest estudi, hauriam de retreure nous elements de sa composició, o millor dit de sa *descomposició*, parlant llargament de les influencies *debilitants*, com són les degudes a la unió incestuosa ab les llengues germanes castellana, francesa y italiana.

(93) Milà (*Trovad.*, 466) nos parla d'un *Planctus Sanctæ Mariæ Virginis* trobat en un M. S. anterior al segle XIII. Comença axís:

Au ;ats seyos qui credets Deu lo payre
augats, si us plau de Jhu lo salvayre
per nos pres mort et no lo preset gayre
sus en la creu on lo peyguet lo layre
e l'ach mercé axí com o det fayre.
Oy bels fils cars
molt m'es lo jorn dolorós e amars.

Mes abans, al començament del segle XII, los poetes vulgars assajavan la versificació en les noves llengues *peroche volle fare intendere la sue parole a donna alla quale era malagevole ad intendere i versi latini* (94) y en aquest punt la cort de Barcelona, segons dita del historiador rossellonès Jaubert de Passa (95), pot gloriar-se de precedir a ses rivals d'Espanya y Italia, y d'haver sigut la primera en dotar la Europa d'una llenga dolça y armoniosa. Les festes del gay saber, ab lo brillant estol de trobadors, li donaren un esclat extraordinari, que anà crexent com més s'extenia la influencia d'aquella cort ab les aliances matrimonials de sos princeps, que motivaren la incorporació a llurs dominis de la Provença (1112-1245), y del regne d'Aragó, que ja no-s separà més del comtat de Barcelona després del casament de Ramón Berenguer IV ab Peyronella. Lo català y-l provençal, llengues bessones y en aquella època quasi confoses dintre de la modalitat, més divulgada, de la segona d'elles, tingueren un innegable predomini. L'art sobtil dels trobadors l'hi havía donat una perfecció morfològica quan les altres llengues europees se trobavan en plena formació. Axís ha pogut dir Du Cange parlant d'ella: *ea quippe lingua nitida adeo florita, culta ac polita habita est, ut nulla fere extiterit regio in quam non immissa fuit... In regum nostrorum palatiis primitus usitatam*, afegint, en cambi, al parlar de la llenga castellana, *rarioris fuit usus ut pote barbaris spersa vocabulis* (96). Axís també ha dit Brunet Llatí en son *Tresor* que la llenga catalana a mitjans del segle XIII era *la piu dilettevole e la piu commune di tutti gli altri linguagi*. En lo primer viatge a Provença del comte R. Berenguer, segons díu Quadrio (97), aquest príncep y sos cortisans no usaren d'altra llenga que de la catalana, la única parlada a Espanya per sa dolçura, sa riquesa y les bones obres que havía produhides. Un historiador provençal (98) afegeix que-s deuen als princeps catalans les aficions poetiques de Provença, y que llur esforç y bon gust colocaren una desena musa en lo Parnàs. En Gueràu Riquier de Narbona (segle XIII) en un celebrat passatge de ses troves ja posa los catalans y les catalanes com a model de galanteria, d'esperit, d'amor, de saber y de bell parlar.

La llenga catalana metamorfossejada a la faysó provençal en la poesía, conservà totes ses energíes d'esperit y de forma en la prosa, logrant ab ella, com ja hem vist en altres capítols, assetjar lo castell fortíssim de la llatinitat tabellionaria fins a pendre-l per assalt després de lluyta secular. Ella fóu la primera llenga vulgar ab la qual se redactaren lleys, constitucions y-ls actes

(94) Dant., *Vita nuova*, 5.

(95) *Recherches historiques sur la langue catalane*, [illegible] *Memoires de la Société royale des antiquaires de France*, vol. VI, Paris, 1824.

(96) *Glossarium*, pref., n. 34-36.

(97) Citat per Jaubert de Passa, *loc. cit.*

(98) Pitton: *Hist. de la [illegible]*, [illegible] cap. [illegible].

judicials (99); la castellana fóu la derrera, a no ser que la confongàm ab sa progenitora la gallega, de la que-s serví Anfòs *lo Sabi* quan ja estava en ús la nostra.

Aquesta llenga, nascuda en Catalunya y que per aquest motíu s'ha d'anomenar *catalana* (100), es la d'un gran poble que avuy es component del Estat espanyol y part del francès (101), y arriba son ressò fins a les terres de Italia, havent-se ja extingit en les més llunyanes de Grecia. Ab ella s'ha format una de les literatures més riques y explèndides que ab los noms de Ramón Llull, Ausias March, Metge, Corella, Muntaner, Desclot y lo rey En Jaume, per no citar més que autors antichs, figura entre les grans agrupa-

99. *In Catalogna pure s'incominciò l'uso di trattare le Leggi e Costituzioni e tutti gli atti giudiziali in lingua volgare* (Bastero: *Crusca provenzale*, p. 37).

(100) Respecte a la equivocada calificació de *llemosina* que-s dóna a la llenga catalana, nos plau acceptar la clara explicació del mestre Milà y Fontanals (*), que copiàm al peu de la lletra: «La branca del mitjorn dels Pyrinèus—díu —a més del nom de *romans* que era comú a totes les filles del llatí, rebé aquell que li pertocava, que era lo de *català* o *catalanesch*... Emperò succehí que-ls poetes y mestres que estudiaren les *Razós de trobar*, de Ramón Vidal, hi trobaren lo nom de *llemosí* com lo propri de la llenga que allí s'ensenyava y que-s volía imitar, y aquest nom del llibre d'En Vidal traspassà a alguns dels nous tractats que-s compongueren, com aquell que díu:

Tot enaysi com lo rubis
Sobre totas peyras es fis
E l'aurs sobre metals cars,
Sobre tots razonars parlars
Parladura lemoyzina
Es mays avinens e fina.

Aquest nom fóu afortunat. Al començ tingué poch ús, segons apar, entre nosaltres, mes en Castella, Villena y Santillana no n'usaren d'altre; aprés los valencians lo preferiren naturalment al de català (**) y a la fi nosaltres y tot nos ne gloriàrem, havent-se ja perdut la esma de son origen, lo qual se cercava mólt lluny, no sols en histories aprovades, sinó també en les rondalles d'Otger Català. Fins que ara en nostres díes, consultant los escrits antichs s'ha pogut declarar lo secret y restituir la veritable denominació».

Ha de bastar aquesta docta y justa explicació pera que reste desfet l'equivoch acceptat fins als nostres díes per mólts autors, comptant-hi al Aribau y la majoría dels valencians, los qui encara interessadament o com díu En Milà, *naturalment* se-n servexen, trobant en ell una fòrmula bastant descansada pera no usar la única denominació que-ls escàu y haurían d'ostentar sense cap mena de humiliació, sinó ab orgull y gloria: la de llenga catalana, en la qual ells figuran com a mestres y artistes consumats. Renunciar al nom de catalans que-ls donà la naturalesa, per acceptar lo de llemosins que la fama passàtgera d'En Bertràn de Born y altres trobadors de Limoges logrà escampar fà vuyt segles, té una sentida de *arcade romano* o altres ignoscentades semblants que embadalían als nostres avis, disposats a mudar llur nom, tal volta famos y quasi sempre honrat, per lo d'un simulat pastor de vano.

(101) A França lo català es la llenga popular del Rosselló, del Vallespir (alta vessant del Tech), del Conflent (alta vessant dela Tet), de la Cerdanya francesa (alta vessant del Segre) y del Capcir (alta vessant del Aude). Son domini comprèn, donchs, tot lo departament dels Pyrinèus Orientals, excepte lo país de Fenollet (alta vessant del Agly) al nor-oest, que pertany al llengadocià.

A Italia [illegible] a l'illa d'Algueri [illegible] Sardenya.

(*) *Antichs poetes catalans* (obr. compl., vol. III).

(**) Fins a la terra l'aplicà l'editor de Jaume Roig en lo segle XVI:

criat en la patria | que-s díu llemosina
no vol aquest llibre | mudar son llenguatge.

Sols a les derreries del segle XV veyèm que alguna vegada los valencians començan a anomenar [illegible] En Milà y Fontanals.

cions literaries nacionals del mon, que han donat paates y formes pera la interpretació artística del pensament y de la bellesa, usant del excels privilegi que té l'home en ses més altes representacions específiques.

No es precís que fem ara un compendi de la historia literaria catalana, tasca tant més difícil en quant encara esperam de qui te forces a bastament, la gran tasca de compilar ab la deguda extensió aquella historia, ajuntant los materials monogràfichs que possehim en abundancia. En lo llumine *Sumari* del Dr. Rubió y Lluch, ell meteix va plantejar-se aquella tasca en forma de programa y d'ell n'esperàm son compliment.

Tampoch ha sigut aquest lo nostre obgecte, sino posar un comentari històrich al peu d'aquesta llenga energica y robusta, que malgrat la contraria fortuna, sab aguantar-se ferma com les roques del payral Montserrat. Parlant d'ella pogué dir lo nostre gran historiador-poeta En Ramon Muntaner (102):

«E negu nos pens que Cathalunya sia poca provincia, ans vull que saptaes tot hom, que Cathalunya ha comunament pus rich poble que yo sapta no haja vist de neguna provincia, si be es gents del mon la major part los fan pobres. Ver es que Cathalunya no ha aqueiles grans riqueses de moneda de certs homens senyalats, com ha en altres terres mas la comunitat de poble es lo pus bellaant que poble del mon, e aqui viuen mas e pus ordonadament en llur alberch ab llurs muliers e ab llurs fills que poble qui el mon sia. D'altra part vos marauellarets duna cosa queus diré, empero si be ho cercats axiu trobarets: que dun llenguatge sol, de negunes gents non son tantes com Cathalans; que si volets dir Castellans, la dreta Castella poch dura e poca es; quen Castella ha moltes provincies que cascú parla son llenguatge e son axi departits com Cathalans de Aragonesos. E si be Cathalans e Aragonesos son tots de un senyor, la llengua llur es molt departida. E axi mateix trobarets en França e en Anglaterra, e en Alemanya, e per tota Romania, quels Grechs qui son del Emperador de Constantinoble son axi mateix móltes provincies; axi com de la Morea e del Reyalme de Larcha e de la Blaguia e del Reyalme de Salonich, e del Reyalme de Masadonia e del Reyalme del Natuli e de altres provincies moltes. Entre les quals ha aytants departiments de llurs llenguatges com ha de Cathalans a Aragonesos. E axi mateix ses de les altres provincies del mon, que hom diu que tartres son molta gent e nou son, mas perçó paren molts es sotsmeten moltes nacions del mon, com james trobarets Tartres qui facen res de ses mans, ans hostejen tostemps e van ab llurs muilers e ab llurs infants hostes feyts. E axi podets vos pensar si los Cathalans feyen altre tal si serien molt mes que ells. Jo dich que si serien dos tants, perque yous he dita cosa dels Cathalans qui es vera veritat, e seran molts qui sen maravellaran e ho tendran en faula, pero ques vulla sen diguen, que axi es veritat».

. . . . . .

«E aquest en Corral Llança exi hu dels bells homens del mon, e mills parlant e pus savi. Si que en aquell temps se deya, quel pus bell Cathalanesch del mon era dell, e del dit en Roger de Lluria. E no era maravella que ell, axi com davant vos he dit, vengren molt fadrins en Cathalunya e nudrirense de cascun lloch de Cathalunya e del regne de Valencia, tot ço que bo ne bell parlar los paria, ells aprengueren. E axi cascu dells fo lo pus perfet Cathalà que negun altre e ab pus bell Cathalanesch».

. . . . . .

«E el comte de Brenda nodris en Sicilia, llonch de temps al castell de Gorta com era fadri, que son pare lo hi mes en recena, que hi fo pres exiu ab rescat, e per axo feyas amar a Cathalans e parlava en Cathalanesch».

N'Andréu Bosch (103) digué de la llenga catalana que es tan graciosa, sentenciosa y dolça, que no ni ha llenga que ab més breus paraules diga més alts y millors conceptes, tenint en tot una viva semblança ab sa mare llatina.

---

102 Edició *princeps* de sa *Crònica* Valencia-Mey, 1558, caps. XXIV, XXV y XXI.
103 *Títols d'honor de Catalunya. Rossellón y Cerdanya.*

Entre-ls innombrables elogis que-ls autors nacionals y extrangers han fet de la llenga catalana, recordàm haver llegit lo següent:

«.....se-n pot fer d'ella una llenga expressiva, tota plena de matiços, com la francesa, de meravellosa precisió, un poch seca a voltes, enèrgica y cantelluda y ensemps dolça y manyaga... Es una llenga pintoresca, mes no virolada com la francesa del temps de Lluis XIII; móit acostada al cor, com flexible tunicela virginal que cenyeix lo cos d'una donzella; falaguera y humil y ab gales camperoles; sense la explendidesa de regina de la arrogant parla castellana. Té una consciencia tan fina del séu dever, com a medi directe y breu d'expressió, que rebutja tot quant no reflecta ab vivor y rapidesa los estats anímichs, tot quant no sigan elements sensibles, emotius o pintoreschs, y menyspreua oripells y sonoritats, l'efectisme y la afectació».

Es curiosa y autorisada la opinió del historiador valencià Gaspar Escolano, en que s'explica lo fet de la decadencia y s'apuntan sos motius:

«Con su nunca mostrada natural se hallava tan adelantada, que así como sus hijos con la agudeza de sus picos la fueron puliendo y realçando hasta los años de mil quinientos y cinquenta, durara en el passo que llevava, llegara a los quilates mayores que puede la que mas tiene, como ha hecho la Castellana de cien años a esta parte, teniendo en los de atrás tan groseros principios. Pero como el imperio de la Corona de Aragón se passó a la de Castilla, incorporándose las Coronas, parece que tambien se han querido incorporar las lenguas; tanto que entrándose la Castellana por los mojones de Valencia, se ha enseñoreado de suerte del gusto de todos, que la natural Valenciana ha ydo afloxando su vigor y dexando de passar adelante en la nobleza a que nuestros passados con tanta gloria suya le havian subido» (104)

Del verídich historiador Geroni de Zurita (105) es lo següent retall:

«Partió el Rey (Pere III de Catalunya, IV d'Arago, l'any 1347) otro día de Pina y fuese a dormir a Candasnos y el siguiente a Fraga, y cuando fue a vista de aquella villa, diziendole don Bernardo de Cabrera porque se alegrasse que era de Catalunya, començo a bendezirle y dezir grandes alabanças della, y de la lealtad de los Catalanes, maldiziendo la tierra de Aragon, y era esta general affición de los Reyes, porque desde que sucedieron al Conde de Barcelona *siempre tuvieron por su naturaleza y antiquissima patria á Cataluña y en todo conformaron con sus leyes y costumbres y la lengua de que usavan era la catalana y de ella fue toda la cortesanía de que se preciavan en aquellos tiempos*».

En Martí de Viciana en sa *Alabanza de las Lenguas*, digue que la valenciana, o sía la catalana, que es «polida, dulce y muy linda, que con brevedad moderada exprime los secretos y profundos conceptos del alma y despierta el ingenio á vivos primores donde le resulta un muy esclarecido lustre».

No es ara la ocasió de recopilar totes les llohances que propris y extranys han dirigit a la nostra llenga; per mes que la feyna sia agradosa pèl compilador, pera la majoría dels llegidors pot-ser sería interminable.

(104) *H.ª de Valencia*, pl. 1, ll. 1, cap. XIV.

(105) *Anales de Aragón*, ll. VIII, cap. XVIII, pl. 208 (ed. Portonaris). L'entussiasta historiador catalanista Antòn de Bofarull, confirma aquestes frases d'En Zurita, retrayent que en lo nostre Arxiu Reyal, anomenat de la Corona d'Arago, famos entre-ls d'Europa per sa antiguetat y riquesa, s'hi guarda tal nombre de documents catalans anteriors al segle XIV, com no pot presentar-lo cap llenga de Peninsula. (Veja-s *La lengua catalana considerada históricamente*, pl. 205).

Quan la aspiració literaria del renaxement, a mitjans del segle XIX, cristallisà en la idea de ressucitar quelcòm modernisades les antigues Corts d' Amor y les lluytes de la Gaya Ciencia, fóu escullit lo mestre Milà y Fontanals pera presidir la solemnitat inaugural, y per ell parla en son sobri discurs tota la tradició catalana que reclamava los drets de paternitat sobre-l poble séu. Y era quan En Mila li parlava de la llenga... «que no sens motiu tenen mólts per la primogènita entre les neollatines y que ab noms diversos, però ab varietats sols secundaries, fóu un temps la més culta y celebrada; que ja nou segles hà narrava los dols y conhorts de Boeci, y té poemes heròychs, romanceschs y històrichs que competexen ab los millors de la Etat Mitjana; que usava Guillém de Aquitania quan li prenía «talent de cantar»; que escoltaren y aplaudiren, no sols les corts de Provença y Aragó, sinó les de Castella, Anglaterra y Italia; que fóu cultivada per lo Dant, celebrada per lo Petrarca; llenga materna dels reys aragonesos; en que s' escrigueren primitius mapes cosmogràfichs, sabis y respectats còdichs, incomparables cròniques, que posseheix una rica poesía popular; que parlaren lo venerable Ramón Llull, gran home en lletres y en acció; Arnàu de Vilanova, lo primer físich de son temps; l' insigne orador Sant Vicents Ferrer; Ausias March, poeta de cor y de seny, y los demés autors del Cançoner que guarda París com única joya...»

Quan En Menéndez y Pelayo, insigne dexeble de tan insigne mestre, féu ressonar sa veu en la metexa festa dels Jochs florals l' any memorable de la Exposició Universal de Barcelona, deya a la Regina d' Espanya, Comtessa de Barcelona, parlant de la llenga catalana: «Y aquí la tením, Senyora, llençant de sos llavis lo doll de la paraula armoniosa y eterna. Es la metexa parla arrogant que un día ressonà per tots los contorns de la mar Mediterrània; la que sentiren sotsmesos l' Etna fumejant y la gentil sirena de Pausilipo: la que féu extremir les runes de la sagrada Acròpolis ateniense y les afraus isardes de la Armenia; la llenga que com anell novial dexà lo Rey Conqueridor a Mallorca y a Valencia; la llenga en que dictavan ses lleys y escrivían ses gestes aquells gloriosos prínceps del Casal d' Aragó, qual corona reposa sobre-l front de vostre fill amigablement enllaçada ab la corona d' Anfòs *lo Sabi*».

Y seguint aquest entussiasme dels erudits, no cal dir si tots los escriptors del Renaxement han parlat ab elogi, ab passió, ab deliri, de la llenga catalana, que es l' obgecte de llurs amors; sería llarga la bibliografía de les poesíes a ella dedicades per tota mena de poetes, y dels discursos ditiràmbichs del meteix tema llegits des de la presidencia dels nostres innombrables certàmens. De tots ells y de la susdita bibliografía farèm gracia al llegidor, bastant-nos dexar sentat lo fet.

Aquesta llenga, l' origen de la qual hem procurat evocar a grans pinzellades, avuy, mercès al renaxement literari, ha tornat a entrar en la plena

possessio del séu poble, abans desviat per altres amors illegítimes y no massa correspostes. La vida social y política de Catalunya ara torna a fer-se en català, faltant sols la instauració seriosa y reglamentada de bones escoles elementals pera que les noves generacions se retroben catalanes en la santa comunió de la llenga llur. Aquesta es la gran obra a fer de la actual generació si no vol que-ls estorços realisats fins al dia, caygan desplomats per falta de basa; aquesta es la gran victoria que hem d'obtenir a no tardar gayre, vencent tota mena d'escrúpols, desafiant perills; pregant, demanant, exigint.

Index

INTRODUCCIÓ. — La excessiva facilitat de raboinat — Diversitat [illegible] — La cronologia o ciencia del llenguatge. — Classificació de [illegible] — Teoria [illegible] de [illegible] anteriors als darrers descobriments [illegible] — Expo[illegible] — La Zaz[illegible] sobre l'origen dels arys — Darrera classificació [illegible] 5

LLENGA PRIMITIVA DE CATALUNYA. — Vari[illegible] sobre la [illegible] lingüística. — Indeterminació actual d'avui [illegible] — Conveniencia d'estudiar-lo des del doble punt de vista llatí o romà vulgar inseguint les dues hipòtesis plantejades. *a)* Teoria llatina. — Roma colonisadora imposa de fet la llenga oficial. — Lo cristianisme, d'esperit universalista, es un potent vehícol de difusió del llatí. — La decadencia natural d'aquest vé ajudada per la del Imperi y la invasió dels barbres — Les noves llengues, dites propriament novo-llatines, portan lo segell inesborrable de la llur filiació llatina. — Passatge notable de Littré. *b)* Teoria romana. Existencia del *sermo rústicus* en diverses modalitats simultànies ab la llenga del Laci. En ell s'ha d'estudiar lo naxement de les noves llengues vulgars sortides de la influencia en ell meteix dels primitius idiomes locals de les terres colonisades. — Varies opinions. — La de Meyer Lübke. — Teories sobre lo llatí vulgar. — Opinions tretes de la obra d'En Molh: *Chronologie du latin vulgaire.* — Impugnació d'En A. Carnoy en son estudi: *Le latin d'Espagne d'après les inscriptions.* . 14

FORMACIÓ DE LA LLENGA CATALANA. — Llengues vulgars. — Opinió autorisada d'En Raynouard. — Son escàs crèdit actual. — La llenga catalana. — Consideracions prèvies. — Concepte que formaren de la nostra llenga los filòlechs Díez y Meyer Lübke. — ¿Lo català es una branca exida del tronch provençal? — Procedencia del primer provada documentalment. — Opinió d'En Milà y Fontanals. — Teoria llinguística del arqueòlech espanyol Manel Rodriguez de Berlanga 27

LA NOSTRA LLENGA EN LOS DOCUMENTS ESCRITS. — Antiguetat de la llenga catalana. — Necessitat d'ajustar-se extrictament als documents coneguts. — Aparició de la llenga en los diplomes, única font històrica certa. — La acta d'Urgell del any 819. — Datos inèdits dès del 840 al 1040. — Treballs de Milà, Alart y Miret. — Inventari cronològich del lèxich per ells descobert. — La obra monumental del Dr. Balari. — Materials llinguístichs de la metexa ordenats cronològicament 35

DERRERES TROBALLES DE DOCUMENTS CATALANS (segles XI y XII). — Investigacions d'En Joaquím Miret y Sans. — Documents en que surten paraules catalanes dels segles XI y XII. — Conclusions derivades de totes les investigacions fetes fins ara, de les quals donàm compte en lo nostre treball. — Aparició de la llenga literaria. — Lo més antich text literari escrit en català, o sían les Homilies de Organyà, descobert per lo meteix Sr. Miret y Sans. — Primers anys del segle XIII. — Sa importancia llinguística y literaria. — Glossari complert y ordenat d'aquest text 47

COMPONENTS DE LA LLENGA CATALANA. — La llenga llatina posada en lo lloch de la romana rústega, es la principal informadora de la catalana. — La baxa llatinitat, ensemps revelació de la llenga rústega y de la descomposició de la clàssica, dèu abundosa de les anomenades neo-llatines, y per tant, de la catalana. — Glossari. — Cristallisacions en la llenga llatina de materies procedents de parles primitives. — Llista treta d'En Diez del que afecta al català. — La llenga grega. — Sa positiva influencia en la formació de la catalana. — Glossaris d'En Bergnes de les Cases y d'En Bosch de la Trinxería. — Llengues germàniques. — Glossaris d'En Díez y d'En Bergnes de les Cases. — La llenga aràbiga. Sa gran participació en lo desenrotllo de la nostra. — Treballs d'Engelmann, Dozy y l'arxiduch Lluís Salvador. — Glossaris. — Altres components. — Inseguretat en la determinació dels més primitius 54

ELOGIS A LA LLENGA CATALANA. 94

3-72

PLEASE DO NOT REMOVE
CARDS OR SLIPS FROM THIS POCKET

UNIVERSITY OF TORONTO LIBRARY

PC
3815
M58

Moline y Brasés, Ernesto
La Llengua catalana